

”Stichting De Samenwerking”, Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf

Jaarverslag 2016

colofon

Dit jaarverslag is een uitgave van
”Stichting De Samenwerking”,
Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf

administrateur
Syntrus Achmea

Versie
4.0

22 juni 2017

Voorwoord

Hierbij bieden wij u het jaarverslag 2016 van “Stichting De Samenwerking”, Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf (verder: het fonds) aan. Hierin kunt u alles lezen over de werkzaamheden, het beleid en de pensioenontwikkelingen gedurende het jaar 2016. Het bestuur verstrekt in dit jaarverslag duidelijkheid over de financiële positie per 31 december 2016 en de resultaten van het fonds.

Dit jaarverslag bevat onder andere de kerncijfers, missie, visie en strategie, beschrijving van de organisatie, kenmerken van de pensioenregeling en het verslag van het bestuur. In het verslag van het bestuur wordt uitgebreid ingegaan op beleidsmatige onderwerpen die in 2016 zijn besproken.

Relevante thema's in 2016 waren onder meer de transitie naar een nieuwe pensioenuitvoerder, VPL, en de verdere implementatie van risicomanagement en integriteitsbeleid. Het bestuur heeft in 2016 wederom veel aandacht besteed aan de communicatie met alle betrokkenen. Door de toezichthouder, De Nederlandsche Bank, is een uitgebreid onderzoek gedaan naar de beleggingen van het fonds.

Ook de verslagen van het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht zijn opgenomen in dit jaarverslag. De jaarrekening gaat over het fondsvermogen en de veranderingen daarin gedurende het jaar 2016.

De verklaringen van de externe actuaris en de externe accountant over het jaarverslag zijn ook opgenomen.

Het vermogen van het fonds is in 2016 gestegen en was in 2016 continu voldoende voor de huidige en toekomstige pensioenen. Qua beleggingen was 2016 een goed jaar. Het jaar 2016 is afgesloten met een rendement op de beleggingen van 9,0%.

Doordat echter de rente in 2016 verder daalde, moest het fonds steeds meer vermogen in kas hebben, om zeker te zijn dat in de toekomst alle pensioenen betaald kunnen worden. De beleidsdekkingsgraad daalde hierdoor van 108,4% naar 101,5%. Voor het verlenen van toeslagen was de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2016 dus niet voldoende; helaas konden er dus geen toeslagen toegekend worden per 1 januari 2017. Hierdoor loopt het koopkrachtverlies op. Gezien de positie van het fonds hoefde het fonds echter ook niet te korten op de pensioenen.

Verantwoording en transparantie zijn sleutelbegrippen bij het opstellen van en inhoud geven aan het jaarverslag. Wij verwachten dat de informatie in dit jaarverslag u een goed beeld geeft van het fonds.

Wij willen iedereen die in het verslagjaar heeft bijgedragen aan het goed functioneren van het fonds, bij dezen bedanken.

John Klijn
werknemersvoorzitter

Wim van den Brink
werkgeversvoorzitter

Inhoud

1	Kerncijfers	5
1.1	Kerncijfers	5
2	Karakteristieken van het fonds	6
2.1	Inleiding	6
2.2	Over het fonds	6
2.3	De organisatie van het fonds	9
2.3.1	Het Bestuur	9
2.3.2	Het Verantwoordingsorgaan	10
2.3.3	De Raad van Toezicht	10
2.3.4	De Commissie van Scheidslieden	10
2.3.5	Adviescommissie bezwaarschriften vrijstellingsbesluiten	11
2.3.6	Uitbesteding & advisering	11
3	Verslag van het bestuur	13
3.1	Inleiding	13
3.2	Hoofdpijnen	13
3.2.1	Ontwikkelingen financiële positie	13
3.2.2	Ontwikkelingen en uitvoering pensioenregeling	14
3.2.3	Goed pensioenfondsbestuur	18
3.2.4	Communicatie	24
3.2.5	Toezichthouders AFM en DNB	26
3.2.6	Ontwikkelingen in 2016 en verder	29
3.3	Financieel beleid	31
3.3.1	Inleiding	31
3.3.2	Financiële kerncijfers	31
3.3.3	Premiebeleid	33
3.3.4	Toeslagbeleid en kortingsbeleid	34
3.3.5	Kosten uitvoering pensioenbeheer	37
3.3.6	Kosten uitvoering vermogensbeheer	38
3.3.7	Actuarieel	40
3.4	Risicobeleid	43
3.4.1	Algemeen	43
3.4.2	Risicohouding	43
3.4.3	Integraal Risico Management	45
3.5	Beleggingsbeleid	52
3.5.1	Strategisch Beleid	52
3.5.2	Portefeuillebeleid 2016	54
3.5.3	Beleggingsresultaat 2016	54
3.5.4	Marktontwikkelingen	55
3.5.5	Maatschappelijk Verantwoord Beleggen	57
3.5.6	Risicoparagraaf vermogensbeheer	60
3.5.7	Z-score en performancetoets	61

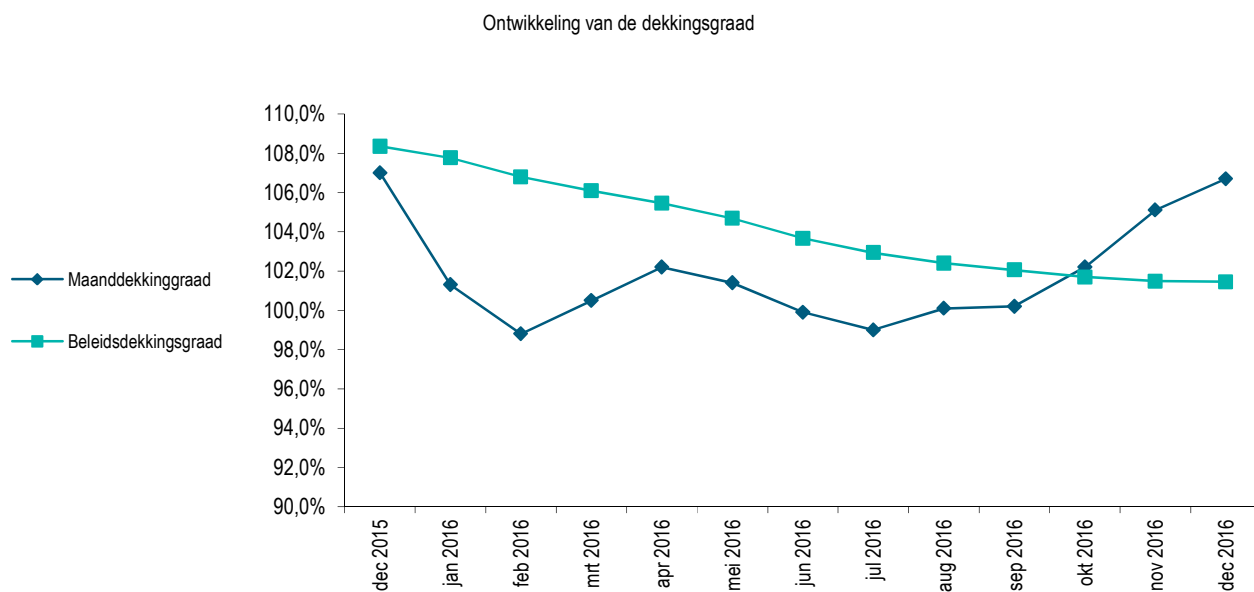
4	Verslag verantwoordingsorgaan	63
5	Verslag Raad van Toezicht	69
6	Jaarrekening	71
6.1	Balans per 31 december	72
6.2	Staat van baten en lasten	73
6.3	Kasstroomoverzicht	74
6.4	Algemene toelichting	75
6.5	Toelichting op de balans	85
6.6	Toelichting op de staat van baten en lasten	104
7	Overige gegevens	111
7.1	Actuariële verklaring	112
7.2	Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	114
8	Bijlagen	120
8.1	Meerjarenoverzicht	120
8.2	Volumeveranderingen	122
8.3	Kenmerken pensioenregeling	125
8.4	Bestuur en commissies	127
8.4.1	Bestuur	127
8.4.2	Het Verantwoordingsorgaan	130
8.4.3	De Raad van Toezicht	130
8.5	Samenwerkende organisaties	132
8.5.1	Interne partijen	132
8.5.2	Externe partijen	132
8.6	Begrippenlijst	134

1 Kerncijfers

1.1 Kerncijfers

	2016	2015
Pensioenvermogen	2.240.785	2.017.411 (x EUR 1.000)
Voorziening pensioenverplichtingen	2.100.263	1.885.985 (x EUR 1.000)
Behaald rendement	9,0%	4,1%
UFR dekkingsgraad	106,7%	107,0%
Beleidsdekkingsgraad	101,5%	108,4%
Deelnemers	13.451	13.619
Gewezen deelnemers	46.340	47.838
Pensioengerechtigden	9.957	9.726
Werkgevers	2.397	2.538

De dekkingsgraad in 2016

2 Karakteristieken van het fonds

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe “Stichting De Samenwerking”, Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf (verder: het fonds) is opgebouwd en hoe het functioneert. Allereerst volgen het profiel, de doelstelling, missie en visie en een aantal algemene gegevens van het fonds. Vervolgens wordt beschreven hoe het fonds is georganiseerd, welke organen en partijen een rol spelen en wat hun taken en verantwoordelijkheden zijn.

2.2 Over het fonds

Naam en vestigingsplaats

“Stichting De Samenwerking”, Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf is opgericht op 30 december 1950 en statutair gevestigd in ‘s-Gravenhage.

Het fonds is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel in ‘s-Gravenhage onder nummer 41149565.

De laatste statutenwijziging vond plaats op 26 oktober 2016.

Het fonds is aangesloten bij de Pensioenfederatie, de vereniging voor het behartigen van de belangen van de pensioenfondsen in Nederland.

Profiel van het fonds

‘Stichting De Samenwerking’, Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf, regelt de pensioenen voor werknemers en oud – werknemers in het slagersbedrijf. Het gaat hierbij om werknemers van de volgende werkgevers:

- Slagers;
  - het bedrijfsmatig bewerken of bereiden van vlees tot (toebereide) waren voor menselijke consumptie;
  - de verkoop daarvan aan particulieren, horeca of instellingen;
  - de voorverpakkingsbedrijfsactiviteiten en de centrale slagerij-activiteiten.
- Het deel van de onderneming waarin wordt voorverpakt; het bedrijfsmatig be- en/of verwerken en verpakken van vlees voor consumenten.
- Centrale slagerijen; slagers die leveren aan filialen van een lid van de Vereniging van Grootwinkelbedrijven in Levensmiddelen (VGL) en/of aan zelfstandige supermarktondernemers die de handelsnaam van een lid van de VGL voeren.

Om onder de werkingsfeer te vallen geldt ook dat deze bedrijven:

- werken met vlees. Met vlees bedoelen we delen van slachtdieren: runderen, schapen, varkens, geiten en éénhoevige dieren die tot menselijk voedsel kunnen dienen.
- Voor méér dan vijftig procent (50%) van de totale loonsom aan deze activiteiten betaalt.

Werkgevers- en werknemersorganisaties hebben samen besloten voor de hele bedrijfstak een pensioenregeling te treffen. Werkgevers zijn verplicht werknemers te laten deelnemen.

Het fonds houdt zich in de eerste plaats bezig met de uitvoering van het pensioenreglement, het innen van premies, het uitkeren van pensioenen en het beheren van de pensioengelden. Het fonds volgt daarbij alle veranderingen op het gebied van pensioenen en sociale zekerheid en speelt zoveel mogelijk actief in op de behoeften van werkgevers en werknemers. Daarnaast verzorgt het fonds voorlichting over de regelingen.

Doelstelling, Missie en Visie

Doelstelling

Het doel van het fonds is om nu en in de toekomst uitkeringen te verstrekken aan gepensioneerden en nabestaanden bij ouderdom en overlijden. Om dit doel te realiseren int het fonds premies bij de aangesloten werkgevers in overeenstemming met de statuten en het pensioenreglement. De verkregen middelen worden beheerd en belegd.

Missie

“Stichting De Samenwerking”, Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf verzorgt in opdracht van sociale partners een degelijke, duurzame en betrouwbare pensioenregeling.

Visie

De belanghebbenden staan bij “Stichting De Samenwerking”, Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf voorop. Het fonds wil een degelijk, duurzaam en betrouwbaar pensioenfonds zijn dat de financiële verplichtingen nu en in de toekomst waar kan maken. “Stichting De Samenwerking”, Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf is hét pensioenfonds voor het slagersbedrijf. Het fonds streeft naar een goed pensioen tegen een zo stabiel mogelijke premie. Een goed en verantwoord beleggingsbeleid maakt dit mogelijk tegen een kostenefficiënte uitvoering. Het uitvoeren van de pensioenregeling geschiedt correct en maatschappelijk verantwoord. Het beleggingsbeleid sluit aan op de toekomstbestendigheid van het fonds, maar draagt tegelijkertijd bij aan een duurzame maatschappij. Daarnaast streeft het fonds naar een breed risicodraagvlak voor behoud van solidariteit en collectiviteit. “Stichting De Samenwerking”, Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf wil zijn belanghebbenden actief betrekken bij de pensioenregeling. Transparantie en begrijpelijkheid staan hierbij voorop. Vertrouwen en deskundigheid vormen de basis voor het handelen van het fonds.

Strategie

Het bestuur heeft een risicobewuste houding. Het fonds streeft ernaar nominale aanspraken waardevast na te komen. Inflatie holt de waarde van de nominale uitkeringen uit en gezien het lange termijn karakter van pensioenen is het belangrijk dat de koopkracht van het pensioen via toeslagverlening behouden blijft. Beleggingsrisico kan acceptabel zijn in het streven naar koopkrachtbehoud, zelfs indien dit betekent dat de nominale aanspraken tijdelijk niet na kunnen worden gekomen.

De mate van risicoacceptatie van het bestuur is o.a. gebaseerd op de volgende kwalitatieve overwegingen:

- Een afgewogen balans tussen te nemen risico's en het naar verwachting te realiseren beleggingsrendement is noodzakelijk om op langere termijn invulling te kunnen geven aan de pensioenambitie. Voor het nastreven van de pensioenambitie dient het bestuur bereid te zijn om beleggingsrisico te nemen en een beleggingsrendement na te streven dat hoger is dan de risicovrije marktrente.
- Het fonds streeft naar een waardevast pensioen en realiseert zich dat deze ambitie naar verwachting de komende jaren slechts ten dele gerealiseerd kan worden.
- De premieomvang is klein in relatie tot de pensioenverplichtingen, waardoor de sturingskracht van premie-aanpassingen beperkt is. Er bestaan geen bijstortverplichtingen bij lage dekkingsgraden.
- Bij slechte economische omstandigheden acht het bestuur het uitlegbaar dat weinig of geen toeslag wordt verleend. Kortingen op de pensioenaanspraken en –uitkeringen dienen zoveel mogelijk voorkomen te worden en zijn dus niet uitgesloten.

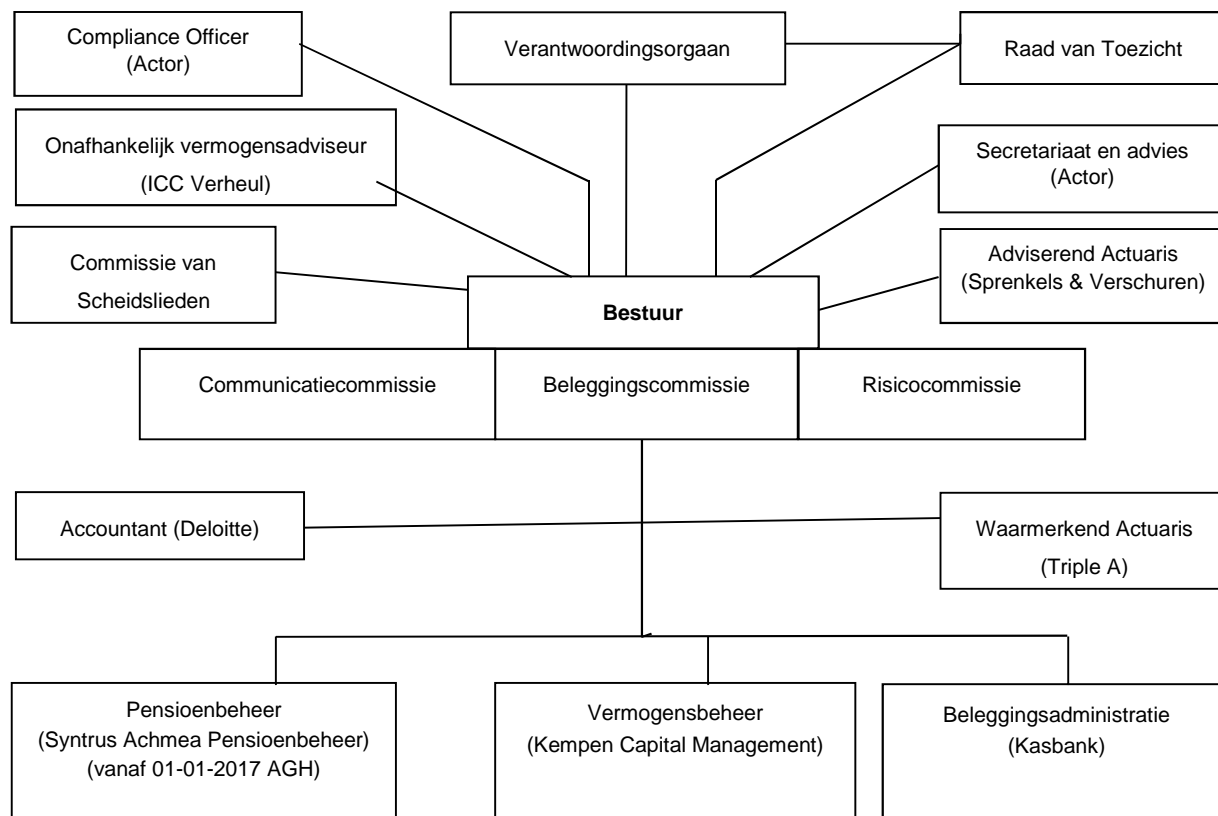
De risicobereidheid van het bestuur kan worden beïnvloed door de actuele financiële positie van het fonds. Periodiek wordt beoordeeld of de ambitie van het fonds nog haalbaar is. Het vasthouden aan een onmogelijke ambitie is immers niet zinvol. Bij de keuze voor een bepaald beleid wordt niet alleen een verwachte ontwikkeling beoordeeld maar ook scenario's die gunstiger of minder gunstig zijn dan de verwachte ontwikkeling. De ambitie dient in de meeste scenario's te kunnen worden behaald.

Als de financiële situatie van het fonds verbetert, wordt bij voorkeur minder risico genomen omdat de ambitie dan in evenveel of meer gevallen haalbaar is met minder risico.

2.3 De organisatie van het fonds

De relatie tussen het Bestuur, de andere fondsorganen, de adviseurs en de uitvoerders worden in onderstaand organogram weergegeven.

2.3.1 Het Bestuur

Het Bestuur bestaat uit 12 leden, waarvan 6 leden worden voorgedragen door de werkgeversvereniging in de slagers-sector en 5 leden worden voorgedragen door de werknemersorganisaties in de slagers-sector. Daarnaast wordt één lid gekozen door de gepensioneerden.

Het Bestuur is belast met het beheer van het fonds. Het Bestuur kan uit zijn midden commissies instellen met of zonder een bepaald mandaat. Het Bestuur kan zich laten adviseren door deskundigen. Het Bestuur kan werkzaamheden uitbesteden. Het Bestuur heeft de bevoegdheid tot het vaststellen en/of wijzigen van de statuten en de reglementen en is daarmee verantwoordelijk voor het pensioenbeleid.

De beide voorzitters van het bestuur vormen het Dagelijks Bestuur en vertegenwoordigen gezamenlijk het Bestuur.

Het Bestuur heeft de volgende vaste commissies ingesteld:

- De Beleggingscommissie
- De Risicocommissie
- De Communicatiecommissie

In 2016 is het Bestuur 8 keer bij elkaar geweest. In de bestuursvergaderingen komen alle onderwerpen, het fonds aangaande, aan de orde. In de 3 bestuurlijke commissies worden onderwerpen voorbereid, uitgediept en uitgewerkt.

In de vergadering van de Beleggingscommissie komen met name het beleggingsbeleid en de beleggingsresultaten aan de orde. Omdat in deze commissie onderwerpen aan de orde komen die gevolgen kunnen hebben voor de financiële positie van het fonds heeft deze commissie een beperkt mandaat om namens het fonds (snel) besluiten te nemen.

De Risicocommissie onderzoekt en beoordeelt alle risico's van en voor het fonds en geeft hierover gevraagd en ongevraagd advies aan het Bestuur.

De Communicatiecommissie adviseert het bestuur over de communicatie-visie en het communicatiebeleid van het fonds, beoordeelt en monitort de communicatie door het fonds, volgt de ontwikkelingen op pensioencommunicatiegebied, monitort de reputatie en het imago van het fonds en bewaakt de kosten van de communicatie-activiteiten.

Dringende kwesties worden tussen de bestuursvergaderingen door schriftelijk aan de bestuursleden voorgelegd. Als één bestuurslid echter verzoekt om deze kwestie in de volgende bestuursvergadering te behandelen, wordt het op de agenda geplaatst.

2.3.2 Het Verantwoordingsorgaan

Het Bestuur legt verantwoording af aan het Verantwoordingsorgaan over het beleid en de wijze waarop dit wordt gevoerd. Het Verantwoordingsorgaan bestaat uit 12 leden. De leden zijn benoemd door de volgende organisaties:

- FNV
- CNV Vakmensen
- Koninklijke Nederlandse Slagersorganisatie (KNS)
- Coördinatieorgaan Samenwerkende Ouderenorganisaties (CSO)

Van deze leden vertegenwoordigden 4 de deelnemers, 3 de gepensioneerden en 5 de werkgevers.

Het verslag van de Verantwoordingsorgaan is opgenomen in hoofdstuk 4.

2.3.3 De Raad van Toezicht

Als gevolg van de Wet Versterking Bestuur Pensioenfondsen is per 1 juli 2014 de Raad van Toezicht benoemd als intern toezicht. Dit intern orgaan heeft als taak toezicht te houden op het beleid van het Bestuur en op de algemene gang van zaken in het fonds. De Raad van Toezicht onderhoudt een actieve dialoog met het Bestuur en is belast met het toezien op een adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging door het Bestuur. De Raad van Toezicht legt verantwoording af over de uitvoering van de taken aan het Verantwoordingsorgaan. De Raad van Toezicht betreft in zijn toezicht de naleving door het fonds van de normen in de Code Pensioenfondsen.

De Raad van Toezicht doet in hoofdstuk 5 verslag van zijn bevindingen.

2.3.4 De Commissie van Scheidslieden

De Commissie van Scheidslieden bestaat uit 3 onafhankelijke leden en behandelt geschillen tegen besluiten van het fonds. Tegen besluiten van het Bestuur, die geen algemene strekking hebben, is beroep mogelijk bij de commissie. Dit recht bestaat voor betrokken deelnemers, gewezen deelnemers, andere aanspraakgerechtigden, pensioengerechtigden en werkgevers. De commissie geeft een bindend advies. De commissie bestaat uit drie onafhankelijke leden: een voorzitter, een lid namens de werkgevers en een lid namens de werknemers.

Deze commissie heeft voor het laatst in 2000 een geschil behandeld. Sindsdien zijn er geen geschillen aanhangig gemaakt.

2.3.5 Adviescommissie bezwaarschriften vrijstellingsbesluiten

De Adviescommissie bezwaarschriften vrijstellingsbesluiten adviseert het Bestuur in bezwaarschriftprocedures tegen vrijstellingsbeslissingen.

Deze commissie heeft voor het laatst in 2003 het bestuur geadviseerd. Sindsdien zijn geen bezwaarschriften ingediend.

2.3.6 Uitbesteding & advisering

Het Bestuur heeft

- de uitvoering van het pensioenbeheer tot 1 januari 2017 uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.,
- per 1 januari 2017 is de uitvoering van het pensioenbeheer uitbesteed aan Stichting Administratie Groep Holland (AGH),
- het fiduciair vermogensbeheer uitbesteed aan Kempen Capital Management N.V en
- de uitvoering van het vastgoedbeheer uitbesteed aan Syntrus Achmea Real Estate & Finance.

De beleggingsadministratie wordt uitgevoerd door Kasbank N.V.

Het Bestuur heeft Syntrus Achmea Pensioenbeheer, Kempen Capital Management, Syntrus Achmea Real Estate & Finance en Kasbank gemandateerd voor de hieraan verbonden werkzaamheden.

Het fonds en Syntrus Achmea Pensioenbeheer hebben de afspraken betreffende uitbesteding vastgelegd in een Overeenkomst van Pensioenbeheer. Nadere afspraken over de kwaliteit van de dienstverlening zijn vastgelegd in een dienstverleningsovereenkomst. Beide overeenkomsten voorzien in een procedure om de bestaande dienstverlening aan te passen of nieuwe diensten toe te voegen. In overleg tussen het Bestuur en Syntrus Achmea Pensioenbeheer worden daarover afspraken gemaakt en contractueel vastgelegd.

Per 1 januari 2017 heeft het fonds de uitvoering van het pensioenbeheer uitbesteed aan Stichting Administratie Groep Holland (AGH).

Het fonds en Kempen Capital Management N.V hebben de afspraken betreffende uitbesteding vastgelegd in een Overeenkomst van Vermogensbeheer. Nadere afspraken zijn vastgelegd in een Service Level Agreement.

Het fonds en Syntrus Achmea Real Estate & Finance hebben de afspraken betreffende uitbesteding vastgelegd in een Overeenkomst van Vastgoedbeheer. Nadere afspraken over de kwaliteit van de dienstverlening zijn vastgelegd in een dienstverleningsovereenkomst. Beide overeenkomsten voorzien in een procedure om de bestaande dienstverlening aan te passen of nieuwe diensten toe te voegen. In overleg tussen het Bestuur en de uitvoerder worden daarover afspraken gemaakt en contractueel vastgelegd.

Actor Bureau voor Sectoradvies adviseert het Bestuur, alle commissies, Verantwoordingsorgaan en Raad van Toezicht op alle aandachtsgebieden. Per 1 januari 2016 verzorgt Actor de volledige ondersteuning van het fonds.

Syntrus Achmea Pensioenbeheer adviseert het Bestuur en de Communicatiecommissie over juridische, financiële, communicatieve en administratieve zaken.

Kempen Capital Management en ICC Verheul adviseren het Bestuur en de Beleggingscommissie over het vermogensbeheer in de breedste zin des woords.

Sprenkels en Verschuren adviseert het Bestuur op actuair gebied.

Het bestuur heeft Deloitte aangesteld om het jaarverslag en de staten voor De Nederlandsche Bank te controleren. De accountant doet verslag van zijn bevindingen in de vorm van een accountantsverslag aan het Bestuur. In de bestuursvergadering, waarin de jaarstukken worden besproken, is de accountant aanwezig. De accountant voert haar controlewerkzaamheden uit aan de hand van de dossiers van de Interne Accountantsdienst van Syntrus Achmea Pensioenbeheer.

Het bestuur heeft Triple A - Risk Finance Certification benoemd als waarmerkend actuaire. De waarmerkend actuaire maakt jaarlijks een actuair verslag waarin een verklaring wordt opgenomen van zijn bevindingen bij de jaarlijkse verslagstaten. Hij toetst de fondsmiddelen en beoordeelt de vermogenspositie van het fonds. Hierbij gaat hij uit van de gegevens van de accountant. De waarmerkend actuaire is onafhankelijk van het fonds en verricht geen andere werkzaamheden voor het fonds. De waarmerkend actuaire is aanwezig bij de bestuursvergadering waarin de jaarstukken worden besproken.

Actor Bureau voor Sectoradvies bereidt vanaf 1 januari 2016 alle vergaderingen voor en voert voor het fonds het secretariaat, postadres en archief en is eerste aanspreekpunt voor het fonds en het Bestuur buiten de vergaderingen om.

3 Verslag van het bestuur

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk brengt het bestuur verslag uit over het gevoerde beleid en ontwikkelingen in 2016.

Begonnen wordt met de hoofdlijnen van beleid, waarin onder andere de pensioenregeling, communicatie en goed pensioenfondsbestuur aan de orde komen.

In de volgende paragrafen wordt ingegaan op het gevoerde financieel beleid, het gevoerde risicobeleid en het gevoerde beleggingsbeleid.

3.2 Hoofdlijnen

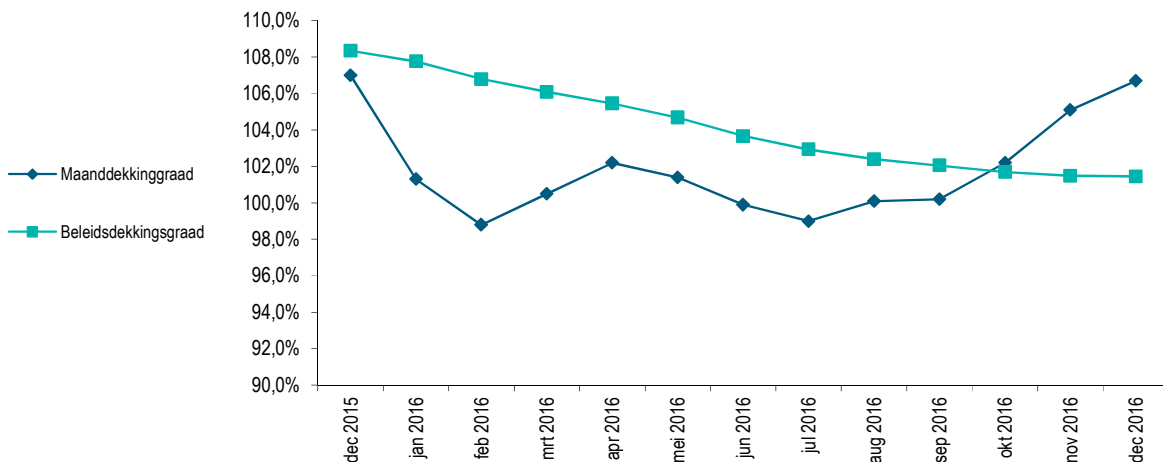
Deze paragraaf begint met de ontwikkeling van de financiële positie en de belangrijkste ontwikkelingen rondom de pensioenregeling. Vervolgens gaat het bestuur in op het gevoerde beleid rondom de thema's goed pensioenfondsbestuur en communicatie. Het toezicht door AFM en DNB komen daarna aan bod. Afgesloten wordt met de meest relevante ontwikkelingen in 2016 en verder.

3.2.1 Ontwikkelingen financiële positie

Het gehele jaar 2016 was er bij het fonds sprake van een tekortsituatie. De waarde van de beleggingen was continu meer dan de waarde van de pensioenen en de buffer voor algemene risico's. Echter, de waarde was niet voldoende om zeker te zijn dat er geld over was om bijvoorbeeld toeslagen te verlenen.

Deze financiële positie wordt uitgedrukt in de *beleidsdekkingsgraad*. Op 31 december 2015 was deze 108,4%, vervolgens is deze continu langzaam gedaald. Op 31 december 2016 was de beleidsdekkingsgraad 101,5%. De beleidsdekkingsgraad betreft de dekkingsgraad waarop beleidsmaatregelen gebaseerd moeten worden. Dit is een gemiddelde van de *UFR dekkingsgraden* van de voorgaande 12 maanden

Ontwikkeling van de dekkingsgraad

Voor het verlenen van toeslagen was de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2016 niet voldoende; helaas konden er dus geen toeslagen toegekend worden per 1 januari 2017.

De UFR dekkingsgraad en beleidsdekkingsgraad zijn beiden in vooral begin 2016 met name gedaald door een verdergaande daling van de rente, waardoor er meer geld gereserveerd moest worden voor toekomstige pensioenen. (= de voorziening pensioenverplichtingen).

De totale portefeuille heeft in 2016 een rendement behaald van +9,0%. De pensioenverplichtingen zijn door de dalende rente echter gestegen. 2016 was een positief jaar voor zowel obligaties als voor aandelen. De yield op onder andere Duitse en Nederlandse staatsobligaties bereikte medio 2016 een dieptepunt, en eindigden ondanks licht herstel lager dan begin van het jaar. Aandelen begonnen het jaar zwak en hadden last van de onrust rond de Brexit. Het jaar werd ruim positief afgesloten nadat de markten een herstel inzette toen Trump werd verkozen als president van de VS.. Maar doordat er dus meer geld extra gereserveerd moest worden dan dat er beleggingsrendement is behaald, zijn de dekkingsgraden in 2016 gedaald.

In paragraaf 3.3 (Financieel beleid) en 3.5 (Beleggingsbeleid) wordt hier verder op ingegaan.

3.2.2 Ontwikkelingen en uitvoering pensioenregeling

Verhoging AOW leeftijd

Sinds 1 april 2012 gaat de AOW in vanaf de 65ste verjaardag in plaats van de eerste dag van de maand waarin de verjaardag valt.

De AOW-leeftijd gaat vanaf 1 januari 2013 in stappen omhoog naar 67 jaar. In 2015 gingen de Tweede en Eerste Kamer akkoord met een versnelde verhoging van de AOW-leeftijd. De AOW-leeftijd wordt vanaf 2016 in stappen van 3 maanden verhoogd. En vanaf 2018 in stappen van 4 maanden. Daarmee wordt de AOW-leeftijd 66 jaar in 2018 en 67 jaar in 2021. Dat is sneller dan eerder afgesproken. Na 2021 wordt de AOW-leeftijd gekoppeld aan de levensverwachting.

Door de stapsgewijze leeftijdsverhogingen in de AOW sluiten de pensioenleeftijd en de AOW-leeftijd vanaf 2013 niet meer op elkaar aan. De pensioenregeling van het fonds maakt het aansluiten mogelijk doordat vanaf 1 januari 2014 de ingangsdatum van het ouderdomspensioen uitgesteld kan worden, tot maximaal 70 jaar.

Verhoging pensioenleeftijd

Per 1 januari 2014 is de fiscale pensioenrichtleeftijd voor nieuwe pensioenopbouw verhoogd naar 67 jaar. Daarna is de pensioenrichtleeftijd gekoppeld aan de levensverwachting. Verdere verhoging gaat met stappen van één jaar. Per 1 januari 2018 wordt de fiscale pensioenrichtleeftijd verhoogd naar 68 jaar. De komende jaren ligt de fiscale pensioenrichtleeftijd hoger dan de AOW-leeftijd.

Het fonds heeft met ingang van 1 januari 2014 de pensioenrichtleeftijd op 67 jaar bepaald en heeft per die datum alle opgebouwde aanspraken op 65 jaar actuarieel neutraal omgerekend naar 67 jaar.

Verlaging opbouwpercentage en maximering pensioenopbouw

Vanaf 1 januari 2014 golden voor een middelloonregeling een maximaal opbouwpercentage van 2,15% en voor een eindloonregeling 1,9%. De wettelijk maximale opbouwpercentages gingen met ingang van 1 januari 2015 verder omlaag. Vanaf 2015 is het fiscaal maximale opbouwpercentage 1,875% voor middelloonregelingen en 1,657% voor eindloonregelingen. De bovengrens tot waar pensioenopbouw fiscaal ondersteund was in 2016 € 101.519.

Sociale partners hebben besloten de gedempte premie per 1 januari 2016 te baseren op verwacht rendement. Uitgaande van de marktomstandigheden per 31 oktober 2015, kon het fonds bij een gelijk blijvende doorsneepremie van 20,3 % een

opbouwpercentage van 1,60% voor langere periode toekennen. Bij een opbouwpercentage van 1,60% is dan enige ruimte in de premie aanwezig om een beperkte tegenvaller te kunnen opvangen.

Tevens is per 1 januari 2016 de maximering van € 101.519 ingeregeld in de pensioenadministratie van het fonds.

Nieuw financieel toetsingskader voor pensioenfondsen

De financiële regels voor pensioenfondsen staan in het nieuw Financieel Toetsingskader (nFTK). Dat nFTK is weer onderdeel van de Pensioenwet.

Het nFTK werd op 1 januari 2015 van kracht. Dat betekende dat sociale partners en pensioenfondsbesturen in 2015 explicietere en vollediger afspraken over pensioen maakten. Sociale partners beslisten immers over de inhoud van de pensioenregeling en de bijbehorende parameters zoals de franchise en/of het maximum pensioengevend salaris. Het bestuur zorgt voor de formele opdrachtaanvaarding.

Sociale partners in de slagerssector hebben overlegd over de pensioenregeling voor 2016, waarna zij hebben besloten om:

- als premie-budget 20,3% van de pensioengrondslag beschikbaar te stellen;
- het opbouwpercentage voor 2016 op 1,60% vast te stellen;
- de jaarfranchise vast te stellen op € 12.953;

Het bestuur van het fonds besloot deze kaders voor de pensioenregeling te aanvaarden en stelde het premiepercentage vast op 20,3% van de pensioengrondslag met ingang van 1 januari 2016. Het verantwoordingsorgaan adviseerde hier 26 november 2015 positief op, waarbij het verantwoordingsorgaan aangaf van mening te zijn dat de samenstelling van de premie voor 2015 getuigt van evenwichtige belangenbehartiging.

Ambitie en risicohouding

Het nFTK heeft ook effecten op het indexatiebeleid, het premiebeleid en mogelijk ook op het beleggingsbeleid van het fonds. In dit kader was het noodzakelijk dat sociale partners en bestuur in de slagerssector opnieuw hun ambities en risicohouding aangaande de pensioenregeling bepaalden en vastlegden. Het beleggingsbeleid moet in principe daarbij passen. (In paragraaf 2.2. staat de tekst van de ambitie en risicohouding; in paragraaf 3.4.2 staat de volledige uitwerking.)

In het kader van het vaststellen van de ambitie en risicohouding heeft het fonds in 2014 een deelnemersonderzoek uit laten voeren, waarbij onder andere naar de risicobereidheid is gevraagd. Kennis over de risicohouding van deelnemers van het fonds vindt het bestuur belangrijk voor zorgvuldige besluitvorming. Met de uitkomsten heeft het bestuur rekening gehouden bij het inrichten van een nieuwe pensioenregeling per 1 januari 2015 en het vastleggen van de ambitie en de risicohouding. Van de 12.000 uitnodigingen om deel te nemen aan dit onderzoek, zijn er 620 ingevuld terugontvangen.

Haalbaarheidstoets

Met een haalbaarheidstoets geeft een pensioenfonds inzicht in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden.

In de haalbaarheidstoetsen wordt steeds het pensioenresultaat over 60 jaar berekend. Bij een pensioenresultaat van 100% is de ambitie van het fonds over een periode van 60 jaar naar verwachting haalbaar. Het fonds heeft kortweg als ambitie om de pensioenen met de prijsinflatie mee te laten groeien (wat zorgt voor koopkrachtbehoud) en de pensioenopbouw tussentijds niet te verlagen.

Een pensioenfonds dient ondergrenzen te formuleren inzake het pensioenresultaat. In boekjaar 2015 heeft fonds de volgende grenzen bepaald:

- De ondergrens voor het verwachte pensioenresultaat vanuit de UFR dekkingsgraad bedraagt 90%.
- In een slechtweersscenario mag er maximaal 45% worden afgeweken van het verwachte pensioenresultaat
- De ondergrens voor het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau startend vanuit een dekkingsgraad die gelijk is aan de vereiste dekkingsgraad bedraagt 95%.

Een pensioenfonds dient elk jaar een haalbaarheidstoets uit te voeren. Bij significante wijzigingen of een wijziging van de pensioenregeling voert een pensioenfonds een zogenaamde aanvangshaalbaarheidstoets uit. Het fonds heeft in 2015 een aanvangshaalbaarheidstoets uitgevoerd met rapportagedatum 1 januari 2015. Hierin is aangetoond dat het fonds voldoet aan de vastgestelde grenzen.

In 2016 heeft het fonds een jaarlijkse haalbaarheidstoets uitgevoerd met rapportagedatum 1 januari 2016. De uitkomsten uit deze haalbaarheidstoets waren als volgt:

- Het verwachte pensioenresultaat vanuit de UFR dekkingsgraad komt uit op 95%.
- In het slechtweersscenario wordt er maximaal 43% afgeweken van het verwachte pensioenresultaat.

Uit de jaarlijkse haalbaarheidstoets 2016 blijkt derhalve dat de door het fonds opgestelde grenzen niet worden overschreden.

Het verloop van het pensioenresultaat over de verschillende leeftijdscohorten is in lijn met afgelopen jaar.

Naar verwachting kan het fonds de gewenste ambitie waarmaken met het voorgenomen beleggingsbeleid. Het feitelijk gelopen risico komt nog overeen met de vastgestelde risicohouding van het fonds.

Daarmee sluit voor het bestuur het huidige premiebeleid, beleggingsbeleid en risicohouding goed aan bij de ambitie van het fonds.

Herstelplan

Per 30 september 2011 is het fonds in een reservetekort terechtgekomen. Als gevolg hiervan heeft het fonds in december 2011 een lange termijn (15 jaar) herstelplan vastgesteld en ingediend bij DNB.

Per 1 januari 2016 is het herstelplan geactualiseerd. Uit het herstelplan blijkt dat, naar verwachting, de financiële positie van het fonds in 2020 volledig is hersteld. Herstel werd dus verwacht binnen de gestelde hersteltermijn van 11 jaar en zonder aanvullende maatregelen. Aanvullende maatregelen in 2016 waren dus niet nodig.

Dit herstelplan is voor 1 april 2016 aan DNB toegezonden. DNB heeft in 18 mei 2016 schriftelijk verklaard, in te stemmen met het herstelplan 2016

Per 1 januari 2017 is vervolgens het herstelplan wederom geactualiseerd. Uit het herstelplan blijkt dat, naar verwachting, de financiële positie van het fonds in 2020 volledig is hersteld. Herstel wordt verwacht binnen de gestelde hersteltermijn van 10 jaar en zonder aanvullende maatregelen. Aanvullende maatregelen in 2017 zijn niet nodig.

Dit herstelplan is voor 1 april 2017 aan DNB toegezonden. DNB heeft in 19 mei 2017 schriftelijk verklaard, in te stemmen met het herstelplan.

Overgangsregeling Inkoop oude diensttijd (Regeling voorwaardelijk pensioen)

Met de VUT of prepensioen gaan is sinds 1 januari 2006 niet meer mogelijk voor mensen die geboren zijn na 1949. De regelingen voor vervroegd uittreden zijn daarom destijds aangepast. Bij de afschaffing van VUT en prepensioen hadden werkgevers en werknemers in 2006 en 2007 de mogelijkheid om arbeidsvoorwaardelijke afspraken te maken over extra pensioenopbouw over verstreken dienstjaren (hierna: 'VPL' Vut, Prepensioen, Levensloop).

Cao-partijen maakten een overgangsregeling om de overgang naar pensioen op 65 jaar geleidelijker te laten verlopen. Werknemers die geboren zijn in de jaren 1950 tot en met 1981 en die in dienst waren zowel op 31 december 2006 als op 1 januari 2007, krijgen op bepaalde tijdstippen extra ouderdoms- en partnerpensioenaanspraken bij het fonds. Het fonds koopt deze extra pensioenaanspraken in. Daardoor wordt het voor deze werknemers haalbaarder om eerder met pensioen te gaan. De inkoop van extra pensioenaanspraken is niet vanzelfsprekend en gebeurt alleen als de deelnemer nog steeds in dienst is van een aangesloten slaggers-onderneming. Per 31 december 2011 heeft de eerste inkoop plaatsgevonden van

1/3 deel, op 31 december 2016 en op 31 december 2021 volgen de volgende delen. Als de deelnemer eerder dan 31 december 2021 met pensioen gaat, worden in één keer de extra pensioenaanspraken ingekocht.

In 2007 zijn afspraken gemaakt over de financiering van de pensioenregeling waaronder de overgangsregeling. Vanaf dat moment droegen werknemers bij aan de premie voor de basisregeling. Verder zouden de werkgevers na afloop van de VUT regeling 2% van het salaris aan premie betalen voor de overgangsregeling. De resterende financiering kwam ten laste van het fondsvermogen, dat op dat moment relatief groot was met een dekkingsgraad van 165% eind 2007.

In de zomer van 2012 stelde het bestuur vast dat de financiering van de overgangsregeling aangepast dient te worden, omdat deze niet meer sluitend was. Hierover is in oktober een brief toegezonden aan cao-partners. Aan cao-partners werd gevraagd om nu eerst een toezegging te doen om zorg te dragen voor een sluitende financiering; ongeacht hoe dat er op enig moment uitziet. De toezegging is door cao-partners met een brief van 26 november 2012 gedaan.

Tegelijkertijd werd aan cao-partners gevraagd om in 2013 met het bestuur te overleggen over het aanpassen van de financieringsafspraken. Dit overleg is aangehouden in afwachting van de uitkomst van destijds de discussie met De Nederlandsche Bank over de financiering. (zie paragraaf 3.2.5.)

Premie-inning vanaf 1 mei 2015

In 2005 hebben cao partijen in de slagersbranche besloten gebruik te maken van de fiscale mogelijkheden om voor de groep werknemers jonger dan 55 jaar de pensioenregeling te verbeteren. Daardoor was het voor deze groep mogelijk om maximaal 2 jaar eerder te stoppen met werken. Dit werd gezien als een (beperkte) compensatie van het verlies aan VUT rechten. Voor de financiering van deze extra pensioenopbouw zijn werknemers met ingang van 2005 een deel van de pensioenpremie gaan betalen. Daarnaast is afgesproken dat de VUT premie met ingang van 2015 door werkgevers als zogenaamde VPL premie zou worden doorbetaald.

Het fonds int vanaf 1 mei 2015 dus apart premie voor de VPL-overgangsregeling. Het betreft 2,0% over het loon (in 2016 tot maximaal € 52.763) zonder franchise. Op grond van cao-afspraken komt deze premie volledig ten laste van de werkgever.

Liquidatie VUT-fonds in 2016

In december 2015 heeft het fonds van het VUT-fonds in de slagersbranche, de Stichting Vrijwillig Uittreden Slagersbedrijf (STIVUS), een brief ontvangen waarin aangegeven wordt dat het fonds in 2016 gaat liquideren en er een batig saldo overblijft.

Het bestuur van STIVUS heeft besloten om de liquidatie-uitkering te willen overmaken naar het fonds ter medefinanciering van de inkoop van pensioen in het kader van de Regeling Voorwaardelijk Pensioen (VPL-regeling). Op die wijze wordt het restant van de premies, die door werkgevers zijn betaald voor de financiering van de VUT-regeling, zoveel als mogelijk aangewend voor de doelstelling van het fonds. De Regeling Voorwaardelijk Pensioen kan immers gebruikt worden om eerder met pensioen te kunnen. Van de belastingdienst is de bevestiging ontvangen dat bij ontvangst het fonds geen schenkbelasting verschuldigd is.

Het bestuur van het fonds heeft besloten bereid te zijn om de liquidatie uitkering te ontvangen en aan te wenden voor de Regeling Voorwaardelijk Pensioen (VPL-regeling).

Klachten en geschillen

Het fonds kent een klachten- en geschillenprocedure. Klachten of geschillen die ontstaan naar aanleiding van de pensioenreglementen of de uitvoering daarvan, worden in eerste instantie afgehandeld door de uitvoeringsorganisatie. Wanneer er verschil van inzicht blijft bestaan tussen de betrokkene en de uitvoeringsorganisatie kan de klacht of het geschil worden voorgelegd aan het bestuur. Als ook daarna een verschil van inzicht blijft bestaan kan betrokkene zich in geval van een klacht wenden tot de Ombudsman Pensioenen of in geval van een geschil tot de Commissie van Scheidslieden.

In 2016 zijn geen klachten of geschillen voorgelegd aan het bestuur. (2015: ook geen).

De uitvoeringsorganisatie rapporteert per kwartaal aan het bestuur over de klachten.

Door de uitvoeringsorganisatie zijn in 2016 nieuwe 112 klachten ontvangen (in 2015: 92). In 2016 zijn 183 klachten afgehandeld waar van 71 afgehandelde klachten betrekking hadden op eerdere jaren.

De klachten zijn in de klachtenrapportages verwerkt en besproken met het Dagelijks Bestuur waarbij maatregelen zijn besproken om herhaling te voorkomen. Vervolgens zijn de rapportages in de bestuursvergaderingen besproken.

3.2.3 Goed pensioenfondsbestuur

Deskundig en competent pensioenfondsbestuur

Het bestuur hecht er groot belang aan dat het fonds op deskundige wijze wordt bestuurd. Hoe zij hier vorm aan geeft wordt afgesproken in een deskundigheidsplan. In dit plan staat het beleid rondom deskundigheid en zijn afspraken gemaakt over opleidingen om de kennis op peil te houden en te optimaliseren. Voor zowel ieder bestuurslid afzonderlijk als voor het bestuur als collectief geldt een minimumniveau.

Volgens de Pensioenwet moeten de bestuurders van pensioenfondsen, als degenen die het beleid van het pensioenfonds bepalen, geschikt zijn in verband met de uitoefening van het bedrijf van het pensioenfonds. In het bestuur dient daartoe volgens de Beleidsregel geschiktheid van DNB een zodanig niveau van kennis, vaardigheden en professioneel gedrag aanwezig te zijn dat het fonds, mede met het oog op de evenwichtige belangenbehartiging uit de Pensioenwet behoorlijk wordt bestuurd. Als professioneel bestuurder beschouwt de toezichthouder de bestuurder die betrouwbaar, geschikt, onafhankelijk (doet wat goed is voor het fonds) en beschikbaar is (tijd heeft).

Het fonds heeft een geschiktheidsbeleidsplan vastgesteld, op basis van onder andere de Beleidsregel geschiktheid 2012 van DNB en de Code Pensioenfondsen. In dit plan is het deskundigheidsbeleid vastgelegd, inclusief de functieprofielen, de wijze van het evalueren van het functioneren en een procedure voor de aanneming van nieuwe bestuursleden. Naast deskundigheid wordt ook naar competenties van (kandidaat-)bestuursleden gekeken. Nieuwe bestuursleden en wijzigingen van functie (bijvoorbeeld een bestuurslid, die voorzitter of lid van de Beleggingscommissie wordt) worden aan de vastgestelde functieprofielen getoetst. In het geschiktheidsbeleidsplan wordt ook ingegaan op de benodigde tijd en de optie van het werken met aspirant-bestuursleden.

In 2016 waren er twee herbenoemingen. Diverse bestuursleden hebben in 2016 opleidingen gevolgd om het gewenste individuele geschiktheidsniveau B te behalen. Het doel van het bestuur is dat alle bestuursleden dit niveau permanent hebben.

Naast het gewenste basisniveau werkt het bestuur continu aan permanente educatie om met name bij te blijven bij actuele ontwikkelingen. In 2016 heeft het bestuur collectief opleidingen gevolgd over Integraal Risicomanagement, risicohouding & ambitie en strategie & toekomstvisie. Individueel hebben de bestuursleden SPO Leergangen op deskundigheidsniveau B gevolgd en diverse seminars en informatiebijeenkomsten bezocht.

Beloningsbeleid

Het fonds heeft een beloningsbeleid vastgesteld, waarbij de uitgangspunten van de Pensioenfederatie zijn gevolgd. Het betreft een beheerst en duurzaam beloningsbeleid dat in redelijke verhouding staat tot de verantwoordelijkheid, functie-eisen en tijdsbeslag van de leden van het bestuur, van het verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht.

Gemiddeld wordt van de twee voorzitters van het bestuur geacht dat zij twee dagen per week besteden aan het besturen van het fonds. Hierin zijn ook studie, lezen, overleg, bijeenkomsten, commissies, en dergelijke begrepen.

De overige bestuursleden worden geacht gemiddeld één dag per week te besteden aan het besturen van het fonds.

Voor de voorzitter van de Raad van Toezicht wordt ook uitgegaan van één dag per week, van de overige leden van de Raad van Toezicht van een halve dag per week.

Er is geen sprake van een prestatie-gerelateerde beloning en er is rekening gehouden met het feit dat een kritische opstelling niet mag worden belemmerd. Daarom worden er geen leningen verstrekt of hebben de leden andere financiële of niet-financiële voordelen. Ook worden er geen ontslagvergoeding oid. verstrekt.

Indien een bestuurslid BTW-plichtig is (bijvoorbeeld als ZZP-er), dan vergoedt het fonds deze BTW.

Hoogte bedragen 2016 leden bestuur

- Voorzitters € 12.916,97 per kwartaal
- Leden met commissie € 6.458,48 per kwartaal
- Leden zonder commissie € 5.166,79 per kwartaal
- Reiskosten € 0,28 per kilometer

De leden van het verantwoordingsorgaan ontvangen een vergoeding per vergadering en een jaarvergoeding. Hoogte bedragen 2016

- Vaste vergoeding voorzitter(s) € 1.521,00 per jaar
- Vaste vergoeding leden € 507,00 per jaar
- Vacatievergoeding vergadering € 410,00 per dagdeel, plm. 4 uur
- Vacatievergoeding collectieve opleiding € 205,00 per dagdeel, plm. 4 uur
- Verblijfskosten per vergadering/opleiding € 12,00 per keer

Daarnaast worden voor leden van het bestuur en het verantwoordingsorgaan de kosten van opleidingen en reiskosten naar seminars etc. vergoed.

De leden van de Raad van Toezicht ontvangen de volgende vergoeding in 2016:

- Voorzitter € 6.250,00 per kwartaal
- Lid € 3.125,00 per kwartaal

Zelfevaluatie

Ieder bestuur van een pensioenfonds is verplicht tot periodieke zelfevaluatie. Doel van de zelfevaluatie is de kwaliteit van het bestuurlijk proces in stand te houden/te verbeteren. De grote lijn van de zelfevaluatie van het eigen functioneren houdt in dat het bestuur onder elkaar zijn functioneren bespreekt, beoordeelt en terugkoppelt. Het bestuur trekt conclusies, maakt afspraken en bewaakt het nakomen van die afspraken. Het bestuurlijk functioneren in al zijn facetten dient aan de orde te komen.

Op 23 maart 2016 is een notitie besproken, waarin per onderwerp opgesomd werd: een samenvatting van de algemene mening, de opvallende scores en een vergelijking met de vorige evaluatie. Het bestuur stelde vast dat alle bestuursleden het functioneren van het bestuur over het algemeen als voldoende beoordelen en het bestuur tevreden is over haar eigen functioneren. De opvallende scores zijn doorgenomen en vastgesteld dat veel verbeterpunten reeds zijn geadresseerd als actiepunten, maar sommigen nog in voorbereiding zijn. Veel verbeterpunten hadden direct of indirect betrekking op de voorbereiding en afhandeling van de bestuursvergaderingen. .

Integriteitsbeleid

Een integere organisatie is een organisatie waarin bestuurders en andere verbonden personen hun verantwoordelijkheid aangaan om binnen de kaders van wet- en regelgeving en met juist gebruik van professionele expertise een optimale bijdrage leveren aan de organisatie, de direct betrokkenen en de samenleving.

Een pensioenfonds wordt als integer beschouwd, als zij zich houdt aan de relevante (toezicht)wet- en regelgeving en ethische standaarden. Inbreuk daarop, dan wel de schijn daarvan, kan het vertrouwen in de eigen instelling en in de markt waarop wordt geopereerd in het algemeen schaden. Kortom: niet integer gedrag veroorzaakt reputatieschade.

De doelstelling van het integriteitsbeleid van het fonds is dat bestuurders, leden van het verantwoordingsorgaan, raad van toezicht, werknemers van het bestuursbureau en andere bij het pensioenfonds verbonden personen zich integer gedragen en zich conformeren aan de waarden en normen van het pensioenfonds en de wet- en regelgeving die van toepassing is op het fonds.

Het integriteitsbeleid is gericht op het beperken van compliancerisico's. Compliancerisico wordt omschreven als het risico van aantasting van de integriteit en daarmee van de reputatie van het fonds als gevolg van het niet naleven van ethische standaarden en toezichtwet- en regelgeving die van toepassing zijn op relaties met onze deelnemers, markten en/of toezichhoudende instanties.

Het bestuur stelt zich daarom ten doel om ervoor te zorgen dat wet- en regelgeving, maar ook interne regels en procedures worden nageleefd. Het fonds heeft een compliance officer aangesteld en heeft interne regels opgesteld zoals beloningsbeleid, een reglement nevenfuncties en een gedragscode.

Het bestuur is verantwoordelijk voor de naleving van regels door verbonden personen. Steekproefsgewijs of als de nalevingsverklaring hiertoe aanleiding geeft, heeft de compliance officer de mogelijkheid om een bestuurder of andere verbonden persoon te spreken.

De compliance officer vervult een belangrijke rol in het toezicht op de naleving en op de wijze waarop het bestuur haar toezichhoudende rol vervult. Daarnaast is de compliance officer betrokken bij de implementatie van nieuwe en wijziging van bestaande (toezicht)wet- en regelgeving. De compliance officer ziet er op toe dat nieuwe of aangepaste regels tijdig en volledig door het fonds worden geïmplementeerd.

Het bestuur heeft een jaarlijks moment om stil te staan bij integriteit, de evaluatie van haar beleid en de zaken waar zij het afgelopen jaar tegenaan is gelopen. De systematische risico-evaluatie met betrekking tot integriteit is opgenomen als onderdeel van het Integraal Risicomanagement van het fonds. De risico-evaluatie van het integriteitsbeleid wordt periodiek uitgevoerd door de Risicocommissie. De Risicocommissie stelt een rapportage op. Deze rapportage wordt in de bestuursvergadering besproken. Waar nodig wordt het beleid bijgesteld.

Bijlagen bij het integriteitsbeleid zijn de gedragscode, de klokkenluidersregeling en de incidentenregeling.

Gedragscode

Het fonds heeft de verplichting tot invoering van gedragsregels zoals opgenomen in artikel 20 lid 2 van het Besluit financieel toetsingskader pensioenfondsen uitgewerkt in een gedragscode die bijlage is bij het integriteitsbeleid. BPS kent een gedragscode die geldt voor verbonden personen waaronder de bestuurders, de leden van de raad van toezicht, het verantwoordingsorgaan en daarnaast kan het bestuur andere (groepen van) mensen aanwijzen.

De Modelgedragscode Pensioenfondsen van de Pensioenfederatie is de basis van de gedragscode. De normen uit de Pensioenwet en de Code Pensioenfondsen zijn hierin geïmplementeerd.

De gedragscode wordt aan alle verbonden personen van het fonds uitgereikt. Nieuwe verbonden personen tekenen voor ontvangst en kennisname van de gedragscode. Jaarlijks vraagt het fonds alle verbonden personen een nalevingsverklaring te tekenen.

Samenvattend heeft de gedragscode betrekking op het volgende:

- het zoveel mogelijk waarborgen en handhaven van het vertrouwen in het fonds door belanghebbenden, alsmede het voorkomen van integriteitsrisico's. Deze gedragscode kent daartoe gedragsregels voor alle verbonden personen;
- het bevorderen van de transparantie rondom gedragsregels en het duidelijk maken aan alle met het fonds verbonden personen, ook voor de bescherming van hun eigen belangen wat wel en wat niet is geoorloofd;
- bijdragen aan het integer functioneren van het fonds ten behoeve van al diegenen die bij het fonds belang hebben en aan het zoveel mogelijk waarborgen van de goede naam en reputatie van het fonds en de pensioensector in het algemeen.

Door het fonds wordt voornamelijk door het geven van voorlichting aan verbonden personen gewerkt aan bewustwording van het omgaan met de gedragscode.

De gedragscode kent een meldplicht van de verbonden persoon in specifiek benoemde situaties in de gedragscode. Als de verbonden persoon iets te melden heeft, dan dient te gebeuren bij de compliance officer. De compliance officer informeert het bestuur over deze melding.

In beginsel geldt de gedragscode voor alle verbonden personen. In de praktijk echter zal de gedragscode alleen rechtstreeks werken op bestuursleden, andere organen en de bestuursondersteuning. Verbonden personen die werken bij uitvoeringsorganisaties vallen in beginsel onder een gedragscode van die organisatie. Het fonds stelt in die gevallen vast dat die gedragscode vergelijkbaar is aan de gedragscode van het fonds. Vergelijkbare maatregelen kunnen genomen worden ten aanzien van externe adviseurs in bestuurscommissies. De gedragscode is als bijlage bij dit integriteitsbeleid opgenomen.

In 2016 is er bij de compliance officer melding gemaakt van een in de kerstperiode ontvangen relatiegeschenk. De nevenfuncties zijn geïventariseerd en beoordeeld. Ook is er door enkele bestuursleden bij de jaarlijkse uitvraag naleving gedragscode een overzicht aangeleverd van de ontvangen en geaccepteerde uitnodigingen. De compliance officer heeft de ontvangen verklaringen naleving gedragscode ontvangen en onderzocht. Van een met BPS conflicterend belang lijkt geen sprake. De compliance officer vraagt de verbonden personen wel om alert te blijven op het moment van melden. Om het risico op belangenverstrengeling te kunnen beheersen dient er steeds bijtijds en *op voorhand* gemeld te worden, zo staat het ook in de gedragscode. Op deze manier kan waar nodig een tijdig en zorgvuldig besluit over de melding genomen worden. Verderop in dit jaarverslag is een overzicht opgenomen van de relevante nevenfuncties van de bestuursleden.

Klokkenluidersregeling

Het bestuur vindt het belangrijk dat degenen die financieel afhankelijk zijn van het fonds, zonder gevaar voor hun positie kunnen rapporteren over onregelmatigheden binnen het fonds. Dit kan gaan om onregelmatigheden van algemene, operationele en financiële aard. Het bestuur heeft hiervoor een klokkenluidersregeling opgesteld. Deze regeling is als bijlage bij het integriteitsbeleid opgenomen.

De klokkenluidersregeling bevat een procedure voor interne en externe meldingen van (potentiële) misstanden en de afhandeling daarvan. De regeling bevat waarborgen voor de bescherming van de verbonden persoon, de klokkenluider, die te goeder trouw melding maakt van (potentiële) misstanden.

Er kan worden gerapporteerd door leden van het bestuur, van het verantwoordingsorgaan en van de Raad van Toezicht en door degenen die financieel afhankelijk zijn van het fonds.

In 2016 zijn er geen meldingen gedaan bij de compliance officer.

Incidentenregeling

BPS heeft in 2016 de incidentenregeling aangepast. De regeling is als bijlage bij het integriteitsbeleid opgenomen. De strekking daarvan is het zoveel mogelijk beperken en beheersen van niet integer gedrag. Indien incidenten onverhoopt toch voorkomen, wordt, indien vereist, de toezichthouder geïnformeerd.

In 2016 zijn er geen incidenten gemeld.

Privacywetgeving

In 2016 is de Wet meldplicht datalekken in werking getreden. BPS heeft maatregelen getroffen om te kunnen voldoen aan deze nieuwe regelgeving, o.a. in de contractuele afspraken met uitbestedingspartners. De bewustwording binnen het bestuur omtrent het risico op datalekken is aanwezig. In 2016 is er 1 (laag risico) datalek gemeld aan de Autoriteit Persoonsgegevens. Het bestuur is hier naar het oordeel van de compliance officer adequaat mee omgegaan en heeft passende mitigerende maatregelen genomen.

Naleving Code Pensioenfondsen

Tijdens de ontwikkeling van de Wet versterking bestuur pensioenfondsen stelden de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid de Code Pensioenfondsen (de Code) op. Doel van de Code is de verhoudingen binnen het pensioenfonds transparanter te maken, communicatie met de belanghebbenden te versterken en bij te dragen aan het versterken van

'goed pensioenfondsbestuur'. De Code is per 1 juli 2014 wettelijk verankerd. De Monitoringcommissie Code Pensioenfondsen ziet toe op de naleving van de Code. De Code legt de nadruk op het beïnvloeden van het gedrag van bestuurders, intern toezichthouders en belanghebbenden in de verantwoordingsfunctie. Per orgaan zijn normen opgenomen over taak en werkwijze, samenstelling en zittingsduur, geschiktheid, benoeming, schorsing en ontslag. Daarnaast zijn overkoepelende thema's opgenomen. De thema's gaan zowel over het eigen functioneren van het fonds als van dienstverleners. Voorbeelden hiervan zijn integraal risicomanagement, communicatie en transparantie, verantwoord beleggen, kosten, uitvoering en uitbesteding, geschiktheid, diversiteit, integer handelen en beloningsbeleid. Pensioenfondsen leven de Code na op basis van het pas toe of leg uit-beginsel. Een pensioenfonds past de normen van de Code toe of zet in het jaarverslag gemotiveerd uiteen waarom een norm niet (volledig) is toegepast. Het fonds streeft ernaar alle normen uit de Code na te leven. In bepaalde gevallen wijkt het bestuur (nog) af van normen uit de Code. Hieronder treft u hiervan per groep met normen een korte toelichting aan.

Norm 1 tot 16: Taken en werkwijze Bestuur, Verantwoordingsorgaan en Raad van Toezicht

De taken en werkwijze van Bestuur, Verantwoordingsorgaan en Raad van Toezicht zijn vastgelegd in de diverse fondsdocumenten zoals de statuten, de reglementen, de ABTN en het geschiktheidsbeleidsplan. Middels een opdrachtbrief van sociale partners en een aanvaardingsbrief van het bestuur zijn heldere afspraken gemaakt over de beleidsruimte.

- Norm 3 – Het bestuur heeft een missie en visie vastgesteld, een definitief strategisch (beleids)document wordt nog opgesteld. Met sociale partners wordt hier over gesproken. Het bestuur heeft in 2016 veel aandacht besteed aan de toekomstvisie van het fonds. In de eerste helft van 2016 is een definitief strategie-toekomst document vastgesteld.

Norm 17 tot 22: Verantwoording afleggen

Het bestuur legt verantwoording af door in dit jaarverslag inzicht te geven in beleid, besluitvormingsprocedures en de realisatie van het beleid. Daarnaast gaat het bestuur de dialoog aan met het Verantwoordingsorgaan en communiceert het bestuur met bijvoorbeeld deelnemers over wijzigingen in de regeling.

Norm 23 en 24: Integraal risicomanagement

Het bestuur bevordert en borgt een cultuur waarin risicobewustzijn vanzelfsprekend is. Een permanente Risicocommissie zorgt voor een overkoepelend management. Het bestuur houdt expliciet rekening met risico's en risicobeheersing bij het bepalen van het beleid en het nemen van besluiten. In 2016 is een uitgebreide risicoanalyse gedaan naar de risico's die zijn verbonden aan het uitbesteden van werkzaamheden.

Norm 25 en 26: Communicatie en transparantie

Het bestuur heeft een adequaat communicatiebeleid. Het communicatiebeleidsplan geeft de kaders en de doelen aan, jaarlijks wordt een communicatiejaarplan opgesteld voor de doelen van dat jaar. De ingezette communicatiemiddelen worden minstens elke drie jaar getoetst.

Norm 27 tot 29: Verantwoord beleggen

Het bestuur heeft zijn overwegingen omtrent verantwoord beleggen vastgelegd in onder andere de Verklaring van Beleggingsbeginselen en het jaarlijkse beleggingsplan. De Verklaring is gepubliceerd op de openbare website van het fonds. De mening over verantwoord beleggen wordt regelmatig uitgevraagd bij de leden van het Verantwoordingsorgaan en deelnemers/gepensioneerden middels klantpanels.

Norm 30 tot 39: Uitvoering, uitbesteding en kosten

Het bestuur heeft zicht op de keten van uitbesteding door te zorgen voor een heldere en expliciete taak- en rolverdeling tussen bestuur en uitvoeringsorganen en zorgt daarbij voor een adequate sturings- en controlemechanisme.

- Norm 30 – Het bestuur heeft nog niet strategisch bepaald aan welke eisen de uitvoering moet voldoen en welk kostenniveau daarbij aanvaardbaar is. Begin 2016 is het uitbestedingsbeleid vastgesteld. De invulling ten aanzien van eisen en kostenniveau is in 2016 uitgewerkt in het strategie-toekomst document .
- Norm 39 – Het bestuur heeft in 2016 het functioneren van de accountant en de waarmede actuaire niet beoordeeld. (Norm is eenmaal per vier jaar)

Norm 40 tot 44: Klachten en geschillen; onregelmatigheden

Het bestuur heeft een adequate interne klachten- en geschillenprocedure en rapporteert in het jaarverslag over de afhandeling van klachten en geschillen. Het bestuur heeft een klokkenluidersregeling vastgesteld waardoor alle betrokkenen bij het fonds de mogelijkheid hebben te rapporteren over onregelmatigheden binnen het fonds en bij partijen aan wie taken worden uitbesteed.

Norm 45 tot 47: Benoeming, ontslag en schorsing

Benoeming en ontslag van Bestuur, Verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht zijn vastgelegd in statuten en reglementen. Functieprofielen zijn getoetst aan het vereiste vanuit de Code.

Norm 48 tot 71: Geschiktheid, termijnen en diversiteit

In het geschiktheidsbeleidsplan van het fonds wordt aandacht besteed aan de geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het Bestuur. De geschiktheid van elk individueel bestuurslid wordt getoetst bij aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap. Het eigen functioneren is voor het bestuur een continu aandachtspunt. Het bestuur evalueert daartoe in elk geval jaarlijks het functioneren van het bestuur als geheel en van de individuele bestuursleden. Eén keer in de twee jaar betreft het bestuur hierbij een derde partij, voor het eerst in 2017.

Diversiteit binnen het Bestuur, Verantwoordingsorgaan en Raad van Toezicht wordt nadrukkelijk in overweging genomen, en onder meer nagestreefd door middel van goede communicatie in het functieprofiel en bij de selectie. Echter, vereiste deskundigheid en geschiktheid blijven leidend bij benoemingen in het Bestuur, Verantwoordingsorgaan of Raad van Toezicht.

- Norm 60: De zittingsduur van een bestuurslid is maximaal vier jaar. Een bestuurslid kan maximaal twee keer worden herbenoemd. In 2016 heeft het bestuur besloten om af te wijken van deze norm door de werkgeversvoorzitter nogmaals benoemen en daarmee de termijnen van deze norm worden overschreden. Voor wat betreft de herbenoemingstermijn is het bestuur van mening dat er gegronde redenen zijn om af te wijken van de herbenoemingstermijn genoemd in de statuten en de Pensioencode. Dit heeft te maken met:
  - * de grote waarde van de historische kennis van het bestuurslid voor het fonds en daarmee zijn bijdrage aan de kwaliteit van het bestuurlijk functioneren van het bestuur;
  - * de zeer ruime bestuurlijke ervaring en kennis van het bestuurslid van de sector in sociaal-economisch opzicht;
  - * Veel knowhow en bestuurlijke ervaring verdwijnt door aftreden van twee ervaren bestuursleden in 2016. Het bestuur vindt dat niet wenselijk.
  - * De herbenoeming is ook van belang voor de countervailing power binnen het bestuur.
  - * het gegeven dat het bestuur in haar huidige samenstelling goed in balans is gelet op de vereiste competenties voor de verschillende bestuurders;
  - * het feit dat het pensioenfonds vanaf eind 2016 bezig is met een transitie naar een nieuwe pensioenuitvoeringsorganisatie;
  - * het feit dat het bestuurslid nauw betrokken is bij de bestuurlijke strategische discussie over het nieuwe pensioenstelsel en de positie van het pensioenfonds daarin;
  - * de bestuurlijke afspraak dat het de laatste termijn van het bestuurslid betreft.
 De herbenoeming is ter goedkeuring voorgelegd aan DNB

- Norm 67 – In het Verantwoordingsorgaan is in 2016 een vrouwelijk lid benoemd, waarmee in het Verantwoordingsorgaan evenals in het bestuur en de Raad van Toezicht een vrouwelijk lid zitting heeft.
- Norm 68 – In het Bestuur en de Raad van Toezicht zit op dit moment geen lid onder de 40 jaar, in het Verantwoordingsorgaan wel.

Norm 72 tot 76: Integer handelen

Het Bestuur, het Verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht handelen integer. Bij het in functie treden ondertekenen zij de gedragscode van het fonds. Ook ondertekenen ze jaarlijks een verklaring over het naleven van de gedragsregels. Op het niet naleven van de gedragscode staan sancties. Nevenfuncties worden gemeld en beoordeeld en worden opgenomen in het jaarverslag (zie paragraaf 8.4).

Norm 77 tot 81: Beloningsbeleid

Het fonds voert een beheerst en duurzaam beloningsbeleid. De beloning staat in redelijke verhouding tot de gedragen verantwoordelijkheid, de aan de functie gestelde eisen en het tijdsbeslag. Het beloningsbeleid van het fonds is opgenomen in dit jaarverslag. Het fonds kent geen ontslagvergoeding.

Norm 82 tot 83: Compliance

Het Bestuur is op de hoogte van de wet- en regelgeving en de gevolgen daarvan voor het fonds. Het Bestuur bewaakt dat het fonds de wet- en regelgeving en interne regels naleeft (compliant is).

3.2.4 Communicatie

Het fonds besteedt veel aandacht aan goede en heldere communicatie over het beleid, ontwikkelingen op pensioengebied en de gevolgen voor individuele deelnemers, oud deelnemers en gepensioneerden.

De communicatie van het fonds vindt plaats op basis van de uitgangspunten die zijn vastgelegd in het meerjaren communicatiebeleidsplan. Eind 2014 is het communicatiebeleidsplan herzien en vastgesteld voor de jaren 2015 tot 2018. De jaarlijkse communicatiedoelen zijn uitgewerkt in een communicatiejaarplan. Hierin staan welke specifieke communicatieactiviteiten voor de verschillende doelgroepen zijn gepland en op welke trends en ontwikkelingen het fonds dat jaar nader ingaat. Deze activiteiten zijn een aanvulling op de gebruikelijke communicatie met belanghebbenden zoals bij voorbeeld het jaarlijkse pensioenoverzicht.

Communicatiecommissie

Het fonds heeft sinds oktober 2012 een communicatiecommissie. Taken van de communicatiecommissie zijn het door ontwikkelen van de communicatievisie en het communicatiebeleid van het fonds, het beoordelen van de communicatie van het fonds en het volgen van de ontwikkelingen op het gebied van pensioencommunicatie. Daarnaast monitort de commissie de reputatie en het imago van het fonds en bewaakt de commissie de kosten van de communicatieactiviteiten. De commissie is samengesteld uit bestuursleden. De commissie wordt geadviseerd door een specialist van de werkgeversvereniging KNS en een communicatieadviseur van Syntrus Achmea Pensioenbeheer (nu AGH). Vanaf eind 2015 vergaderen structureel twee klankbordleden (een deelnemer en een gepensioneerde) mee. Deze hebben per 1 april 2016 de twee leden van het verantwoordingsorgaan vervangen. Deelname van leden van het verantwoordingsorgaan aan deze commissie is volgens het bestuur vanuit governance oogpunt niet zuiver meer. De commissie heeft in 2016 zesmaal vergaderd.

Nieuwe Wet Pensioencommunicatie vanaf 1 juli 2015

De nieuwe Wet pensioencommunicatie trad op 1 juli 2015 in werking en wordt in stappen geïmplementeerd. Het doel is betere pensioencommunicatie. Fondsen moeten de onzekerheden over pensioen beter uitleggen. En deelnemers krijgen een persoonlijk totaaloverzicht van hun pensioen. Fondsen kunnen met digitale informatie kosten beperken.

Het Pensioen 1-2-3 is met ingang van 1 juli 2016 verplicht. Het vernieuwen van het UPO bevat zoveel verschillende formats, dat die gefaseerd ingaan. Er moet nog duidelijkheid komen over de uniforme rekenmethodiek voor de scenario's die deelnemers inzicht geven in koopkracht en risico's. De Pensioenfederatie is met de toezichthouder de Autoriteit Financiële Markten (AFM) en het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in gesprek over een eenvoudiger rekenmethodiek. Pensioenfondsen moeten vanaf 2017 namelijk met deze scenario's werken.

De AFM verwacht van fondsen realistische en begrijpelijke informatie met handelingsperspectief voor de deelnemer. Als blijkt dat het beoogde pensioen moeilijk haalbaar is, dan verwacht de AFM dat het pensioenfonds de gevolgen hiervan op een realistische en begrijpelijke wijze uitlegt.

De communicatie van het fonds in 2016

Communicatie rondom financiële situatie en actualiteiten

Via de nieuwsbrief en website communiceerde het fonds over relevante pensioenontwikkelingen en wettelijke wijzigingen. De nieuwsbrief gaat naar deelnemers, gepensioneerden en werkgevers. De nieuwsbrief verscheen in 2016 twee keer, in het voor- en het najaar, en bevatte onder de meer de volgende onderwerpen:

- reglementswijzigingen (dit moet verplicht schriftelijk binnen drie maanden na de wijziging);
- financiële positie van Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf;
- andere actuele thema's.

Daarnaast hebben

- in juli alle deelnemers met voorwaardelijke pensioenrechten (VPL-regeling) (en hun werkgevers) een brief ontvangen over de rechtszaak en de mogelijke gevolgen daarvan;
- in oktober alle betrokken van het fonds een brief ontvangen over het gewijzigde toeslagbeleid;
- in december alle deelnemers met voorwaardelijke pensioenrechten (VPL-regeling) (en hun werkgevers) een brief ontvangen over de uitspraak van de rechter;
- in december alle deelnemers, gepensioneerden en werkgevers van het fonds een brief ontvangen over de wijzigingen in de pensioenregeling per 1 januari 2016.

Herschrijven Pensioenreglement

Begrijpelijke en heldere taal vindt het fonds erg belangrijk. Dit geldt ook voor het pensioenreglement. In 2015 is daarom het pensioenreglement volledig herschreven. Het pensioenreglement is als download op de website van het fonds te vinden. Het vernieuwde reglement is per 1 januari 2016 van kracht geworden.

Deelname aan VAS (beurs)

Op 10 en 11 oktober 2016 heeft het fonds deelgenomen aan de VAS-beurs, een vakbeurs voor de gehele vleessector. Deelname aan de VAS-beurs sloot aan bij diverse acties zoals in het communicatiejaarplan 2016 was vastgesteld.

Informatiebijeenkomsten voor deelnemers

In 2016 heeft het fonds 2 informatiebijeenkomsten gehouden. De pensioenconsulent heeft aan de hand van een presentatie de pensioenregeling uitgelegd. Ook was er ruimte voor individuele vragen. Na afloop van de informatiebijeenkomsten hebben de deelnemers een korte enquête ingevuld. Deze enquête geeft inzicht in de beleving en behoefte van de deelnemer ten opzichte van de informatiebijeenkomsten.

Inlooppreekuren en slagerscafé

In 2016 heeft het fonds gekeken of het mogelijk was om de informatiebijeenkomsten meer te segmenteren naar leeftijd. Hiervoor is er een bijeenkomst voor 50 plus georganiseerd in de vorm van inlooppreekuren. Dit was een groot succes, waarbij deelnemers de mogelijkheid kregen om meer over de pensioenregeling te weten te komen en individuele vragen te kunnen stellen.

Tevens heeft het fonds gekeken naar de mogelijkheid om de informatiebijeenkomsten voor 50 min een ander karakter te geven en op die manier meer jongeren naar de informatiebijeenkomsten te kunnen krijgen. Dit is opgezet in de vorm van een café. Helaas waren hiervoor te weinig aanmeldingen.

Digitale communicatie en effectmeting

In 2016 ging het fonds verder met acties voor het verzamelen van e-mailadressen om digitale communicatie mogelijk te maken. Per doelgroep zal in de toekomst steeds meer communicatie en interactie verlopen via de beveiligde en persoonlijke "Mijn pensioen" op de website van het fonds.

De Wet Pensioencommunicatie maakt meer digitale communicatie mogelijk.

In 2016 is getracht om een kwalitatief onderzoek uit te voeren onder deelnemers en gepensioneerden van pensioenfonds Slagers. (Klantpanel) Dit onderzoek is gericht op de vraag hoe de deelnemers en gepensioneerden de communicatie van pensioenfonds Slagers ervaren. Helaas is het niet gelukt om voldoende deelnemers en gepensioneerden bij elkaar te krijgen om een Klantpanel van de grond te krijgen. In 2017 zal dit nogmaals getracht worden.

Werkgever als intermediair

De werknemer gaat met vragen eerder naar zijn werkgever dan naar zijn pensioenfonds. Die drempel is lager. Het fonds wil zorgen dat de werkgever antwoord op vragen kan geven. In 2015 zijn hiervoor de eerste stappen gezet en in 2016 is dit verder uitgewerkt. Om de werkgevers te faciliteren heeft het fonds een Werkgeverschecklist ontwikkeld. Deze checklist helpt de werkgever in gesprekken met zijn werknemers.

Intensivering samenwerking met de Sociale partners

Het fonds heeft meerdere artikelen in de vakbladen De Slager van de werkgeversorganisatie KNS en Slagersleven van de Stichting VOS laten plaatsen. In 2016 heeft Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf ook artikelen en nieuws aangeboden aan de vakorganisaties FNV en CNV Vakmensen. Zij konden dit vervolgens gebruiken in hun communicatie via websites en/of (digitale) nieuwsbrieven.

Pensioenconsulent

De pensioenconsulent richt zich primair op werkgevers. Hij bezoekt bedrijven om uitleg te geven over de inhoud van de pensioenregeling en over de administratieve processen die voor werkgevers van belang zijn.

In 2016 zijn 158 werkgevers bezocht. De bezoeken betroffen het uitvoeren van looncontroles, activiteitenonderzoeken, voorlichting, presentaties bij SVO en op beurzen.

Bij de bezoeken in het kader van de looncontroles is ook kennisgemaakt en informatie verstrekt. De rechtsgrond voor de looncontrole is de Wet BPF en artikel 7 lid 2 van het Uitvoeringsreglement.

3.2.5 Toezichthouders AFM en DNB

Autoriteit Financiële Markten (AFM)

De AFM is als toezichthouder belast met het bevorderen van een zorgvuldige financiële dienstverlening aan consumenten. Hieronder valt het bewaken van de informatie die pensioenfondsen verschaffen ten aanzien van juistheid en begrijpelijkheid en het vaststellen van spelregels over de wijze waarop pensioencommunicatie dient plaats te vinden.

In 2016 lette de AFM er speciaal op dat pensioenuitvoerders overzicht en inzicht geven in de hoogte en risico's van pensioen. De AFM en DNB hebben in 2016 gezamenlijk het sectorbrede onderzoek 'Financiële opzet en informatie' uitgevoerd. Bij 137 pensioenfondsen is onderzocht in hoeverre de deelnemersinformatie een goed beeld geeft van de te verwachten pensioenontwikkeling op de middellange termijn (ongeveer vijf jaar). Hierbij is gekeken naar bijvoorbeeld een nieuwsbrief, website, blog of indexatiebrief.

Aan het fonds is daar het volgende over teruggekoppeld:

-Indexeren: Informatie over de op de middellange termijn te verwachten indexatie is beoordeeld als correct maar niet duidelijk. Dit betekent dat de boodschap een verwachting wekt die in lijn is met de verwachting van de AFM op basis van de cijfermatige analyse. De kans op en omvang van indexatie is echter niet expliciet verwoord en/of maakt u geen gebruik van concrete begrippen.

-Korten: Er is geen boodschap gevonden over mogelijke kortingen op de middellange termijn. Deze informatie is daarom beoordeeld als niet duidelijk. Omdat er geen boodschap over korten is gevonden, is er geen aansluiting gemaakt met de cijfermatige analyse. De AFM heeft informatie over korten niet kunnen beoordelen op het criterium correct.

De communicatiecommissie heeft de opmerkingen van de AFM opgepakt en zal dit in 2017 verder uitwerken.

De Nederlandsche Bank (DNB)

DNB is als toezichthouder belast met het toezicht op financiële instellingen en het netwerk waarvan zij deel uitmaken. Dit toezicht richt zich op de financiële stevigheid van financiële ondernemingen. Doel is bij te dragen aan de stabiliteit van de financiële sector. Voorgenomen (her)benoemingen van bestuursleden en de leden van de Raad van Toezicht worden vooraf getoetst door DNB.

Het fonds legt structureel alle wijzigingen in statuten, reglementen, ABTN en de jaarstukken voor aan DNB. Het fonds heeft DNB verder met de voorgeschreven rapportages periodiek geïnformeerd over de financiële situatie van het fonds.

Contact met DNB

Van DNB heeft het fonds in 2016 verschillende brieven ontvangen inzake op dat moment actuele thema's voor pensioenfondsen. Er is in 2016 veel contact geweest het onderwerp 'financiering VPL-regeling' (zie volgende paragraaf). Daarnaast is over de volgende onderwerpen contact geweest met DNB:

Beleggingonderzoek DNB

In 2014 is DNB een fonds-specifiek onderzoek gestart naar de kwaliteit van de beheersomgeving van de beleggingen van het fonds. Het fonds heeft een grote hoeveelheid uitgevraagde informatie aangeleverd bij DNB en op 20 augustus 2014 heeft DNB interviews afgenomen met enkele bestuursleden en met enkele (vermogensbeheer-) adviseurs. In december is het concept rapport met bevindingen van DNB ontvangen. Nadat het bestuur heeft mogen reageren op feitelijke onjuistheden is op 3 februari 2015 het definitieve rapport ontvangen.

Het bestuur is van mening dat DNB veel (bij het bestuur) bekende feiten heeft vastgesteld, en DNB geen zaken aankaart waar het bestuur het echt mee oneens zou kunnen zijn. De kritiek van DNB komt er op veel punten op neer dat het fonds te weinig heeft opgeschreven en vastgelegd, en bijvoorbeeld het beleggingsplan scherper zou mogen. Tevens zijn de RoTij-beleggingen onderzocht, waarbij één van de RoTij-BV's is uitgediept, en geeft DNB de opdracht om de andere RoTij-BV's uit te diepen. Het bestuur heeft alle kritiek opgevat als verbeterpunten en is hiermee aan de slag gegaan.

In maart 2015 is door het bestuur een Plan van Aanpak opgesteld om alle actiepunten uit te voeren. Dit is ook aan DNB toegezonden. Naar aanleiding van het Plan van Aanpak heeft DNB in juli verzocht om per 6 weken DNB een rapportage toe te zenden over de voortgang van de actiepunten. Deze heeft het fonds ook consequent opgeleverd. In 2016 zijn vooral de actiepunten inzake de RoTij-BV geadresseerd en hierover is de voortgang gerapporteerd aan DNB.

Brief DNB - Terug koppeling integriteitsonderzoek Rotijdeal

DNB heeft per brief een terugkoppeling gegeven onderzoek uitgevoerd naar de totstandkoming van de overeenkomsten tussen Stichting De Samenwerking Pensioenfondsen voor het Slagersbedrijf en Thijhuis Holding inzake de groundbanken. Op basis van haar bevindingen is DNB tot de conclusie gekomen dat het investeringsproces rond de Rotijdeal in 2006/2007 niet optimaal is vormgegeven. DNB heeft echter niet kunnen vaststellen dat er bij de totstandkoming van genoemde overeenkomst sprake is geweest van belangenverstrengeling of ander niet-integer gedrag bij de bestuursleden van Slagers. In dit kader heeft het fonds de integriteitsrisico's die gepaard gaan met uitbesteding geanalyseerd en, waar nodig, haar beleid en procedures aangepast.

Financiering VPL-regeling (Overgangsregeling inkoop oude diensttijd)

Na eerder overleg en correspondentie, stuurt DNB op 5 december 2014 een brief aan het fonds waarin DNB kenbaar maakt dat zij een besluit heeft genomen tot het geven van een aanwijzing inzake gedeeltelijke vrijval VPL-reservering. Samengevat geeft DNB de aanwijzing om:

- in de jaarrekening 2014 uit te gaan van een bestemmingsreserve van € 30,1 miljoen per 1-1-2014; in plaats van € 41,5 miljoen;
- daarbij in een toelichting inzichtelijk te maken dat deze kostendekkend is (of zal zijn) voor de toekomstige inkoop van de VPL-verplichting; en
- de afspraken met sociale partners aan te passen aan deze aanwijzing, uiterlijk 31 maart 2015.

Tegen de aanwijzing is door het bestuur op 6 februari 2015 een definitief bezwaarschrift bij DNB ingediend, met als hoofdargumenten het feit dat het om een bestaande verplichting uit 2007 gaat en de VPL-regeling wél pensioen gerelateerd is.

Op 12 maart 2015 is een hoorzitting gehouden waarbij het bestuur haar bezwaar en haar visie heeft toegelicht aan DNB. DNB heeft 30 april 2015 haar beslissing op bezwaar toegezonden. DNB handhaaft haar standpunt dat er vanaf 2011 toevoegingen aan de VPL-reservering zijn gedaan die als fictieve premiekorting moeten worden aangemerkt en dus niet zijn toegestaan.

Het bestuur heeft op 12 mei 2015 besloten om, ná overleg met sociale partners, tegen de aanwijzing in beroep te gaan bij de rechtbank en om schorsende werking te verzoeken. Op 3 juni is door sociale partners aan het bestuur bericht (en bevestigd bij brief van 16 juni) dat de uitvoeringsovereenkomst inzake de VPL-rechten onverkort nagekomen moet worden en sociale partners op dit moment geen ruimte zien voor aanpassing van de regeling. Het al dan niet beroep instellen vinden sociale partners de verantwoordelijkheid van het bestuur. Het bestuur heeft op 5 juni voorlopig beroep ingesteld, op 30 juni zijn de definitieve gronden voor het beroep namens BPS aan de rechtbank toegezonden. Op 13 oktober 2015 is het beroep bij de rechtbank behandeld.

Op 26 november 2015 heeft de rechtbank uitspraak gedaan: het beroep van het fonds is gegrond verklaard en het besluit van

DNB is vernietigd. De rechtbank overweegt in het kort:

- De VPL-bestemmingsreserve is geen pensioengeld (overweging 3 in het vonnis).
- Er is geen korting verleend op de kostendekkende premie, dus geen overtreding van artikel 129 PW (overweging 4 in het vonnis). De aanname van DNB dat dit wel is gebeurd is gebaseerd op een reconstructie achteraf.
- Het pensioenfonds heeft niet gehandeld in strijd met de norm van evenwichtige belangenbehartiging (overweging 6 in het vonnis). Het verantwoordingsorgaan kon zich vinden in het gevoerde beleid en de gemaakte belangenafweging is niet evident onredelijk.

- Het pensioenfonds heeft niet in strijd gehandeld met artikel 143 PW (overweging 7 in het vonnis).

DNB heeft op 30 december 2015 hoger beroep ingesteld tegen deze uitspraak.

Het College van Beroep voor het Bedrijfsleven heeft op 15 februari 2017 uitspraak gedaan en de uitspraak van de rechtbank bekrachtigd.

Het College overweegt in het kort:

- Er is geen overtreding van artikel 129 lid 1 Pensioenwet (premiëkorting / premierugstorting). Er heeft geen premierugstorting plaatsgevonden en het aanwenden van het eigen vermogen voor het aanvullen van de VPL-bestemmingsreserve is geen premiekorting.

- Er is geen overtreding van artikel 105 lid 2 Pensioenwet (evenwichtige belangenbehartiging). Volgens de rechtbank is pas sprake van dit artikel indien de door het fonds gemaakte belangenafweging "evident onredelijk is". Op dit punt is het College het niet eens met de rechtbank eens: "evident onredelijk" is een te hoge lat met andere woorden er zou ook sprake kunnen zijn van schending van artikel 105 lid 2 Pensioenwet in een situatie waarin de belangenafweging niet "evident onredelijk" is. Maar dat maakt hier voor de uitkomst geen verschil, want het College oordeelt, net als de rechtbank, dat er niet in strijd is gehandeld met de norm van evenwichtige belangenbehartiging, mede gezien de instemming van het verantwoordingsorgaan.

- Er is geen overtreding van artikel 143 lid 1 Pensioenwet (beheerste en integere bedrijfsvoering), want niet is gebleken dat de administratie en processen niet goed ingericht zijn geweest. Er is geen sprake van dat er onverantwoord verplichtingen zijn aangegaan, het effect op de dekkingsgraad is minimaal en belanghebbenden hebben niet minder aanspraken toegekend gekregen. Dat de afspraken met de sociale partners aanvankelijk niet op schrift waren gesteld kan het fonds niet worden verweten, want dat vereiste heeft DNB pas voor het eerst in de sectorbrief van 2012 kenbaar gemaakt.

Op grond van de uitspraak van het College van Beroep voor het Bedrijfsleven heeft het bestuur besloten om de aanwijzing van DNB niet in de balans en de staat van baten en lasten te verwerken.

3.2.6 Ontwikkelingen in 2016 en verder

Nota Bene: Deze paragraaf is opgesteld naar de stand van zaken per mei 2017.

Naar een nieuw pensioenstelsel

Het kabinet werkt aan een nieuw pensioenstelsel. Op 6 juli 2015 gaf Klijnsma vier hoofdlijnen voor een nieuw stelsel aan. En op 18 december schetste ze in een werkprogramma welke vraagstukken en oplossingsrichtingen tot de zomer van 2016 worden onderzocht en uitgewerkt.

Vier ambtelijke werkgroepen werken de hoofdlijnen voor een nieuw pensioenstelsel uit.

- 1 Gedifferentieerde aanpak: een toereikend pensioen voor alle werkenden. Het kabinet vindt dat sommige werknemers te veel pensioen opbouwen, omdat ze elders ook vermogen opbouwen. Zzp-ers bouwen geen pensioen op. Het kabinet wil dit graag voor ze mogelijk maken, maar dat verplichten is nu nog een brug te ver.
- 2 Overgang naar een actuarieel correcte systematiek van pensioenopbouw. Daarmee bedoelt het kabinet de afschaffing van de doorsneesystematiek. Het gaat dan om leeftijdsonafhankelijke doorsneepremie en pensioenopbouw. Idee is dat het nieuwe systeem per 2020 van start gaat.
- 3 Naar een transparanter en eenvoudiger pensioen. Dit betekent volgens staatssecretaris Klijnsma dat de regeling in beginsel moet uitgaan van opbouw van persoonlijke pensioenvermogens.
- 4 Meer ruimte voor maatwerk en keuzemogelijkheden. Het kabinet gaat de mogelijkheden verkennen. En kijkt ook naar mogelijke combinaties van pensioen wonen en zorg.

De SER werkte de nieuwe voorkeursvariant persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling uit. En heeft hierbij onderzoek gedaan naar de overgangsproblematiek bij het afschaffen van de doorsneesystematiek.

De SER bracht op 20 mei 2016 een rapport uit met mogelijke uitwerkingen van persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling. De rol van de SER is om de regering en parlement te adviseren over sociaal-economisch beleid.

De SER concludeert dat Persoonlijk pensioenvermogen met collectieve risicodeling in 3 subvarianten werkbaar is.

Het idee is nu dat het volgende kabinet dan met concrete voorstellen komt voor een nieuw toekomstbestendig pensioenstelsel.

3.3 Financieel beleid

3.3.1 Inleiding

Het fonds wil aan zijn in paragraaf 2.2 omschreven doelstelling voldoen. Het is dus belangrijk dat het voldoende geld ontvangt, zodat er altijd genoeg middelen zijn om (toekomstige) uitkeringen te kunnen betalen. Het bestuur gebruikt hiervoor de beleidsinstrumenten premiebeleid, toeslagbeleid, beleggingsbeleid en de pensioenregeling.

In deze paragraaf komen de eerste twee instrumenten aan de orde. De wijzigingen in de pensioenregeling zijn in de vorige paragraaf beschreven, het beleggingsbeleid komt aan bod in de volgende paragraaf.

Naast premiebeleid en toeslagbeleid komen in deze paragraaf ook de kosten van de uitvoering van het pensioenbeheer en het vermogensbeheer aan de orde. Begonnen wordt met de financiële kerncijfers.

3.3.2 Financiële kerncijfers

Resultaat

In boekjaar 2016 is een resultaat behaald van € 9.096 (x 1.000).

Bedragen x € 1.000	2016	2015	2014	2013	2012
	EUR	EUR	EUR	EUR	EUR
Baten					
Premiebijdragen ¹	85.575	34.939	31.694	33.806	33.718
Beleggingsresultaat	183.372	76.175	321.751	-7.632	162.432
Overige baten	50	468	17	283	245
<i>Totaal</i>	<i>268.997</i>	<i>111.582</i>	<i>353.462</i>	<i>26.460</i>	<i>196.395</i>
Lasten					
Pensioenuitkeringen	40.829	37.451	35.901	35.536	34.093
Pensioenuitvoeringskosten	4.408	4.008	3.394	3.412	3.146
Mutatie technische voorzieningen	214.278	112.450	308.091	-43.774	126.760
Saldo overdracht van rechten	209	1.805	2.330	956	-569
Overige lasten	177	344	255	101	101
<i>Totaal</i>	<i>259.901</i>	<i>156.058</i>	<i>349.971</i>	<i>-3.769</i>	<i>163.531</i>
Saldo van baten en lasten	9.096	- 44.476	3.491	30.229	32.864

¹ Inclusief de vanaf 1 mei 2015 bijdragen voor de Regeling Voorwaardelijk Pensioen (VPL-regeling)

Het saldo van baten en lasten over de afgelopen jaren kan als volgt worden geanalyseerd:

Bedragen x € 1.000	2016	2015	2014	2013	2012
		EUR	EUR	EUR	EUR
Premieresultaat	-3.461	- 4.778	- 7.691	-11.920	-10.618
Interestresultaat	-8.523	-51.305	- 9.080	41.351	55.846
Overig resultaat	21.080	11.607	20.262	798	-12.364
	9.096	- 44.476	3.491	30.229	32.864

Samenvatting van de financiële positie van het fonds en ontwikkelingen gedurende het jaar.

Bedragen x € 1.000	Pensioen-	Technische	Dekkings-
	vermogen	voorzieningen	graad (UFR)
	EUR	EUR	%
Stand per 1 januari 2016	2.017.411	1.885.985	107,0%
Beleggingsresultaten	194.186	-1.134	
Premiebijdragen	32.159	32.125	
VPL premie (inkoopsom)	53.416	50.071	
Uitkeringen	37.546	-37.546	
Wijziging marktrente		193.029	
Wijziging actuariële uitgangspunten		-13.491	
Overige	-93.933	-8.776	
Stand per 31 december 2016	2.240.785	2.100.263	106,7%

De UFR dekkingsgraad wordt bepaald door op de balansdatum het balanstotaal minus de langlopende schulden en minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen.

Het bestuur heeft in 2011 moeten vaststellen dat de dekkingsgraad gedaald is tot onder het conform de voorschriften in de ABTN vastgelegde vereist eigen vermogen. Op 29 november 2011 heeft het bestuur een herstelplan vastgesteld. Als gevolg van het nieuwe Financieel Toetsingskader is in maart 2016 het herstelplan geactualiseerd. In dit herstelplan is aangetoond dat het de verwachting is dat de beleidsdekkingsgraad binnen maximaal 11 jaar zal herstellen tot boven de vereiste dekkingsgraad (van op dat moment 121,4%). Het herstel vindt voornamelijk plaats door verwachte beleggingsopbrengsten en vrijval solvabiliteit bij verleende uitkeringen. Aanvullende maatregelen zijn dus niet nodig.

De dekkingsgraad ultimo jaar (op basis van de jaarrekening) heeft zich de afgelopen jaren als volgt ontwikkeld:

Per 31 december	2016	2015	2014	2013	2012	2011
UFR dekkingsgraad	106,7%	107,0%	109,9%	111,8%	109,4%	108,3%
Beleidsdekkingsgraad	101,5%	108,4%	112,3%			
Reële dekkingsgraad	82,7%	87,6%				

- De *UFR dekkingsgraad* is gelijk aan het pensioenvermogen gedeeld door de technische voorzieningen.
- De *beleidsdekkingsgraad* betreft de dekkingsgraad waarop beleidsmaatregelen gebaseerd zullen worden. Deze beleidsdekkingsgraad wordt berekend als een voortschrijdend gemiddelde van de aanwezige dekkingsgraden over de afgelopen twaalf maanden, inclusief de maand waarin de beleidsdekkingsgraad wordt vastgesteld.
- De *reële dekkingsgraad* is gedefinieerd als de verhouding tussen het aanwezige vermogen en de technische voorzieningen waarbij voor de toekomstige jaren rekening wordt gehouden met toekenning van de voorwaardelijke toeslagverlening.

3.3.3 Premiebeleid

Langetermijnbeleid

Bij sociale partners bestaat een grote voorkeur voor een premie die in de tijd zoveel mogelijk stabiel is. Het dempen van de premie op basis van verwacht rendement (in plaats van de 10-jaars-rente) heeft op dit moment de voorkeur van sociale partners. Dit vooral omdat er dan (telkens) een periode van 5 jaar met 'rust en zekerheid' is.

Sociale partners realiseren zich dat hiermee een dergelijke premie in enig jaar 'te hoog of te laag' kan zijn ten opzichte van de zuivere kostendekkende premie.

Sociale partners vinden dat de huidige doorsneepremie (van 20,3% bij de huidige franchise) niet substantieel verhoogd mag worden.

Uit de laatste ALM-analyse van januari 2015 blijkt dat de ontvangen premie de komende 15 jaar naar verwachting lager zal zijn dan de zuiver kostendekkende premie. Sociale partners vinden dit acceptabel, mede omdat de zuiver kostendekkende premie uitsluitend gebaseerd is op een rentecomponent. In de financiële opzet is ook het verwachte rendement op zakelijke waarden meegenomen.

Financiering 2016

De pensioenregeling wordt gefinancierd door middel van een reglementaire doorsneepremie. Deze was in 2016 20,3% van de pensioengrondslag. Uit deze premie worden ouderdomspensioenen, (tijdelijk) partnerpensioenen en wezenpensioenen gefinancierd.

De doorsneepremie is minimaal gelijk aan de gedempte kostendekkende premie. Deze gedempte kostendekkende premie is gebaseerd op het verwacht rendement en de op dat moment geldende uitgangspunten ter bepaling van de technische voorzieningen.

Zuivere kostendekkende premie 2016

De kostendekkende premie is gebaseerd op de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2015 en de op dat moment geldende uitgangspunten ter bepaling van de technische voorzieningen.

De zuivere kostendekkende premie bestaat uit de volgende onderdelen:

- Actuariële inkoop van onvoorwaardelijke onderdelen;
- Opslag voor premievrijstelling bij invaliditeit van 6,0% van de actuariael benodigde premie;
- Opslag voor kosten;
- Opslag voor solvabiliteit ter grootte van het vereist eigen vermogen.

In 2016 bedroeg de zuivere kostendekkende premie bijna € 44,9 miljoen (in 2015: ruim € 45,4 miljoen).

Gedempte kostendekkende premie 2016

De gedempte kostendekkende premie bestaat uit de volgende onderdelen:

- De actuariële inkoop van onvoorwaardelijke onderdelen;
- Opslag in verband met toekomstbestendige toeslagverlening;
- Opslag voor premievrijstelling bij invaliditeit van 6,0% van de actuariael benodigde premie;
- Opslag voor kosten.

In 2016 bedroeg de gedempte kostendekkende premie ruim € 28,7 miljoen (in 2015: ruim € 31,4 miljoen).

Feitelijke premie 2016

Een pensioenfonds ontvangt van werkgevers en werknemers een premie, ook wel feitelijke premie (of doorsneepremie) genoemd. Aan de hoogte van deze feitelijke premie zijn regels verbonden. Zo moet deze minimaal gelijk zijn aan de zuivere kostendekkende premie of – indien van toepassing – de gedempte kostendekkende premie. Deze was in 2016 20,3% van de pensioengrondslag (2015: 20,3%).

De werkgeversbijdrage in 2016 was 12,2%, de werknemers betalen een bijdrage van 8,1%. De premie wordt volledig geïnd bij de werkgever, maar deze mocht 8,1% van de premie inhouden op het salaris van de werknemer. In 2016 bedroeg de feitelijke premie bijna € 32,2 miljoen (in 2015: ruim € 32,5 miljoen).

3.3.4 Toeslagbeleid en kortingsbeleid

Het nieuwe Financieel Toetsingskader is erg gericht op de bescherming van nominale pensioenen. De regels voor toeslagverlening zijn sinds 2015 wel strenger geworden. Toeslagen moeten vanaf 2015 toekomstbestendig zijn. Toekomstbestendig betekent dat niet alleen het komend jaar, maar ook naar verwachting de daaropvolgende jaren de betrokken toeslag kan worden toegekend.

Het toeslagbeleid is gebaseerd op een beleidsstaffel die leidt tot lagere toeslagen bij een lagere beleidsdekkingsgraad en fungeert daarom als een sturingsmiddel. De staffel is echter een richtlijn en het bestuur heeft niet de plicht om de staffel exact te volgen.

Het korten van pensioenrechten en –aanspraken is voor het fonds het ultieme sturingsmiddel dat niet eerder ingezet wordt dan het moment dat duidelijk is dat korten noodzakelijk is én dat alle overige (sturings)middelen onvoldoende werken.

Toeslagbeleid

Het bestuur streeft ernaar jaarlijks per 1 januari toeslagen toe te kennen. Het bestuur hanteert hierbij als maatstaf de prijsinflatie. (te weten het CBS-consumentenindexcijfer, alle huishoudens afgeleid)

Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen reserve gevormd. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd. In de gedempte kostendekkende premie wordt rekening gehouden met het verwachte rendement van het fonds en de financiering van toeslagen. Indien een toeslag toegekend wordt, worden de aanspraken van deelnemers, aanspraken van gewezen deelnemers en de ingegane pensioenen met eenzelfde percentage verhoogd.

Het bestuur beslist jaarlijks over het al dan niet toekennen van een toeslag aan de hand van onderstaande staffel als richtlijn:

- Tot een beleidsdekkingsgraad van 110% mag er niet geïndexeerd worden.
- Bij een beleidsdekkingsgraad vanaf 130% (deze bovengrens wordt periodiek vastgesteld conform de wettelijke voorschriften) mag volledig conform de ambitie worden geïndexeerd.
- Tussen genoemde grenzen kan een pro-rata toeslag toegekend worden.

Inhaaltoeslagverlening

Vanaf een beleidsdekkingsgraad hoger dan de bovengrens van staffel kan het bestuur inhaaltoeslagen verlenen, maar pas als eventuele kortingen ongedaan zijn gemaakt en de toeslagverlening volledig is voldaan. Voor inhaaltoeslagverlening mag jaarlijks maximaal 1/5 van het voor inhaal beschikbare vermogen worden ingezet.

Kortingsbeleid

Het fonds kan de pensioenaanspraken en -rechten uitsluitend korten als het niet mogelijk is om binnen de hersteltermijn uit een situatie van tekort te komen en als alle andere maatregelen zijn ingezet om het herstel te bespoedigen. De kortingsmaatregel is een uiterste noodmaatregel en kan alleen ingezet worden om het benodigde herstel te bereiken. Als het fonds moet korten, dan kan het bestuur besluiten om uniform (zelfde korting voor deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden), dan wel gedifferentieerd (op basis van onderlinge getalsverhoudingen) te korten.

Korting lange termijn

Een langetermijnkorting vindt plaats indien de beleidsdekkingsgraad van het fonds lager is dan de vereiste dekkingsgraad en als herstel van de beleidsdekkingsgraad naar de vereiste dekkingsgraad binnen de herstelperiode niet mogelijk is. In deze situatie wordt jaarlijks 1/10-deel van het 'tekort' aan beleidsdekkingsgraad gekort. Hierbij is de korting in jaar 1 onvoorwaardelijk. Kortingen, die betrekking hebben op latere jaren, zijn voorwaardelijk. Dat betekent dat ze gewijzigd kunnen worden (omhoog of omlaag) als een nieuw herstelplan daar aanleiding voor geeft.

Korting korte termijn

Een korte-termijn-korting vindt plaats indien de beleidsdekkingsgraad van het fonds gedurende vijf jaar lager is dan de minimaal vereiste dekkingsgraad. De korting is in deze situatie gelijk aan het verschil tussen de aanwezige dekkingsgraad en de minimaal vereiste dekkingsgraad. Deze korting wordt gespreid over 5 jaar, maar alle kortingen zijn onvoorwaardelijk.

Toeslagverlening per 1 januari 2017

In de bestuursvergadering van 8 december 2016 heeft het bestuur besloten om op basis van voorgaand beleid geen toeslagen te verlenen per 1 januari 2017 aan de opgebouwde pensioenen van deelnemers en gewezen deelnemers, alsmede aan de gepensioneerden.

Overige aanpassingen per 1 januari 2017

- De grondslagen van de premievrije voortzetting van de pensioenopbouw tijdens arbeidsongeschiktheid zijn niet verhoogd.
- De grondslag voor de pensioenopbouw bij vrijwillige voortzetting is niet verhoogd of verlaagd; conform de fiscale wetgeving.

Realisatie ambitie

Tot en met de toeslagverlening per 1 januari 2009 is de ambitie volledig gerealiseerd (cao-loonstijging of inflatie). Onderstaand is de toeslagverlening ten opzichte van de ambitie weergegeven in de laatste 10 jaar.

datum verandering	verhoging van uw pensioen	prijsstijging	onze ambitie	verlaging van uw pensioen
1 januari 2017	0%	0%	0%	0%
1 januari 2016	0%	0,4%	0,4%	0%
1 januari 2015	0%	0,6%	0,6%	0%
1 januari 2014	0%	1,1%	1,1%	0%
1 januari 2013	0%	2,1%	2,1%	0%
1 januari 2012	0%	2,5%	2,5%	0%
1 januari 2011	0%	1,4%	1,4%	0%
1 januari 2010	0%	0,1%	0,1%	0%
1 januari 2009	2,8%	2,8%	2,8%	0%
1 januari 2008	1,25%	1,25%	1,25%	0%
1 januari 2007	2,2%	2,2%	2,2%	0%

Per 1 januari 2017 bedraagt de cumulatieve toeslagachterstand:

- deelnemers: 10,0% (per 1-1-2016: 10,0%)
- gewezen deelnemers en ingegane pensioenen: 8,3% (per 1-1-2016: 8,3%)

Toeslag verwachting

Het bestuur probeert de pensioenen elk jaar te verhogen met de prijsstijging. De financiële situatie van het fonds was de afgelopen jaren niet goed genoeg. Daarom mochten de pensioenen niet verhoogd worden.

Het bestuur verwacht dat de pensioenen ook de komende jaren niet verhoogd kunnen worden. Wellicht moeten de pensioenen verlaagd worden. Dit gebeurt alleen als er geen andere mogelijkheden meer zijn.

3.3.5 Kosten uitvoering pensioenbeheer

Het fonds maakt voor de uitvoering van de regeling diverse kosten. Globaal kunnen deze kosten worden onderverdeeld in kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling en kosten van het vermogensbeheer. Het fondsbestuur vindt het belangrijk open te zijn over deze kosten.

Onderstaand is in dit kader een rapportage over de kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling opgenomen. De kosten worden gepresenteerd met inachtneming met de aanbevelingen van de Pensioenfederatie en AFM. Hierdoor kunnen de kosten die pensioenfondsen maken met elkaar worden vergeleken.

De kosten van pensioenbeheer bedragen voor 2016 ruim € 4,4 miljoen (2015: ruim € 3,9 miljoen). Omgerekend is dit € 188,31 (2015: € 167,57) per deelnemer en gepensioneerde. Zonder de transitiekosten die opgenomen zijn in 2016 bedragen de kosten per deelnemer en gepensioneerde € 176,52.

Bestuur, advies en controle	2016	2015
<i>Bedragen * 1.000</i>		
Accountantskosten	78	116
Controle en advieskosten actuaris	233	145
Kosten adviseurs	457	416
Contributies en bijdragen	187	151
Bestuurskosten	657	508
Overig	-27	20
Totaal	1.585	1.356
Administratie	2016	2015
Kosten deelnemers en pensioengerechtigden	1.266	1.268
Kosten werkgevers	753	702
Kosten financieel beheer en bestuursondersteuning	528	586
Transitiekosten	276	-
Totaal	2.823	2.556
Totaal pensioenbeheerkosten	4.408	3.912
Actieve deelnemers	13.451	13.619
Gepensioneerden	9.957	9.726
Totaal	23.408	23.345
Pensioenbeheerkosten in euro per deelnemer	188,31	167,57

Meerjarenoverzicht

Bedragen x € 1.000	2016	2015	2014	2013	2012
Kosten deelnemers en gepensioneerden	1.266	1.268	1.201	1.352	1.468
Kosten werkgevers	753	702	597	553	570
Kosten beheer	1.456	1.434	1.099	952	739
Kosten bestuur en overige commissies	657	508	404	438	129
Projectkosten	276	0	0	38	148
Totaal	4.408	3.912	3.301	3.333	3.054
Kosten per deelnemers en gepensioneerde	€ 188,31	€ 167,57	€ 144,24	€ 143,27	€ 136,42

Toelichting bij kosten uitvoering pensioenbeheer 2016

Bestuur, advies en controle

De toename van de kosten bestuur, advies en controle wordt voornamelijk veroorzaakt door eenmalige adviseurskosten. Deze adviseurskosten zijn in 2016 gemaakt in verband met het fondsbesluit om een nieuwe pensioenuitvoerder te selecteren en de in 2016 al gestarte transitie naar deze nieuwe uitvoerder.

Daarnaast zijn de verantwoorde bestuurskosten toegenomen. De vacatiegelden die per kwartaal worden betaald zijn vanaf 2016 vooraf uitgekeerd in plaats van achteraf. Hierdoor zijn er in 2016 vijf kwartalen aan vacatiegelden verantwoord (4^e kwartaal 2015 en 4 kwartalen in 2016). In 2015 zijn de kosten over het 4^e kwartaal 2014 en de kosten over de eerste drie kwartalen 2015 verantwoord.

Administratie

Kosten deelnemer en pensioengerechtigden:

Deze kosten hebben betrekking op alle werkzaamheden die de administrateur van het fonds verricht om de pensioenaanspraken te administreren, de uitkeringen van de pensioengerechtigden te verzorgen en alle deelnemers en gerechtigden te informeren. Te denken valt hierbij aan het verwerken van waardeoverdrachten, het afkopen van kleine pensioenen, het toekennen van pensioenen en de communicatie met alle doelgroepen (helpdesk, website, pensioenplanner, nieuwsbrief, Uniform Pensioenoverzicht, start- en stopbrief enzovoorts).

Kosten werkgever:

Deze kosten hebben betrekking op alle activiteiten die voortvloeien uit het beheer van het bestand van aangesloten werkgevers, de aanlevering en verwerking van de werknemersgegevens, het opleggen en innen van de pensioenpremies en het onderhouden van de contacten met die werkgevers.

Kosten financieel beheer en bestuursondersteuning:

Deze kosten hebben betrekking op het voeren van het secretariaat door Actor ten behoeve van bestuur en het verantwoordingsorgaan; het opstellen van het jaarverslag en het samenstellen van financiële rapportages en de advies- en controlekosten door Syntrus Achmea Pensioenbeheer.

Transitiekosten:

Het fonds heeft besloten om per 1 januari 2017 over te gaan naar een nieuwe pensioenuitvoerder. De hier opgenomen kosten zijn in 2016 gemaakt in verband met het fondsbesluit om een nieuwe pensioenuitvoerder te selecteren en de in 2016 al gestarte transitie naar deze nieuwe uitvoerder. Deze projectkosten zijn apart verantwoord.

3.3.6 Kosten uitvoering vermogensbeheer

Het bestuur van het fonds wil een helder en transparant inzicht in de vermogensbeheerkosten die het fonds maakt. Om die reden zijn ook over het jaar 2016 de kosten inzichtelijk gemaakt. Dit zoveel mogelijk in lijn met de aanbevelingen van de Pensioenfederatie. In het kostenoverzicht worden zowel de rechtstreeks aan het fonds in rekening gebrachte beheervergoedingen voor het vermogensbeheer getoond, de prestatieafhankelijke vergoedingen en de transactiekosten.

2016	Beheerkosten	Performance gerelateerde kosten	Transactiekosten		Totaal
			Transactiekosten exclusief aan- en verkoopkosten	Aan- en verkoopkosten	
Kosten per beleggingscategorie					
Vastgoed	1.890	-	-	-	1.890
Aandelen	1.892	-	70	477	2.439
Alternatieve beleggingen	807	424	-	-	1.231
Vastrentende waarden	1.267	-	133	662	2.062
Derivaten	594	-	1	186	781
Overige	103	-	23	-	126
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën	6.553	424	227	1.325	8.529
Overige vermogensbeheerkosten					
Kosten vermogensbeheer pensioenfonds en bestuursbureau	90	-	-	-	90
Kosten fiduciair beheer	1.857	-	-	-	1.857
Custodian	-	-	-	-	-
Advieskosten vermogensbeheer	-	-	-	-	-
Totaal overige vermogensbeheerkosten	1.947	-	-	-	1.947
Totaal kosten vermogensbeheer	8.500				10.476

2015	Beheerkosten	Performance gerelateerde kosten	Transactiekosten		Totaal
			Transactiekosten exclusief aan- en verkoopkosten	Aan- en verkoopkosten	
Kosten per beleggingscategorie					
Vastgoed	1.632	-	-	-	1.632
Aandelen	1.644	-	265	300	2.209
Private equity	1.037	673	-	-	1.710
Vastrentende waarden	1.396	-	242	1.009	2.647
Derivaten	505	-	183	134	822
Overige	63	-	17	-	80
Totaal kosten toe te wijzen aan categorieën	6.277	673	707	1.443	9.100
Overige vermogensbeheerkosten					
Kosten fiduciair beheer	1.945	-	-	-	1.945
Custodian	-	-	-	-	-
Advieskosten vermogensbeheer	-	-	-	-	-
Totaal overige vermogensbeheerkosten	1.945	-	-	-	1.945
Totaal kosten vermogensbeheer	8.222				11.045

<i>Overzicht kerncijfers inzake vermogensbeheerkosten en rendementen</i>	2016	2015
Gemiddeld belegd vermogen *	2.149.993	2.025.089
<i>% van het gemiddeld belegd vermogen</i>		
Beheerkosten inclusief performance gerelateerde kosten	0,42%	0,44%
Transactiekosten	0,07%	0,11%
Totaal	0,49%	0,55%
Kosten per deelnemer en gepensioneerde	€ 447,54	€ 473,12
* Het gemiddeld beheerd vermogen is berekend op basis van de ultimo jaarstanden.		

Toelichtingen op de kosten

Kosten fiduciair beheer

Deze kosten omvatten de advieskosten door Kempen Capital Management, ICC Verheul en Actor en de kosten van de beleggingscommissie. Het grootste deel betreft de kosten van Kempen Capital Management, daarbij gaat het om het monitoren en managen van beleggingsinstellingen, treasury management, het adviseren over overlay management en het Asset Liability Management, risico management en kosten van de beleggingsadministratie.

Beheerkosten

De beheerkosten zijn de kosten die periodiek door een vermogensbeheerder (dat kan ook een fondsbeheerder van een beleggingsfonds zijn) onttrokken worden uit het belegde vermogen. Ook de administratieve en juridische kosten van de beleggingen in Vastgoed, Private Equity en Infrastructuur, worden onder beheerkosten meegenomen.

Performance gerelateerde kosten

Dit betreffen kosten die door het fonds aan de fondsbeheerder worden betaald als de fondsbeheerder een bepaalde performance heeft behaald in een gespecificeerde periode. Vaak wordt de performance vergoeding uitbetaald als het mandaat of beleggingsfonds beter presteert dan zijn benchmark index.

Voor de fondsbeheerders van de beleggingscategorieën Private Equity en Infrastructuur worden niet jaarlijks prestatievergoedingen betaald. Gedurende de looptijd van de investering worden reserveringen gemaakt voor de tot dat moment toe te rekenen prestatievergoeding. Indien in een bepaald jaar een extra rendement is behaald, dan worden de prestatievergoedingen hieraan toegerekend (matchingprincipe). Afhankelijk van de contractuele bepalingen en de beleggingsprestaties, kan een verantwoorde verplichting in latere perioden weer vervallen. Over 2016 heeft dit geleid tot een "reservering" performance fee voor de Private Equity managers. Aan het einde van de looptijd van deze belegging moet de daadwerkelijke door het Pensioenfonds te betalen performance gerelateerde fee blijken.

Transactiekosten

De transactiekosten zijn de kosten die gemaakt worden om de effectentransactie tot stand te brengen en uit te voeren. Deze kosten zijn veelal op basis van een schatting tot stand gekomen, omdat er bijvoorbeeld bij transacties in de categorie vastrentende waarden niet separaat kosten in rekening worden gebracht.

Daarnaast is het bij participatie in beleggingsfondsen niet exact te bepalen welke kosten er zijn gemaakt. Daarvoor is een schatting gemaakt van de 'turn-over' in de portefeuille. Op basis van gemiddelde transactiekosten in de markt zijn de kosten bij benadering bepaald. De aannames die verder zijn gemaakt bij het berekenen van de transactiekosten zijn afkomstig uit de aanbevelingen van de Pensioenfederatie. Onderstaand de belangrijkste gehanteerde veronderstellingen:

- Directe beleggingstitels: per aan- verkoop een spread vermenigvuldigd met de transactiewaarde. Spread percentage afkomstig uit de aanbevelingen van de Pensioenfederatie.
- Transactiekosten voor beleggingsfondsen zijn de daadwerkelijk afgerekende aan- verkoopkosten, danwel de aangeleverde data door de betreffende fondsbeheerders en externe managers.

Aansluiting met de jaarrekening

In de jaarrekening is een totaal aan beleggingskosten vermeld van € 11.111 (x 1.000). Het verschil van € 635 (x 1.000) wordt veroorzaakt doordat in de jaarrekening alleen de kosten zijn opgenomen die direct bij het fonds in rekening worden gebracht inclusief exploitatiekosten van direct vastgoed, overeenkomstig de Richtlijnen van de Raad voor de Jaarverslaggeving. De Aanbevelingen uitvoeringskosten van de Pensioenfederatie nemen naast de directe kosten ook de indirecte kosten mee en maken expliciet onderscheid tussen vermogensbeheerkosten en transactiekosten. De indirecte vermogensbeheerkosten en indirecte transactiekosten maken in de jaarrekening onderdeel uit van de waardeveranderingen van de beleggingen. Daarnaast worden exploitatiekosten van direct vastgoed conform de aanbevelingen niet meegenomen.

3.3.7 Actuariel

Actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN) en Financieel crisisplan

De Pensioenwet schrijft voor dat een bedrijfstakpensioenfonds een ABTN dient vast te stellen. Deze dient zodanig te zijn dat DNB tot een oordeel kan komen over de wijze waarop wordt voldaan aan een aantal in de Pensioenwet benoemde

bepalingen. In 2016 is de ABTN geactualiseerd . De wijzigingen zijn vastgesteld in de bestuursvergaderingen van 19 mei en 1 september.

In ABTN is onder meer een beschrijving te vinden van de pensioenregeling die het fonds uitvoert. Ook wordt aandacht besteed aan de wijze waarop de omvang van de verplichtingen wordt vastgesteld en op welke wijze de jaarlijkse bijdrage wordt bepaald die nodig is voor de dekking van deze verplichtingen. Ten slotte komen de sturingsmiddelen die het fonds ter beschikking staan aan bod, evenals het vermogen en het beleggingsbeleid en de organisatie van het fonds.

Bijlagen bij de ABTN zijn de Verklaring inzake beleggingsbeginselen, het Financieel crisisplan, de klokkenluidersregeling, de incidentenregeling en de beleggingsrichtlijnen

Financieel crisisplan

Naar de mening van DNB waren veel pensioenfondsen tijdens de kredietcrisis onvoldoende voorbereid op een snelle verslechtering van de financiële positie. Daarom moeten sinds 2012 alle pensioenfondsen verplicht als onderdeel van de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN), een financieel crisisplan opstellen.

Het Financieel crisisplan geeft aan welke acties het fonds onderneemt in een crisissituatie. Dit is een ander plan dan het herstelplan. Het herstelplan geeft aan hoe het fonds de huidige financiële positie verbetert. Het crisisplan beschrijft hoe het fonds omgaat met een plotselinge verandering in de economische situatie (de "schokbestendigheid") van het fonds.

In 2016 heeft zich geen crisissituatie voorgedaan.

Uitkomsten van de solvabiliteitstoets

De solvabiliteit van het fonds van 6,7 % is lager dan de vereiste solvabiliteit van 17,1%, maar hoger dan de minimaal vereiste solvabiliteit van 4,3%. Hierdoor is er sprake van een tekortsituatie.

Voor de berekening van het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van het standaard model van DNB, waarbij dit uitgebreid wordt met drie extra risico's: concentratierisico, liquiditeitsrisico en actief beheerrisico, waarbij uitgegaan wordt van het vereist vermogen in evenwichtssituatie, gebaseerd op de strategische asset mix.

Bedragen x € 1.000	31-12-2016		31-12-2015	
	EUR	%	EUR	%
Aanwezig vermogen	2.240.785	106,7	2.017.411	107,0
Af: technische voorzieningen op FTK-waardering	2.100.263	100,0	1.885.985	100,0
<i>Eigen vermogen</i>	<i>140.522</i>	<i>6,7</i>	<i>131.426</i>	<i>7,0</i>
Af: vereist eigen vermogen	359.517	17,1	407.437	21,6
<i>Vrij vermogen</i>	<i>-218.995</i>	<i>-10,4</i>	<i>-276.011</i>	<i>-14,6</i>
Minimaal vereist eigen vermogen	90.454	4,3	80.533	4,3

Oordeel van de waarmede actuaris over de financiële positie

"De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar niet lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het vereist eigen vermogen, doch ten minste gelijk aan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van “Stichting De Samenwerking”, Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.”

Amsterdam, drs. R.E.V. Meijer AAG CERA
verbonden aan Triple A – Risk Finance Certification B.V.

3.4 Risicobeleid

3.4.1 Algemeen

Pensioenfondsbesturen moeten voldoen aan alle wet- en regelgeving en controle hebben over alle risico's die zich voordoen. De Pensioenwet verplicht het bestuur tot het treffen van maatregelen voor een integere en beheerste bedrijfsvoering. Deze verplichting gaat verder dan de maatregelen die het bestuur heeft getroffen op het gebied van compliance en de gedragscode die het fonds heeft. Het gaat om een risicobeleid, waarbij financiële risico's en niet-financiële risico's in kaart worden gebracht.

DNB volgt het risicomanagement van pensioenfondsen nauwgezet. Voor DNB geldt dat het bestuur van een pensioenfonds uiteindelijk altijd voor alles verantwoordelijk is. Deze verantwoordelijkheid kan een pensioenfonds niet uitbesteden. Daarbij is integraal risicomanagement meer dan een proces alleen. Het omvat ook een continue beoordeling en daar waar nodig bijsturing. Integraal risicomanagement is niet statisch. Het moet worden aangepast aan de veranderende omstandigheden. Dat vraagt van het fondsbestuur risicobewustzijn, gezond verstand, kennis en een voortdurende kritische houding.

DNB hanteert hiervoor het FIRM-model met een beschrijving van tien risicocategorieën. FIRM staat voor Financiële Instellingen Risicoanalyse Methode. Dit is een methode om de risico's in kaart te brengen. Daarnaast werkt DNB met de toezichtmethodiek Focus! Hierbij gaat het niet alleen om de 'harde' risico's, maar ook om hoe een bestuur in meer culturele zin omgaat met de risico's die behoren bij het besturen van het pensioenfonds.

3.4.2 Risicohouding

In hoofdstuk 2 is de missie van het fonds weergegeven. De kern van de missie is het verzorgen in opdracht van sociale partners een degelijke, duurzame en betrouwbare pensioenregeling voor zijn deelnemers. Het gehele beleid van het fonds is op dit uitgangspunt gebaseerd.

De wettelijke verankering van de risicohouding

In de Pensioenwet (artikel 102a) en in het Financieel Toetsingskader (artikel 1a) is vastgelegd dat het bestuur van een pensioenfonds in overleg met de overige organen van een pensioenfonds zorg draagt voor de vastlegging van de doelstellingen en beleidsuitgangspunten, waaronder de risicohouding. De organen van een pensioenfonds gebruiken deze doelstellingen en uitgangspunten bij de toetsing van de opdrachtaanvaarding van de door de sociale partners overeengekomen pensioenregeling en bij de besluitvorming, de verantwoording, de advisering en het toezicht binnen een pensioenfonds. Het bestuur streeft er hierbij naar om van de sociale partners zo veel mogelijk duidelijkheid te verkrijgen over de doelstellingen, het ambitieniveau van de toeslagverlening en de risicohouding, die ten grondslag liggen aan de pensioenregeling, die door hen ter uitvoering aan het pensioenfonds is gegeven.

De risicohouding vormt de basis voor:

- De aanvaarding van de opdracht van de sociale partners door een pensioenfonds;
- Het vaststellen van het beleid door het bestuur;
- De verantwoording achteraf van het bestuur over het gevoerde beleid.

Risicohouding

In het eerste half jaar van 2015 heeft het Bestuur overleg gevoerd met vertegenwoordigers van het verantwoordingsorgaan en de sociale partners over de risicohouding. Dat is gedaan omdat verwacht werd dat alle details van de nieuwe wet in een laat stadium beschikbaar zouden komen en dan weinig tijd zou resteren voor adequate besluitvorming.

- Door het fonds is 2015 een ALM-studie uitgevoerd.
- Door het fonds is 2014 een risicobereidheidsonderzoek gehouden onder de deelnemers en gepensioneerden.

- Door cao-partijen in de slagerssector is in mei 2015 een afspraak gemaakt over de pensioenregeling en –premie vanaf 2016.

In 2015 heeft het bestuur een sessie gehouden met een afvaardiging van het verantwoordingsorgaan en van cao-partijen waarin is gediscussieerd over het nFTK, de beleidskeuzes die daarbij gemaakt kunnen worden. Daarbij is nader ingegaan op de consequenties die dit heeft op de premie, toeslagverlening en korting van pensioenaanspraken en –rechten. Vooruitlopend op deze discussie hebben de aanwezigen een vragenlijst ingevuld ('de enquête'). De antwoorden fungeerden als leidraad voor de discussie. Deze resultaten vormen, samen met de ALM-studie en het risicobereidheidsonderzoek, het uitgangspunt voor de vaststelling van de risicohouding door het bestuur. Het bestuur heeft vervolgens haar risicohouding op drie met elkaar verbonden onderdelen beschreven en als volgt vastgesteld.

- Een kwalitatieve beschrijving, welke als basis dient voor de kwantitatieve beschrijvingen.
- Een kwantitatieve korte termijn beschrijving (o.b.v. het VEV en de daarbij horende bandbreedtes) waarmee vooral de risico's rond het beleggingsbeleid worden vastgelegd, waarbij het beleggingsbeleid zo wordt vastgesteld dat zoveel mogelijk aan de kwalitatieve beschrijving voldaan kan worden.
- Een kwantitatieve lange termijn beschrijving (o.b.v. de haalbaarheidstoets) om de effecten van het uiteindelijk vastgestelde beleid verder in kaart te brengen. De haalbaarheidstoets is daarbij tevens een instrument om met sociale partners en deelnemers in gesprek te gaan over het beleid en de bijbehorende risico's.

A. Kwalitatieve risicohouding

Het bestuur heeft een risicobewuste houding. Het fonds streeft ernaar nominale aanspraken waardevast na te komen. Inflatie holt de waarde van de nominale uitkeringen uit en gezien het lange termijn karakter van pensioenen is het belangrijk dat de koopkracht van het pensioen via toeslagverlening behouden blijft. Beleggingsrisico kan acceptabel zijn in het streven naar koopkrachtbehoud, zelfs indien dit betekent dat de nominale aanspraken tijdelijk niet na kunnen worden gekomen.

De mate van risicoacceptatie van het bestuur is o.a. gebaseerd op de volgende kwalitatieve overwegingen:

- Een afgewogen balans tussen te nemen risico's en het naar verwachting te realiseren beleggingsrendement is noodzakelijk om op langere termijn invulling te kunnen geven aan de pensioenambitie. Voor het nastreven van de pensioenambitie dient het bestuur bereid te zijn om beleggingsrisico te nemen en een beleggingsrendement na te streven dat hoger is dan de risicovrije marktrente.
- Het fonds streeft naar een waardevast pensioen en realiseert zich dat deze ambitie naar verwachting de komende jaren slechts ten dele gerealiseerd kan worden.
- De premieomvang is klein in relatie tot de pensioenverplichtingen, waardoor de sturingskracht van premie-aanpassingen beperkt is. Er bestaan geen bijstortverplichtingen bij lage dekkingsgraden.
- Bij slechte economische omstandigheden acht het bestuur het uitlegbaar dat weinig of geen toeslag wordt verleend. Kortingen op de pensioenaanspraken en –uitkeringen dienen zoveel mogelijk voorkomen te worden en zijn dus niet uitgesloten.

De risicobereidheid van het bestuur kan worden beïnvloed door de actuele financiële positie van het fonds. Periodiek wordt beoordeeld of de ambitie van het fonds nog haalbaar is. Het vasthouden aan een onmogelijke ambitie is immers niet zinvol. Bij de keuze voor een bepaald beleid wordt niet alleen een verwachte ontwikkeling beoordeeld maar ook scenario's die gunstiger of minder gunstig zijn dan de verwachte ontwikkeling. De ambitie dient in de meeste scenario's te kunnen worden behaald.

Als de financiële situatie van het fonds verbetert, wordt bij voorkeur minder risico genomen omdat de ambitie dan in evenveel of meer gevallen haalbaar is met minder risico.

- Financiële stabiliteit: Een stabiele financiële positie zorgt er voor dat op lange termijn kan worden voldaan aan de verplichtingen richting (gewezen) deelnemers, gepensioneerden en werkgevers.
- Tevredenheid: Het fonds ontleent zijn bestaansrecht aan de opdracht van sociale partners tot het uitvoeren van de pensioenregeling. Een hoge mate van tevredenheid over de kwaliteit de dienstverlening onder (gewezen) deelnemers, gepensioneerden, werkgevers, toezichhouders en andere belanghebbenden is daarom essentieel.
- Reputatie: Een solide reputatie, in combinatie met een stabiele financiële positie en hoge tevredenheid, draagt bij aan de continuïteit van het pensioenfonds.
- Evenwichtige belangenafweging: Een goede governance is een voorwaarde om te borgen dat in de besluitvorming de belangen van alle belanghebbenden worden meegewogen.
- Efficiënte en robuuste uitvoering: Een efficiënte en robuuste uitvoering is een voorwaarde voor een kwalitatief hoogwaardige, kostenbewuste, dienstverlening. Hierbij dient de uitvoering voldoende te kunnen worden aanpassen aan toekomstige sectorontwikkelingen om een goede uitvoering in de toekomst te kunnen borgen.

De risicobereidheid vormt in de eerste plaats de link tussen enerzijds de doelstellingen, missie en visie van het fonds en anderzijds de mate waarin het fonds bereid is risico's te nemen. Daarnaast beoogd het fonds door het formuleren van de risicobereidheid te borgen dat risico-overwegingen worden meegenomen in het bestuurlijk besluitvormingsproces. Hiermee vormt de risicobereidheid dus een belangrijk sturingsinstrument voor de besluitvorming.

De risicobereidheid wordt vertaald in beleid en in afspraken die gemaakt worden met uitbestedingspartners. Dit vormt de basis voor de beheersmaatregelen die per risico opgesteld en geïmplementeerd gaan worden (tot uiteindelijk procesniveau bij de uitbestedingspartners). De beheersmaatregelen hebben tot doel een adequate beheersing te vormen in lijn met de strategie en doelstellingen van het fonds. De beheersmaatregelen moeten waarborgen dat het fonds haar strategie en doelstellingen kan realiseren.

Integrale risico-analyse

Het bestuur heeft eind 2015 een nieuwe, integrale risicoanalyse uitgevoerd. In een werksessie met het voltallige bestuur zijn alle risico's door het bestuur beoordeeld.

De risicoanalyse is als volgt uitgevoerd:

- Inventariseren risico's, ontwikkelingen en nieuwe risico's, afgeleid van de doelstellingen van het fonds
- Daarna zijn iteratief 2 stappen doorlopen:
  - Analyse van elk individueel risico (inhoud, kans en impact)
  - Analyse van de onderlinge afhankelijkheden / samenhang (correlaties)
- Bepalen of bestaande beheersingsmaatregelen voldoende zijn.

Op advies van de risicocommissie heeft het bestuur 25 risico's geïdentificeerd, 13 financieel en 12 niet-financieel.

Financiële risico's:

- Renterisico
- Valutarisico
- Liquiditeitsrisico
- Inflatierisico
- Marktrisico-aandelen
- Marktrisico-vastgoed
- Marktrisico-alternatieve beleggingen
- Concentratierisico
- Marktliquiditeitsrisico
- Actief beheer risico
- Kredietrisico
- Actuarieel risico
- Waarderingsrisico

Niet-financiële risico's

- Bedrijfstakrisico
- Sectorrisico
- Toezichtsrisko
- Deskundigheidsrisico (+ operationeel fonds)
- Beschikbaarheidsrisico
- Informatierisico
- Uitbestedingsrisico Vermogensbeheer
- Uitbestedingsrisico Pensioenbeheer
- IT-risico
- Integriteitsrisico (inclusief belangenverstremeling)
- Juridisch risico
- Modelrisico

Tevens is een risicowaarderingschaal opgesteld om de risico's te waarderen op basis van impact en waarschijnlijkheid. Vervolgens zijn de risico's op basis van de waarderingschaal ingeschat (de bruto-risico's). Ten aanzien van de diverse risico's lopen al diverse beheersingsmaatregelen. Met in achtname van deze beheersingsmaatregelen is het bestuur tot de volgende grootste netto-risico's gekomen:

Inflatierisico	
Definitie	Het risico dat het fonds onvoldoende in staat is om (toenemende) verplichtingen als gevolg van (verwachte aanpassing aan) inflatie te financieren waardoor het fonds niet volledig kan indexeren.
Bruto-risico	Impact is "ernstig" en waarschijnlijkheid "waarschijnlijk"
Beheersmaatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • Toeslagen zijn voorwaardelijk • Impliciet wordt het inflatierisico deels afgedekt door het aangaan van renterisicobandbreedte waarbinnen de leverage zich mag bevinden

Netto-risico	De beheersmaatregelen hebben met name betrekking op het beperken van de financiële impact. Gegeven dat voor inflatierisico wordt gekeken naar de impact op reputatie en vertrouwen is het netto-risico ongewijzigd: Impact is “ernstig” en waarschijnlijkheid “waarschijnlijk”
Toelichting	Omdat impact op financieel gebied wordt gemeten in termen van beleidsdekkingsgraad wordt voor inflatie gekeken naar de impact op reputatie en vertrouwen: deze wordt hoog ingeschat. Gegeven het huidige toezichtkader in combinatie met de solvabiliteitspositie is de verwachting dat volledige prijscompensatie voorlopig niet aan de orde zal zijn.

Uitbestedingsrisico Pensioenbeheer en Vermogensbeheer

Definitie	Het risico dat de continuïteit, integriteit en/ of kwaliteit van de aan derden uitbestede werkzaamheden dan wel door deze derden ter beschikking gestelde apparatuur en personeel wordt geschaad. Onder het uitbestedingsrisico vallen ook de operationele risico's van de (onder)uitbestedingspartners
Bruto-risico	De impact is “ernstig” en de waarschijnlijkheid is “mogelijk”
Beheersmaatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • Dienstverlening is vastgelegd in contracten (DVOs, SLAs). • DVO met Pensioenbeheer-uitvoerder wordt één maal per jaar geëvalueerd. • ORM van Pensioenbeheer-uitvoerder is in ontwikkeling • Incidenten worden besproken met het dagelijks bestuur • Van uitvoerders wordt een ISAE-3402 type II ontvangen. • Uitbestede werkzaamheden worden doorlopend gemonitord in verschillende commissies en met behulp van externe adviseurs. • Impliciet worden eisen gesteld aan dienstverleners ten aanzien van procuratie, functiescheiding, etc.
Netto-risico	Het fonds heeft geen uitbestedingsbeleid en ISAE 3402 verklaringen zijn niet getoetst op relevantie van de scope. De beheersmaatregelen zorgen om deze redenen slechts om een beperkte van zowel impact als waarschijnlijkheid, echter impact blijft “ernstig” en de waarschijnlijkheid blijft “mogelijk”.
Toelichting	Vermogensbeheer en pensioenbeheer zijn kernactiviteiten van het fonds. Het fonds loopt reputatie-, tevredenheids-, maar ook financiële risico als aan derden uitbestede kernactiviteiten niet naar behoren worden uitgevoerd.

Integriteitsrisico

Definitie	Het risico dat de integriteit van de instelling dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloedt als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van fondsmedewerkers dan wel van de uitbestede partijen in het kader
-----------	---

van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door de instelling opgestelde normen.

Bruto-risico	De impact is “ernstig” en de waarschijnlijkheid is “onwaarschijnlijk/mogelijk”
Beheersmaatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • Er is beleid opgesteld en vastgelegd om dit risico te mitigeren (gedragscode, klokkenluidersregeling). • Er is een Transparantiedocument opgesteld met o.a. toelichting principes goed pensioenfondsbestuur • Raad van Toezicht en Verantwoordingsorgaan beoordelen o.a. evenwichtige belangenafweging en het handelen van het bestuur. • Naleving van de gedragscode wordt jaarlijks getoetst door een externe partij. • Er is een risico-analyse belangenverstremgeling uitgevoerd.
Netto-risico	Uit de risico-analyse belangenverstremgeling komt naar voren dat aanvullende beheersmaatregelen het risico verder kunnen verlagen. Op basis van de huidige maatregelen blijft de impact onveranderd (“ernstig”), terwijl de waarschijnlijkheid beperkt daalt (blijft “onwaarschijnlijk/mogelijk”).
Toelichting	Twijfel over de integriteit kan de reputatie van het fonds schaden. Hierbij gaat het vooral ook om de gepercipieerde integriteitsschendingen door fondsmedewerkers of uitbestede partijen.

Marktrisico aandelen

Definitie	Het risico als gevolg van een wijzigingen in de marktprijzen van aandelen van 25% of meer.
Bruto-risico	Impact “behoorlijk” en waarschijnlijkheid “mogelijk/waarschijnlijk”
Beheersmaatregelen	<ul style="list-style-type: none"> • In het Beleggingsplan is een normportefeuille vastgesteld met bandbreedtes waarbinnen afwijkingen zijn toegestaan. • Daarnaast worden beheersmaatregelen genomen om gerelateerde risico's, zoals concentratierisico te beperken
Netto-risico	Het (resterende) marktrisico aandelen wordt geaccepteerd, waarbij de beheersmaatregelen er met name voor zorgen dat wanneer het risico zich voordoet actie wordt ondernomen. De impact wordt hierdoor beperkt verlaagd, maar blijft “behoorlijk”. Op de waarschijnlijkheid (“mogelijk/waarschijnlijk”) hebben de beheersmaatregelen geen invloed.
Toelichting	Het risicodragend belang in aandelen is materieel en uitslagen kunnen groot zijn.

De resultaten van de Risicoanalyse (netto-risico's) worden weergegeven in onderstaande figuur:

WAARSCHIJNLIJKHEID

		<i>Onwaarschijnlijk</i>	<i>Mogelijk</i>	<i>Waarschijnlijk</i>
IMPACT	Ernstig	Medium 12. actuarieel 23. Integriteit	Hoog 1. Rente 20. Uitbesteding VB 21. Uitbesteding PB 22. IT	Zeer Hoog 4. Inflatie
	Behoorlijk	Laag 3. Liquiditeit 17. Deskundigheid	Medium 24. Juridisch 8. Concentratie 11. Krediet 15. Sector 16. Toezicht 18. Beschikbaarheid 25. Model	Hoog 5. Aandelen 6. Vastgoed 19. Informatie
	Beperkt	Zeer Laag 14. Bedrijfstak	Laag 2. Valuta 7. Markt alternatieven bel. 9. Marktliquiditeit 10. Actief	Medium 13. Waardering

In bovenstaande risicoanalyse heeft het bestuur de risico's geïventariseerd, ontwikkelingen en nieuwe risico's, afgeleid van de doelstellingen van het fonds. Vervolgens is er een analyse gemaakt van elk individueel risico (inhoud, kans en impact) en een analyse gemaakt van de onderlinge afhankelijkheden / samenhang (correlaties). Tenslotte is bepaald of bestaande beheersingsmaatregelen voldoende zijn en/of aangepast dienen te worden.

Ontwikkelingen 2016

In 2016 heeft fonds besloten de uitvoering van het pensioenbeheer per 1 januari 2017 uit te besteden aan Stichting Administratie Groep Holland (AGH) in Rijswijk. Per september 2016 is begonnen met het voorbereiden van deze transitie naar AGH. De Risicocommissie heeft op 16 september 2016 een Risicoanalyse Transitie uitgevoerd. Tijdens de bestuursvergadering BPS van 6 oktober 2016 is deze analyse van mogelijke transitierisico's gezien vanuit het fonds besproken en vastgesteld. De transitierisico's worden door de Risicocommissie maandelijks herbeoordeeld.

- Renteaftkking van 40% (marktwaarde)
- Geleidelijke afbouw van onroerend goed tot een lange termijn weging van circa 15%

3.5.2 Portefeuillebeleid 2016

Het beleid in 2016 komt in grote lijnen overeen met de uitkomsten van de ALM studie en het beleid van 2015.

De portefeuille is opgesplitst in een zogenaamde 'matchingportefeuille' en een 'rendementsportefeuille'. De rendementsportefeuille bestaat uit de risicovolle beleggingen van het fonds. Deze portefeuille heeft als belangrijkste taak toeslagverlening mogelijk te maken. De matchingportefeuille daarentegen bestaat voornamelijk uit hoge kwaliteit obligaties en producten om het renterisico af te dekken. Deze portefeuille heeft als belangrijkste taak te kunnen voldoen aan de pensioenverplichtingen.

Onderstaande tabel geeft het beleggingsbeleid van 2016 weer en ter vergelijking het beleid van 2015.

	Beleid 2016	Beleid 2015
Matchingportefeuille	34%	36%
Renteafdekking (marktcurve)	40%	40%
Renteafdekking (toezicht)	48%	48%
Rendementsportefeuille	66%	64%
Aandelen ontwikkelde landen	22,5%	22,5%
Aandelen opkomende landen	6%	6%
Niet-beursgenoteerd onroerend goed	17%	18%
Alternatieve beleggingen	2,5%	2,5%
Vastrentende waarden bedrijfsobligaties	9%	8%
Vastrentende waarden hypotheke	5%	5%
Vastrentende waarden hoogrentend	2%	2%
Liquiditeiten	2%	0%
Totaal	100%	100%

3.5.3 Beleggingsresultaat 2016

De UFR dekkingsgraad is in 2016 gedaald van 107,0% naar 106,7%. Het rendement op de beleggingen had weliswaar een positief effect op de dekkingsgraad, maar dit werd teniet gedaan door een daling van de rentecurve waarmee de technische voorzieningen van het fonds gewaard worden.

De beleidsdekkingsgraad is een 12 maands gemiddelde van de actuele dekkingsgraad. Deze is in 2016 gedaald van 108,4% naar 101,5%.

Obligaties

2016 was een goed jaar voor obligaties. Europese staatsobligaties behaalden in 2016 een rendement van gemiddeld 3,3% terwijl hoogwaardige euro bedrijfsobligaties iets beter presteerden met 4,7%. Hoogrenderende Europese bedrijfsobligaties lieten een nog hoger rendement zien van 9,2% terwijl hoogrenderende Amerikaanse bedrijfsobligaties (in US Dollar) zelfs 17,5% in waarde stegen doordat de energie sector weer deels herstelde gedreven door een stijgende olieprijs. Obligaties in opkomende markten in zowel harde- als lokale valuta stegen circa 13% in waarde.

Bij de aanvang van 2016 was de algemene verwachting dat de rente niveaus op Euro staatsobligaties niet veel verder konden dalen gezien de reeds zeer lage niveaus. Echter, door de lage groei- en inflatie verwachtingen bleef de ECB vasthouden aan het ruime monetaire beleid en dreef de centrale bank deposito rentes zelfs naar niveaus van -0,4%. Pas in de aanloop richting de Amerikaanse verkiezingen (en mede door beter dan verwachte groei cijfers) begonnen de rentes in zowel Amerika als Europa te stijgen. De onverwachte verkiezing van Trump als president van de VS zorgde voor extra opwaartse druk in rentes door het verwachte ruimere fiscale beleid. De FED besloot uiteindelijk in december, nadat er voldoende signalen waren van een dalende werkloosheid en solide groei, om de rentetarieven te verhogen met een bescheiden 0,25%-punt. Opkomende markten lieten de eerste drie kwartalen een positief beeld zien door een combinatie van lokale positieve politieke ontwikkelingen en de stijging van de olieprijs. Echter de winst van Trump (meer protectionisme en hogere US rentes) zorgde direct na de verkiezingen voor een daling tot wel 8% punten voor harde- en lokale valutaobligaties. De opkomende markten herstelden echter de laatste twee maanden nog enigszins en sloten desondanks het jaar af met een rendement van circa 13%. Bedrijfsobligaties sloten het jaar af met een positief rendement door een daling van de risico-opslag oftewel credit spread.

De matchingportefeuille behaalde een rendement van 12,4%. In de rendementsportefeuille rendeerden de beleggingen in investment grade bedrijfsobligaties 5,1%, hypotheek behaalden een rendement van 5,1% en obligaties uit opkomende sloten het jaar nog net positief af met 2,3% gemeten in euro.

Aandelen

De start van de aandelenmarkten wereldwijd was niet representatief voor hoe de rest van 2016 zou verlopen. Aan de start van het jaar waren drukkende factoren op aandelenkoersen onder andere de vertragende Chinese economie, onzekerheid over toekomstig monetair beleid van de verschillende grote mogendheden en geopolitieke spanningen. Dit resulteerde in een dieptepunt voor het jaar in februari. Echter, vanaf maart liet de aandelenmarkt deze zorgen achter zich. De veerkracht van de Amerikaanse economie, een stijgende olieprijs en het doorlopend accommoderende monetaire beleid van de Federal Reserve waren de belangrijkste drijvers. Echter, na twee goede maanden, april en mei, vielen de aandelenmarkten weer scherp na juni de 23ste, toen het Verenigd Koninkrijk in een referendum had gekozen om de Europese Unie te verlaten. De FED had eerder al aangegeven niet door te gaan met de eerste rente verhoging in juni, mocht er voor deze Brexit gekozen worden. Ook werd er gevreesd dat een Brexit zou leiden tot een recessie in het Verenigd Koninkrijk, die mogelijk weer zou kunnen uitbreiden naar Europa of zelfs de Verenigde Staten. De aandelenmarkten kalmeerden echter weer redelijk snel toen er wat meer details naar buiten kwamen, en duidelijk werd dat er niet direct een breuk tussen het Verenigd Koninkrijk en de rest van Europa zou komen. Tegelijkertijd werden de zorgen over een 'harde landing' van de Chinese economie verminderd en bleef de olieprijs stijgen. De verkiezing van Trump in november was aanleiding tot een volgende aandelenrally door zijn uitspraken tijdens de verkiezingsstrijd om de Amerikaanse economie te beschermen, dit werd gesteund door positieve economische cijfers (het bruto nationaal

De uitsluitingslijst wordt minimaal jaarlijks herzien.

3.5.6 Risicoparaagraaf vermogensbeheer

Het Financieel Toetsingskader ("FTK") voor pensioenfondsen is een onderdeel van de Pensioenwet. De regelgeving van het FTK werkt de economische risico's voor pensioenfondsen verbonden aan onder meer aandelen, valuta's en rente uit. Het vertaalt deze naar vereiste reserveposities en dekkingsgraden. Hiermee worden pensioenfondsen gedwongen te overwegen welk totaal risiconiveau ze kunnen of willen accepteren. Het pensioenfonds zet, binnen de kaders van het geformuleerde risicobeleid, in op maximalisatie van het rendement op het vermogen.

Renterisico

Renterisico is het risico dat een rentebeweging de financiële situatie van het fonds negatief beïnvloedt. Dit risico bestaat doordat beleggingen en verplichtingen niet in dezelfde mate gevoelig zijn voor rentebewegingen. Het renterisico neemt af naarmate de looptijd van de beleggingen meer overeenkomt met de looptijd van de verplichtingen. Het verkleinen van het renterisico leidt tot een lager vereiste dekkingsgraad voor het fonds, dan het geval zou zijn geweest zonder beperking van het renterisico. Door middel van obligaties en swaps werd het renterisico voor 40% afgedekt in 2016.

Risico zakelijke waarden

Dit is voornamelijk het koersrisico van beleggingen in de verschillende onroerend goed- en aandelenmarkten. Door dit risico te lopen wordt op de lange termijn naar verwachting een extra rendement gehaald dat het fonds gebruikt om aan haar doelstellingen te voldoen. Dit risico wordt beheerst doordat in de uitvoering wordt gezorgd voor een goede selectie van aandelen en spreiding over regio's en sectoren. De blootstelling aan zakelijke waarden bedroeg per ultimo 2016 circa € 1069 miljoen.

Inflatierisico

Inflatierisico is het risico dat inflatie de waarde van de beleggingen aantast in termen van koopkracht. Het inflatierisico kan worden verkleind door meer inflatiegevoelige beleggingen in de portefeuille op te nemen. Keerzijde daarvan is dat zulke inflatiegevoelige beleggingen de kans kunnen vergroten dat het fonds niet aan haar nominale pensioenverplichtingen kan voldoen. Op grond van de Asset Liability Managementstudie (ALM) heeft het fonds besloten om meer renterisico te accepteren om zodoende het inflatierisico te verkleinen.

Valutarisico

Valutarisico is het risico dat wisselkoersschommelingen de waarde van een belegging beïnvloeden. Dit risico is voor het fonds beperkt, aangezien het grootste gedeelte van de beleggingsportefeuille bestaat uit in Euro's genoteerde waarden. Het resterende risico naar de Amerikaanse Dollar, Britse Pond en Japanse Yen is, mede om diversificatieredenen, niet afgedekt.

Grondstoffenrisico

In het beleggingsbeleid 2016 is geen allocatie naar directe grondstoffen opgenomen. Het grondstoffenrisico is daarom niet aanwezig.

Kredietrisico

Het risico dat de tegenpartij niet (meer) aan zijn verplichtingen kan voldoen, bijvoorbeeld door liquiditeits- of solvabiliteitsproblemen. Om dit risico te beheersen worden de tegenpartijen nauwgezet geselecteerd. Bij beleggingen in OTC derivaten binnen de LDI fondsen vindt op dagelijkse basis onderpandbeheer (margin accounts) plaats. Binnen de matchingportefeuille is sprake van kredietrisico op landen voor zover is belegd in staatsobligaties. Om dit risico te beperken zijn in het beleid beperkingen opgelegd voor de maximale allocatie naar verschillende landen en de kredietwaardigheid van deze landen.

Liquiditeitsrisico

Het liquiditeitsrisico omvat het risico dat een belegging niet tijdig tegen een redelijke prijs kan worden geliquideerd. Dit risico wordt beheerst doordat de vermogensbeheerder de beleggingsportefeuille op een zodanige manier opzet dat het naar verwachting aan de liquiditeitsbehoefte van het fonds kan voldoen. Deze behoefte wordt ook gesimuleerd onder stressscenario's. Om in de liquiditeitsbehoefte te voorzien is circa 80% binnen een maand liquide te maken en is een groot deel daarvan zelfs op dagbasis liquide te maken. Door gebruik van de LDI fondsen in de matchingportefeuille is het liquiditeitsrisico uit hoofde van rentederivaten eveneens beperkt, aangezien het pensioenfonds geen bijstortverplichting heeft bij een sterk stijgende rente.

Concentratierisico

Het concentratierisico is het risico dat zich voordoet als een groot deel van het vermogen bij een debiteur of binnen een beleggingscategorie of regio geconcentreerd is. Indien deze debiteur failliet gaat of binnen de betreffende categorie of regio grote koersverliezen plaatsvinden heeft dit een significante impact op het vermogen. Om dit risico te beperken is in de beleggingsportefeuille van het fonds spreiding aangebracht over beleggingscategorieën en regio's, en zijn eveneens restricties (bandbreedtes) opgenomen met betrekking tot maximale allocatie naar debiteuren en naar beleggingen met een lagere kredietwaardigheid.

Operationeel risico

Het fonds beheerst operationele risico's door met haar contractpartners afspraken te maken aangaande een deugdelijke functiescheiding, een goed beschreven administratieve organisatie en toezicht op de naleving van de afgesproken procedures. Van de contractpartners wordt verder verwacht dat over de beheersing van de operationele risico's wordt gerapporteerd op basis van vooraf overeengekomen parameters. Verder worden tijdens het jaarwerkproces de uitbestede bedrijfsprocessen getoetst, aan de hand van ISAE 3402 rapporten.

3.5.7 Z-score en performancetoets

Op 24 april 1998 is de 'Vrijstellingsregeling Wet Bedrijfspensioenfondsen' officieel in werking getreden. Deze regeling is uitgevaardigd door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en heeft als belangrijkste doel ondernemingen vrijstelling te verlenen van de verplichtstelling van deelname aan een bedrijfstakpensioenfonds indien de beleggingsperformance van het fonds ontoereikend is.

Op basis van artikel 5 lid 1a Vrijstellingsregeling moet vrijstelling worden verleend als uit de performancetoets blijkt dat het feitelijk behaalde beleggingsrendement van het bedrijfspensioenfonds in negatieve zin afwijkt van het rendement van de door het fonds vastgestelde normportefeuille.

De z-score maakt deel uit van de performance toets. Deze score wordt grotendeels bepaald door het verschil tussen het werkelijk behaalde rendement en het rendement van de normportefeuille. Daarmee is het een indicator voor de mate van out- of onderperformance op de beleggingen. Waarbij een correctie wordt gemaakt voor beleggingskosten en het beleggingsrisico gedurende een jaar.

Over 2016 is een z-score behaald van -0,71

Volgens de vrijstellingsregeling zal de performancetoets per 31 december 2016 worden toegepast over de periode januari 2016 tot en met december 2016. Gedurende 2016 is het risico van de beleggingen opgelopen tot het maximale risico dat door het bestuur is vastgesteld. Om te voorkomen dat het risico verder zou oplopen is een onderweging in Emerging Debt in stand gehouden, wat heeft geresulteerd in een onderperformance ten opzichte van de benchmark waarin wel Emerging market Debt zat. Later in het jaar, toen het risico van de portefeuille terugliep, is de positie in Emerging Market Debt alsnog opgehoogd.

De performancetoets over de periode januari 2012 tot en met december 2016 komt uit op 0,23. De performancetoets (inclusief de bijtelling van 1,28) komt daarmee uit op 1,51. De minimumgrens is 0.

Ondertekening jaarverslag

Woerden, 26 juni 2017

Wim van den Brink
Werkgeversvoorzitter

Frans van de Veen
Bestuurslid

4 Verslag verantwoordingsorgaan

Inleiding

Het afgelopen jaar heeft het verantwoordingsorgaan (VO) zich bezig gehouden met de bevoegdheden zoals deze in de wet en regelgeving zijn gegeven aan het VO. Met dit verslag geeft het VO inzicht in zijn werkzaamheden in 2016 en in zijn oordeel over het handelen van het bestuur.

Om tot een oordeel te komen, maakt het VO gebruik van zijn normenkader vastgesteld in de opleidingsdag van 31 maart 2016 en verder verfijnd in de opleidingsdag van 15 december 2016. Hierbij zijn tien belangrijke normen vastgesteld; deze komen als aparte onderwerpen in dit verslag terug.

Het VO is in 2016 vier keer regulier bij elkaar gekomen. Het VO heeft vier opleidingsdagen gehad. Bij deze opleidingsdagen heeft het VO de normen uit het normenkader verder uitgewerkt. Tevens heeft het VO zichzelf en de Raad van Toezicht geëvalueerd. Alle vergaderingen vonden plaats in aanwezigheid van de secretaris van het bestuursbureau. Leden van het VO zijn ook bij bijeenkomsten van de AFM en bij De Nederlandsche Bank geweest.

Financieel beleid

Het bestuur heeft het VO advies gevraagd over de componenten van de premie en de samenstelling van de feitelijke premie, alsmede over het niet verlenen van toeslagen. Het VO heeft hierover positieve adviezen aan het bestuur uitgebracht.

Tevens is in 2016 een haalbaarheidstoets uitgevoerd, die met het VO is besproken

VPL

Het VO is in 2015 en 2016 betrokken bij het geschil van het fonds met DNB over de financiering van de VPL-regeling. De voorzitter van het VO heeft een toelichting gegeven tijdens het ingestelde beroep bij de rechtbank in Rotterdam op 13 oktober 2015. Bij het hoger beroep bij het College van Beroep voor het Bedrijfsleven op 12 oktober 2016 is wederom de voorzitter van het VO aanwezig geweest. Op 15 februari 2017 is het pensioenfonds ook in hoger beroep in het gelijk gesteld.

Transitie naar nieuwe pensioenuitvoerder

Het bestuur heeft eind 2015 besloten om van pensioenuitvoerder te wisselen. Dit proces heeft plaatsgevonden in 2016 en hiervoor is een aanbesteding uitgezet naar een aantal pensioenuitvoerders. De uiteindelijke keuze van het bestuur is op AGH gevallen en de definitieve overgang heeft per 1 januari 2017 plaatsgevonden. Het bestuur heeft het VO in het gehele proces op de hoogte gehouden.

Overleg met de Raad van Toezicht en het bestuur

Het VO heeft in 2016 meerdere malen overleg gehad met de leden van de Raad van Toezicht en het bestuur over de voortgang in het VPL dossier en de transitie naar een nieuwe pensioenuitvoerder.

De Raad van Toezicht heeft verantwoording afgelegd aan het VO. De wijze van verantwoording door de Raad van Toezicht beoordeelt het VO als goed.

Opvolging bevindingen 2015

Het bestuur heeft de bevindingen en oordelen van 2015 gedeeltelijk meegenomen in zijn beleid in 2016 en het VO met voldoende regelmaat over de opvolging ervan geïnformeerd. De bevindingen en oordelen die niet geheel opgevolgd zijn,

hebben te maken met de overgang naar een nieuwe pensioenuitvoerder. Daar is veel tijd mee gemoeid. Het VO gaat er vanuit dat het komend jaar de rest van de bevindingen en oordelen van 2015 opgevolgd zullen worden door het bestuur.

Bevindingen en oordeel 2016

Het VO maakt gebruik van zijn bevoegdheid om een oordeel uit te spreken over het gevoerde beleid van het bestuur, de wijze waarop het is uitgevoerd en de keuzes voor de toekomst. De bevindingen van de Raad van Toezicht spelen daarbij een rol, om te bezien of er sprake is van adequate risicobeheersing en of de belangen van de belanghebbenden evenwichtig worden afgewogen. Om een goede afweging te maken dient de informatie tijdig en relevant te zijn.

Normen

Evenwichtige belangen afweging en adequate risicobeheersing

Bij alle relevante beleidsbeslissingen heeft het bestuur een expliciete afweging van de belangen van de afzonderlijke belangengroepen gemaakt. Het bestuur verantwoordt in een dialoog met het VO en in het jaarverslag wat de risico's zijn en hoe deze op een integere wijze worden beheerd.

Bevindingen

In de verslaglegging van het fonds wordt duidelijker aangegeven dat er een expliciete afweging van de belangen van de afzonderlijke groepen wordt gemaakt. Tevens wordt door het bestuur expliciet rekening gehouden met risico's en risicobeheersing bij het bepalen van het beleid en het nemen van besluiten. Dit is duidelijk terug te vinden in de verslaglegging van het fonds. Hiermee volgt het bestuur een bevinding van 2015 van het VO op. Het bestuur bevordert en borgt een cultuur waarin risicobewustzijn vanzelfsprekend is. Het integrale risicomanagement zal door gebruik van CERRIX Risk Management Tool adequaat worden georganiseerd.

Oordeel

Het VO is van oordeel dat het bestuur duidelijker in zijn verslaglegging de evenwichtige belangenafweging en risicobeheersing weergeeft en stelt daarmee tevreden vast dat er gevolg is gegeven aan de aanbeveling van het VO. Het VO is content met de stappen die het bestuur op dit onderwerp heeft gezet.

Communicatie

Het communicatiebeleid wordt uitgevoerd volgens plan en het VO wordt hierbij voldoende betrokken. De website wordt goed onderhouden en is actueel. De deelnemer wordt actief benaderd bij belangrijke onderwerpen. Het fonds communiceert in begrijpelijke taal met de deelnemers.

Bevindingen

De communicatie van het fonds vindt plaats op basis van de uitgangspunten die zijn vastgelegd in het meerjaren communicatiebeleidsplan. Het VO wordt hier voldoende bij betrokken. De communicatie wordt goed verzorgd.

Oordeel

Het fonds heeft in 2016 veel aandacht besteed aan goede en heldere communicatie over het beleid, ontwikkelingen op pensioengebied en de gevolgen voor individuele deelnemers, oud deelnemers en gepensioneerden. Daarbij wordt ook goed gekeken hoe men jongere deelnemers kan betrekken bij het pensioen. Het VO oordeelt dat het beleid goed is uitgevoerd.

Toekomst

Het pensioenfonds heeft een heldere en realistische visie en deze vertaald in duidelijke

strategische doelen, waarbij schaalgrootte en de (on)zekerheden van alle deelnemers een belangrijke rol spelen. Het VO wil op de hoogte worden gehouden van de toekomstvisie. De definitieve toekomstvisie en strategie dienen tijdig met het VO te worden besproken.

Bevindingen

Het bestuur houdt zich op de hoogte van de ontwikkeling in de markt. Er is een duidelijke missie en visie van het bestuur. De strategie is minder duidelijk terug te vinden. In de ABTN zijn de doelstellingen en beleidsuitgangspunten verwoord.

Oordeel

Er wordt geconstateerd dat er een definitieve toekomstvisie is vastgesteld. Het VO is echter wel van oordeel dat het bestuur blijvend aandacht moet hebben voor de toekomst van het fonds.

Er bestaat nog een leemte tussen het punt welke doelstellingen zijn bereikt en waar het fonds nu staat. De doelen en de mate van realiseren zouden meer verduidelijkt moeten worden.

Aanbevelingen

Het VO beveelt aan om de geformuleerde toekomstvisie verder uit te werken en zou graag overleg met het bestuur willen hebben inzake de doelstellingen, de beleidsdoelen en de strategie.

Bestuurlijke principes/Governance

Het bestuur en de RvT leggen regelmatig verantwoording af over het gevoerde beleid, resp. het toezicht. Het bestuur heeft een transparante werkwijze en informeert het VO tijdig over relevante onderwerpen. Wet- en regelgeving worden consequent toegepast en het VO heeft voldoende invloed op het goed uitvoeren van zijn verantwoordelijkheden. Het bestuur communiceert helder met de belanghebbenden. De rol van het VO wordt gerespecteerd.

Bevindingen

Het bestuur geeft inzicht in het beleid, de besluitvormingsprocedures, de besluiten en de realisatie van het beleid. De werkwijze van het bestuur is transparant en het VO wordt tijdig geïnformeerd over relevante onderwerpen. Het bestuur heeft in het bestuursverslag gerapporteerd over de naleving van de gedragscode en de Code Pensioenfondsen. Tevens is in het bestuursverslag een evaluatie over het functioneren van het bestuur opgenomen. Het bestuur heeft regelmatig overleg met het VO bij het afleggen van verantwoording.

Oordeel

Het VO is van oordeel dat het bestuur heel goed inzicht geeft in het beleid, de besluitvormingsprocedures, de besluiten en de realisatie van het beleid. De werkwijze is transparant en het bestuur is in control. Het VO is hierover zeer tevreden. Het VO is van oordeel dat het bestuur voldoende gerapporteerd heeft over de naleving en evaluatie. Tevens wordt de dialoog tussen het bestuur en het VO als goed beoordeeld.

Uitvoering, Kosten en Beloningsbeleid

Bij de uitvoering van de administratie staat kwaliteit voorop, de kosten dienen marktconform te zijn. In het bestuursverslag verantwoordt het bestuur op transparante wijze de kosten. Het beloningsbeleid dient evenwichtig te zijn voor alle organen van het fonds en zorgvuldig te worden vastgesteld.

Bevindingen

Het bestuur rapporteert in het bestuursverslag over de kosten van de uitvoering van de pensioenregeling en het vermogensbeheer. De kosten zijn redelijk marktconform. Hier tegenover staat een goed beleggingsresultaat per deelnemer.

Oordeel

De rapportage inzake de kosten zijn transparant en worden op zorgvuldige wijze verantwoord. Het VO is van mening dat het informatief is als tegenover de kosten van het vermogensbeheer ook het rendement per deelnemer genoemd zou worden.

Het VO is van oordeel dat het beloningsbeleid evenwichtig en zorgvuldig is vastgesteld en daarmee transparant.

Aanbevelingen

Het VO zou graag van gedachten willen wisselen met het bestuur over de kosten per deelnemer en het rendement per deelnemer.

Premiebeleid

De samenstelling van de premie is weloverwogen en uitlegbaar (normen voor solvabiliteitsopslag, kostenopslag, herstellpremie e.d.). Daarbij expliciteert het bestuur in hoeverre de premie zich verhoudt tot de zuiver kostendekkende premie, de risico's van de premievaststelling en de belangenafweging die daarbij is gemaakt. Er is beleid bepaald ten aanzien van de premie bij reservetekort en bij een crisis.

Bevindingen

Het VO constateert dat de samenstelling van de premie weloverwogen en uitlegbaar is.

De premie is kostendekkend, maar draagt echter niet bij aan het herstel van het fonds.

Het is niet duidelijk voor het fonds of er specifiek beleid is op de premie bij een reservetekort en bij een crisis.

Oordeel

Het VO is van oordeel dat de premievaststelling goed is verlopen, maar dat het resultaat het VO zorgen baart.

Aanbevelingen

Het VO beveelt aan om duidelijk aan te geven wat het beleid op de premie bij een reservetekort en bij een crisis is.

Duidelijk zou moeten zijn wat de grens van de premiedekkingsgraad is, voor welke tijdsduur de kostendekkende premie lager mag liggen en welke bijdrage aan herstel de premie kan leveren.

Toeslagbeleid en opdrachtaanvaarding

Het bestuur van het fonds streeft er naar dat alle belanghebbenden zo veel mogelijk duidelijkheid verkrijgen over de doelstellingen, het ambitieniveau van de toeslagverlening en de risicohouding van de pensioenregeling die de sociale partners als opdracht aan het fonds geven. De besluiten zijn in overleg met de organen genomen en de resultaten zijn weergegeven in een haalbaarheidstoets, uitgelegd, besproken in dialoog met het VO en vastgelegd.

De toeslagverlening en het beleid ten aanzien van korting is evenwichtig voor alle belangengroepen. Ook is het beleid ten aanzien van inhaalindexatie vastgelegd. Doelstellingen en beleidsuitgangspunten ten aanzien van de toeslagverlening zijn vastgesteld in overleg met VO en Raad van Toezicht.

Bevindingen

De haalbaarheidstoets van het fonds is in 2016 tijdens een opleidingsdag en een gezamenlijke vergadering met het bestuur en Raad van Toezicht uitgelegd en besproken. Het pensioenresultaat voldoet op de lange termijn aan het toeslagbeleid. De bandbreedte van het vereist eigen vermogen voor de risicohouding is heel ruim gesteld.

De resultaten van de haalbaarheidstoets zijn uitgelegd, besproken in dialoog met het VO en vastgelegd. Uit de toets is gebleken dat de regeling haalbaar is. Het vereist eigen vermogen is op korte termijn binnen de gestelde grenzen.

**Reactie bestuur BPS op het verslag van het
Verantwoordingsorgaan van het Bpf voor het Slagersbedrijf over het jaar
2016**

Het bestuur is van mening dat het verantwoordingsorgaan haar taken en verantwoordelijkheden zeer zorgvuldig heeft uitgevoerd, wat tot uiting komt in de voorgaande tekst. Het bestuur heeft hier grote waardering voor. De voorgaande bevindingen, oordelen en aanbevelingen zijn helder, concreet en constructief waardoor het bestuur hier direct mee aan de slag kan. In de overlegvergadering van 12 juni tussen bestuur, verantwoordingsorgaan en de Raad van Toezicht is voorgaande tekst besproken en daar waar nodig toegelicht. Ten aanzien van de gemelde marktconformiteit van de kosten, merkt het bestuur op dat ze streven naar verlaging van deze kosten. Het bestuur neemt de bevindingen, oordelen en aanbevelingen mee in de discussie het komende jaar en zal het verantwoordingsorgaan met regelmaat informeren over de opvolging ervan.

5 Verslag Raad van Toezicht

INLEIDING

De Raad van toezicht wil met dit verslag inzicht geven in zijn werkzaamheden en de bevindingen in 2016. Voorafgaand aan elk jaar stelt de RvT een werkplan op. In dit plan worden reguliere toezicht-onderwerpen opgenomen, maar ook onderwerpen waaraan de raad specifieke aandacht wil geven in het desbetreffende jaar. Ook wordt zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij de toezichtthema's van DNB.

In 2016 zijn diverse thema's behandeld aan de hand van een jaarplan dat besproken is met het bestuur en het Verantwoordingsorgaan. De leden van de RvT zijn aanwezig geweest bij vergaderingen van het bestuur en/of de commissie met het aandachtsgebied dat past bij het aandachtsgebied van het lid van de raad.

Daarnaast heeft de raad bijzondere aandacht gegeven aan de door het fonds uitgevoerde selectieproces van een nieuwe pensioenuitvoerder per 1 januari 2017, het door het fonds ontwikkelde beleid ten aanzien van maatschappelijk verantwoord beleggen, het opvolgen van de actiepunten uit het Beleggingsonderzoek DNB, en het proces van het opzetten en inrichten van Integraal Risico Management.

OPDRACHT EN WERKWIJZE

De raad beoordeelt de samenwerking met het bestuur en andere organen als zeer open, transparant en constructief. Alle stukken van het bestuur zijn voor de raad toegankelijk.

Voor de werkwijze van de raad is het reglement leidend. Het reglement staat op de website. In dit reglement staat dat de RvT het bestuur desgevraagd of uit eigen beweging adviseert over:

- De beleids- en bestuursprocedures en –processen en de checks en balances binnen het fonds;
- De wijze waarop het fonds wordt aangestuurd;
- De wijze waarop door het bestuur wordt omgegaan met de risico's op lange termijn.

De RvT beoordeelt het functioneren van het fonds en het bestuur. Daarnaast beoordeelt de raad of vereiste beleidsdocumenten, reglementen, regelingen en procedures aanwezig zijn en hoe deze tot stand zijn gekomen.

Vervolgens wordt erop toegezien of de implementatie heeft plaatsgevonden en op welke wijze de opvolging en evaluatie plaatsvindt. De wijze waarop het bestuur zijn rol invult, wordt in de beoordeling meegenomen.

De raad neemt kennis van de notulen van de vergaderingen van het bestuur en de notulen van de bestuurscommissies. Deze rapportage wordt ook aan de raad verzonden. De raad blijft verder op de hoogte van de relevante ontwikkelingen binnen het fonds door het voeren van gesprekken met betrokkenen, en aan de hand van fondsdocumenten, het jaarverslag en kwartaalrapportages.

De raad heeft in 2016 zelf vier keer vergaderd en daarnaast tweemaal met het bestuur en tweemaal met het Verantwoordingsorgaan. Daarnaast hebben de voorzitters van het bestuur, de RvT en het verantwoordingsorgaan frequent overleg gehad. De raad wordt ondersteund door het bestuursbureau van het fonds.

De raad heeft in 2016 bijzondere aandacht gegeven aan de door het fonds uitgevoerde selectieproces van een nieuwe pensioenuitvoerder per 1 januari 2017, het door het fonds ontwikkelde beleid ten aanzien van maatschappelijk verantwoord beleggen, het opvolgen van de actiepunten uit het Beleggingsonderzoek DNB, en het proces van het opzetten en inrichten van Integraal Risico Management.

Jaarverslag 2016

De raad heeft zich een beeld kunnen vormen van het jaarrekeningproces en de bevindingen van het verantwoordingsorgaan, de accountant en de actuaar. Op grond hiervan heeft de raad het proces van de totstandkoming en de vaststelling van het bestuursverslag en de jaarrekening 2016 op 26 juni 2017 goedgekeurd.

CONCLUSIE

Op 12 juni 2017 heeft de Raad van Toezicht zijn bevindingen en aanbevelingen besproken met het verantwoordingsorgaan en daarbij verantwoording afgelegd over zijn werkzaamheden. Het verantwoordingsorgaan heeft deze bevindingen en aanbevelingen meegenomen in zijn positieve oordeel over het functioneren van het bestuur in 2016.

Al met al is de raad van toezicht van oordeel dat de beleids- en bestuursprocedures goed zijn ontwikkeld en dat het bestuur de checks and balances voldoende heeft toegepast bij zijn besluitvorming.

6 Jaarrekening

In dit hoofdstuk presenteert het bestuur van de "Stichting De Samenwerking", Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf (verder: het fonds) de jaarrekening. In de eerste paragrafen vindt u de jaarrekening. In hoofdstuk 7 Overige gegevens volgen de verklaringen van de waarmerkend actuaire en van de accountant van het fonds.

De in dit hoofdstuk vermelde bedragen zijn in duizenden euro's, tenzij anders aangegeven.

6.1 BALANS PER 31 DECEMBER

(na voorgestelde bestemming van het saldo van baten en lasten)

(x € 1.000)

	2016	2015
ACTIVA		
Beleggingen voor risico fonds (1)		
Vastgoedbeleggingen	345.718	360.732
Aandelen	696.041	685.035
Vastrentende waarden	1.070.077	923.454
Derivaten	858	-
Overige beleggingen	128.268	91.172
	<u>2.240.962</u>	<u>2.060.393</u>
Vorderingen en overlopende activa (2)	10.482	7.673
Overige activa (3)	4.908	5.300
	<u>2.256.352</u>	<u>2.073.366</u>

PASSIVA

Stichtingskapitaal en reserves (4)		
Beleidsreserve	-218.995	-276.011
Solvabiliteitsreserve	359.517	407.437
	<u>140.522</u>	<u>131.426</u>
Technische voorzieningen voor risico fonds (5)		
Technische voorzieningen voor risico fonds	2.100.263	1.885.985
Langlopende schulden (uit hoofde van VPL) (6)	11.117	53.041
Overige schulden en overlopende passiva (7)	4.450	2.914
	<u>2.256.352</u>	<u>2.073.366</u>

(*) De nummering verwijst naar de toelichting

	2016	2015
Dekkingsgraad op basis van FTK (in %)		
UFR dekkingsgraad	106,7	107,0
Beleidsdekkingsgraad	101,5	108,4

6.2 STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

		2016	2015
BATEN			
Premiebijdragen voor risico pensioenfonds (van werkgevers en werknemers)	(8)	85.575	34.939
Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds	(9)	183.372	76.175
Overige baten	(10)	50	468
		<u>268.997</u>	<u>111.582</u>
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(11)	40.829	37.451
Pensioenuitvoeringskosten	(12)	4.408	4.008
Mutatie technische voorzieningen	(13)		
Pensioenopbouw		32.551	33.945
Rentetoevoeging		-1.134	3.222
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten		-41.261	-37.284
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		-229	-2.027
Wijziging marktrente		193.029	124.258
Wijziging actuariële uitgangspunten		-13.491	-9.714
Inkoop uit hoofde van VPL-regeling		50.071	2.388
Overige wijzigingen		-5.258	-2.338
		<u>214.278</u>	<u>112.450</u>
Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfonds	(14)	209	1.805
Overige lasten	(15)	177	344
		<u>259.901</u>	<u>156.058</u>
Saldo van baten en lasten		<u>9.096</u>	<u>-44.476</u>
		<u>2016</u>	<u>2015</u>
Bestemming van het saldo van baten en lasten			
Beleidsreserve		57.016	-105.452
Solvabiliteitsreserve		-47.920	60.976
		<u>9.096</u>	<u>-44.476</u>

6.3 KASSTROOMOVERZICHT

(x € 1.000)

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2016	2015
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premiebijdragen voor risico fonds	31.059	32.591
Ontvangen premiebijdragen VPL	4.985	3.046
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico pensioenfonds	-1.065	-1.236
Betaalde pensioenuitkeringen	-40.667	-37.418
Betaalde pensioenuitvoeringskosten en diverse ontvangsten en uitgaven	-4.263	-3.726
	<u>-9.951</u>	<u>-6.743</u>
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangen inzake verkopen beleggingen	652.986	689.610
Betaald inzake aankopen beleggingen	-676.987	-765.416
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	45.787	95.883
Overige ontvangsten en uitgaven inzake beleggingen	-1.463	-4.200
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-10.764	-8.270
	<u>9.559</u>	<u>7.607</u>
Mutatie liquide middelen	<u><u>-392</u></u>	<u><u>864</u></u>
Samenstelling geldmiddelen		
	2016	2015
Liquide middelen per 1 januari	5.300	4.436
Mutatie liquide middelen	-392	864
Liquide middelen per 31 december	<u><u>4.908</u></u>	<u><u>5.300</u></u>

6.4 ALGEMENE TOELICHTING

Inleiding

Het doel van "Stichting De Samenwerking", Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf, ingeschreven in het handelsregister onder nummer 41149565, statutair gevestigd te 's-Gravenhage (hierna het 'fonds') is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden. Deze doelstelling is nader uitgewerkt in onder andere de statuten, het pensioenreglement, het uitvoeringsreglement en de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota. Het fonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregeling van de in de slagersbranche verplicht aangesloten werkgevers.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving in het bijzonder Richtlijn 610.

De bedragen opgenomen in de jaarrekening zijn vermeld in duizenden euro's, tenzij anders is aangegeven. Het bestuur heeft op 26 juni 2017 de jaarrekening opgemaakt.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaand jaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen in paragraaf "schattingwijzigingen".

Schattingwijzigingen

De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruikgemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het fonds. De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het fonds.

Vanaf boekjaar 2016 is de grondslag voor overlevingskansen gebaseerd op de Prognosetafel AG2016 van het Actuarieel Genootschap (AG). Als gevolg van de invoering van de nieuwe AG-Prognosetafel is in het verslagjaar 2016 een last verantwoord van € 8,2 miljoen. Per dezelfde datum is ook de gebruikte ervaringssterfte gewijzigd, waardoor een last van € 8,3 miljoen is verantwoord.

Ultimo 2016 is de kostenopslag van de technische voorzieningen verlaagd van 4% naar 2,5%. Dit heeft geleid tot een verlaging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 30,0 miljoen.

In totaal is hierdoor in boekjaar 2016 onder wijziging actuariële uitgangspunten een bate verantwoord van € 13,5 miljoen.

Financiering VPL

Na eerder overleg en correspondentie, stuurde DNB op 5 december 2014 een brief aan het fonds waarin DNB kenbaar maakte dat zij een besluit heeft genomen tot het geven van een aanwijzing inzake gedeeltelijke vrijval VPL-reservering. Samengevat geeft DNB de aanwijzing om:

- | in de jaarrekening 2014 uit te gaan van een bestemmingsreserve van € 30,1 miljoen per 1-1-2014; in plaats van € 41,5 miljoen;
- | daarbij in een toelichting inzichtelijk te maken dat deze kostendekkend is (of zal zijn) voor de toekomstige inkoop van de VPL-verplichting; en
- | de afspraken met sociale partners aan te passen aan deze aanwijzing, uiterlijk 31 maart 2015.

Tegen de aanwijzing is door het bestuur op 6 februari 2015 een definitief bezwaarschrift bij DNB ingediend, met als hoofdargumenten het feit dat het om een bestaande verplichting uit 2007 gaat en de VPL-regeling wél pensioengerelateerd is.

Op 12 maart 2015 is een hoorzitting gehouden waarbij het bestuur haar bezwaar en haar visie heeft toegelicht aan DNB. DNB heeft 30 april 2015 haar beslissing op bezwaar toegezonden. DNB handhaaft haar standpunt dat er vanaf 2011 toevoegingen aan de VPL-reservering zijn gedaan die als fictieve premiekorting moeten worden aangemerkt en dus niet zijn toegestaan.

Het bestuur heeft op 12 mei 2015 besloten om, ná overleg met sociale partners, tegen de aanwijzing in beroep te gaan bij de rechtbank en om schorsende werking te verzoeken. Op 3 juni is door sociale partners aan het bestuur bericht (en bevestigd bij brief van 16 juni) dat de uitvoeringsovereenkomst inzake de VPL-rechten onverkort nagekomen moet worden en sociale partners op dit moment geen ruimte zien voor aanpassing van de regeling. Het al dan niet beroep instellen vinden sociale partners de verantwoordelijkheid van het bestuur. Het bestuur heeft op 5 juni voorlopig beroep ingesteld, op 30 juni zijn de definitieve gronden voor het beroep namens BPS aan de rechtbank toegezonden. Op 13 oktober 2015 is het beroep bij de rechtbank behandeld.

Op 26 november heeft de rechtbank uitspraak gedaan: het beroep van het fonds is gegrond verklaard en het besluit van DNB is vernietigd. De rechtbank overweegt in het kort:

- | De VPL-bestemmingsreserve is geen pensioengeld (overweging 3 in het vonnis).
- | Er is geen korting verleend op de kostendekkende premie, dus geen overtreding van artikel 129 PW (overweging 4 in het vonnis). De aanname van DNB dat dit wel is gebeurd is gebaseerd op een reconstructie achteraf.
- | Het pensioenfonds heeft niet gehandeld in strijd met de norm van evenwichtige belangenbehartiging (overweging 6 in het vonnis). Het verantwoordingsorgaan kon zich vinden in het gevoerde beleid en de gemaakte belangenafweging is niet evident onredelijk.
- | Het pensioenfonds heeft niet in strijd gehandeld met artikel 143 PW (overweging 7 in het vonnis).

DNB heeft op 30 december 2015 hoger beroep ingesteld tegen deze uitspraak.

Het College van Beroep voor het Bedrijfsleven heeft op 15 februari 2017 uitspraak gedaan en de uitspraak van de rechtbank bekrachtigd.

Het College overweegt in het kort:

- | Er is geen overtreding van artikel 129 lid 1 Pensioenwet (premiëkorting/premiëterugstorting). Er heeft geen premie terugstorting plaatsgevonden en het aanwenden van het eigen vermogen voor het aanvullen van de VPL-bestemmingsreserve is geen premie korting.
- | Er is geen overtreding van artikel 105 lid 2 Pensioenwet (evenwichtige belangenbehartiging). Volgens de rechtbank is pas sprake van dit artikel indien de door het fonds gemaakte belangenafweging "evident onredelijk is". Op dit punt is het College het niet eens met de rechtbank: "evident onredelijk" is een te hoge lat, met andere woorden er zou ook sprake kunnen zijn van schending van artikel 105 lid 2 Pensioenwet in een situatie waarin de belangenafweging niet "evident onredelijk" is. Maar dat maakt hier voor de uitkomst geen verschil, want het College oordeelt, net als de rechtbank, dat er niet in strijd is gehandeld met de norm van evenwichtige belangenbehartiging, mede gezien de instemming van het verantwoordingsorgaan.
- | Er is geen overtreding van artikel 143 lid 1 Pensioenwet (beheerste en integere bedrijfsvoering), want niet is gebleken dat de administratie en processen niet goed ingericht zijn geweest. Er is geen sprake van dat er onverantwoord verplichtingen zijn aangegaan, het effect op de dekkingsgraad is minimaal en belanghebbenden hebben niet minder aanspraken toegekend gekregen. Dat de afspraken met de sociale partners aanvankelijk niet op schrift waren gesteld kan het fonds niet worden verweten, want dat vereiste heeft DNB pas voor het eerst in de sectorbrief van 2012 kenbaar gemaakt.

Op grond van de uitspraak van het College van Beroep voor het Bedrijfsleven heeft het bestuur besloten om de aanwijzing van DNB niet in de balans en de staat van baten en lasten te verwerken.

ALGEMENE GRONDSLAGEN

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het fonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief transactiekosten, provisies, valutakoersverschillen e.d., worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. Alle valutakoersverschillen zijn verwerkt in de staat van baten en lasten.

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
USD	1,05	1,09
GBP	0,85	0,74
CAD	1,41	1,51
HKD	8,33	8,42
AUD	1,46	1,49
CHF	1,07	1,09
SEK	9,58	9,16
SGD	1,52	1,54
DKK	7,44	7,46
NOK	9,08	9,62

SPECIFIEKE GRONDSLAGEN

Beleggingen voor risico fonds

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde, slechts indien de reële waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs. Overlopende activa en passiva alsmede liquiditeiten vermogensbeheer worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Het verschil tussen reële waarde en nominale waarde is bij deze activa en passiva in het algemeen gering.

Participaties in beleggingspools en -instellingen die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen voor die onderliggende beleggingen (look-through benadering). Bij gemengde beleggingsfondsen wordt aangesloten bij de hoofdcategorie, bepaald op basis van reële waarde.

Vorderingen en schulden uit beleggingen die samenhangen met een specifieke beleggingscategorie worden onder beleggingsdebiteuren dan wel -crediteuren opgenomen in de betreffende beleggingscategorie.

Beleggingen voor risico pensioenfondsen en beleggingen inzake VPL worden op dezelfde wijze gewaardeerd.

Financiële instrumenten worden gebruikt ter afdekking van beleggingsrisico's en het realiseren van het vastgelegde beleggingsbeleid. De derivatenposities zijn opgenomen als een afzonderlijke beleggingscategorie. Derivaten die deel uitmaken van een beleggingsfonds zijn opgenomen in de beleggingscategorie waarin dit beleggingsfonds is gerubriceerd.

Reële waarde

De beleggingen van het fonds worden gewaardeerd tegen de reële waarde per balansdatum. Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het fonds kan gebruik worden gemaakt van genoteerde marktprijzen. Derivaten worden gewaardeerd door gebruik te maken van netto contante waardeberekeningen. Bepaalde instrumenten, zoals participaties in beleggingsfondsen worden gewaardeerd door gebruik te maken van de intrinsieke waarde. Het is gebruikelijk en mogelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Slechts indien de reële waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld, vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs.

Voor financiële instrumenten zoals beleggingsvorderingen en -schulden geldt dat de boekwaarde de reële waarde benadert als gevolg van het korte termijn karakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Vastgoedbeleggingen

Beleggingen in direct vastgoed worden gewaardeerd tegen de reële waarde. De reële waarde wordt gebaseerd op taxatiewaarde. De taxaties worden verricht door onafhankelijke deskundigen. Indien daartoe aanleiding is, wordt bij de waardering rekening gehouden met de feitelijke verhuursituatie en/of renovatieactiviteiten. Resultaten door wijziging in reële waarde worden in de staat van baten en lasten verantwoord.

Beursgenoteerde vastgoedfondsen worden gewaardeerd tegen de reële waarde, zijnde de beurskoers per balansdatum. Niet-beursgenoteerde beleggingen in vastgoedfondsen worden gewaardeerd op het aandeel in de reële waarde van de onderliggende beleggingen. Indien de waarderingsgrondslagen van vastgoedfondsen afwijken, wordt de waardering zo mogelijk aangepast aan de waarderingsgrondslagen van het fonds.

Onroerend goed in ontwikkeling wordt gewaardeerd op basis van gedane uitgaven, inclusief bouwrente, waarbij wordt getoetst of die uitgaven tot waardewijzigingen leiden. Na oplevering worden (her)ontwikkelde objecten naar reële waarde gewaardeerd.

Aandelen

Aandelen, waaronder tevens converteerbare obligaties zijn begrepen, worden gewaardeerd tegen reële waarde. Van beursgenoteerde aandelen is dit de beurswaarde per balansdatum. Voor niet-beursgenoteerde participaties in aandelenfondsen is dit de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Vastrentende waarden

Vastrentende waarden worden gewaardeerd tegen reële waarde inclusief opgelopen rente. Van beursgenoteerde vastrentende waarden is dit de beurswaarde per balansdatum. Voor niet-beursgenoteerde participaties in vastrentende waardenfondsen is dit de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd tegen reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen.

Derivaatcontracten met een negatieve waarde worden in de balans onder de overige schulden en overlopende passiva verantwoord.

Overige beleggingen

Overige beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde. De waardering hiervan geschiedt tegen de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden vorderingen gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten) onder aftrek van eventuele bijzondere waardeverminderingen, indien sprake is van oninbaarheid.

Overige activa

Onder meer worden hieronder de liquide middelen opgenomen voor zover dit banktegoeden betreft die onmiddellijk opeisbaar zijn. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Algemeen

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het fonds, volgens de van toepassing zijnde waarderinggrondslagen in de balans zijn opgenomen.

In de toelichting wordt opgenomen het krachtens de Pensioenwet minimaal vereiste eigen vermogen volgens de in het Besluit financieel toetsingskader (FTK) voorgeschreven berekeningsmethodiek als het surplusvermogen.

Beleidsreserve

De Beleidsreserve is bedoeld om alle niet-beleggingsrisico's op te vangen. Dit betreft onder andere operationele risico's, inflatierisico's en actuariële risico's. De Beleidsreserve wordt gevoed door het resultaat nadat de Solvabiliteitsreserve op het juiste niveau is gebracht. De Beleidsreserve is gelijk aan de totale reserve onder aftrek van de Solvabiliteitsreserve.

Solvabiliteitsreserve

De Solvabiliteitsreserve is bedoeld om koersdalingen in de beleggingsportefeuille op te kunnen vangen. De Solvabiliteitsreserve is gelijk aan het (wettelijk) vereiste vermogen. Dit is het vermogen dat behoort bij de evenwichtssituatie van het fonds. In die evenwichtssituatie is het wettelijk vereiste vermogen zodanig vastgesteld dat met de wettelijk vastgestelde zekerheidsmaat van 97,5% ten aanzien van de als voorwaardelijk aangemerkte onderdelen van de pensioenovereenkomst wordt voorkomen dat het fonds binnen 1 jaar beschikt over minder middelen dan de hoogte van de technische voorzieningen.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds

De voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds wordt gewaardeerd op reële waarde. De reële waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de onvoorwaardelijke (toeslag)toezeggingen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.

Bij de berekening van de voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds is uitgegaan van de op de balansdatum geldende actuariële en bedrijfstechnische nota (Abtn) en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of op de opgebouwde pensioenaanspraken toeslagverlening kan worden toegepast. Alle per balansdatum bestaande toeslagbesluiten (ook voor toeslagbesluiten na balansdatum voor zover sprake is van ex ante condities) zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt rekening gehouden met premievrije pensioenopbouw in verband met invaliditeit op basis van de contante waarde van de toekomstige opbouw waarvoor vrijstelling is verleend wegens arbeidsongeschiktheid.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt uitgegaan van voor de toezichthouder acceptabele grondslagen, waarbij rekening wordt gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen per 31 december 2016:

Overlevingstafels

Prognosetafels AG2016 waarbij de sterftekansen zijn vermenigvuldigd met een leeftijdsafhankelijke factor die is gebaseerd op de ervaringssterfte van het fonds.

Partnerfrequentie

Voor de berekening van de technische voorzieningen voor nog niet ingegane partnerpensioenen wordt een partnerfrequentie gehanteerd volgens CBS 2015 partnerfrequentie, waarbij vanaf leeftijd 65 jaar wordt overgegaan op een partnerfrequentie van 100%. Vanaf 67 jaar neemt de partnerfrequentie af met de veronderstelde sterfte van de partner. Voor de pensioentrekkeners wordt uitgegaan van het bepaalde partnersysteem (feitelijke burgerlijke staat).

Leeftijdverschil man-vrouw

Voor partnerpensioen is aangenomen dat de partner 3 jaar jonger is dan de verzekerde man en 3 jaar ouder dan de verzekerde vrouw.

Voorziening voor uitgesteld wezenpensioen

De lasten van nog niet ingegaan wezenpensioen zijn gesteld op 5% van de lasten van het nog niet ingegaan partnerpensioen tot 67 jaar; bij de vaststelling van de lasten van ingegaan wezenpensioen wordt verondersteld dat het pensioen moet worden uitgekeerd tot de 18-jarige leeftijd.

Voorziening voor toekomstige excassokosten

Ultimo 2016 is de kostenopslag van de technische voorzieningen verlaagd van 4% naar 2,5% in verband met toekomstige administratie- en excassokosten.

Voorziening voor toekomstige pensioenopbouw arbeidsongeschikten

Bij de bepaling van de pensioenopbouw voor arbeidsongeschikte deelnemers en ingegaan AOP is uitgegaan van een revalidatiekans van 0%.

IBNR

Een voorziening voor het risico van premievrijstelling van zieke deelnemers die in de WIA terecht kunnen komen, wordt berekend door de invaliditeitsopslag uit de premie van de afgelopen twee jaar te nemen.

Onvindbaren

Niet opgevraagd pensioen: Voor pensioen dat nog niet is ingegaan omdat de deelnemer onvindbaar is of niet reageert wordt een reservering aangehouden, gewaardeerd op de werkelijke leeftijd. In de reservering wordt rekening gehouden met de gemiste uitkeringen over het verleden en de kans dat de deelnemer gevonden wordt. Na 5 jaar wordt deze kans verondersteld nihil te zijn.

Langlopende schulden (uit hoofde van VPL)

De VPL-overgangsregelingen zijn door CAO-partijen vastgesteld en opgenomen in het pensioenreglement. De overgangsregelingen worden uitgevoerd door het fonds. De langlopende schuld betreft de gefactureerde premies voor de overgangsregelingen. Hieraan wordt het rendement toegevoegd, de inkoop van de extra pensioenaanspraken wordt onttrokken aan deze schuld. De verwerking van de VPL-regeling vindt op de hiervoor beschreven wijze plaats teneinde vermenging van pensioenvermogen met VPL-gelden tegen te gaan.

De jaarlijks aan de langlopende schuld toe te voegen premie (dotatie) bedraagt 2,0% van de pensioengrondslagsom. Het toe te kennen rendement is gelijk aan het gemiddelde beleggingsrendement van het fonds over het desbetreffende kalenderjaar (zowel positief als negatief). De inkoop van aanspraken vindt plaats op basis van de grondslagen voor de kostendekkende premie gebaseerd op de rentetermijnstructuur van 1 januari van het inkoopjaar, inclusief een solvabiliteitsopslag en een opslag voor toekomstige uitvoeringskosten.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

UFR dekkingsgraad

De UFR dekkingsgraad van het fonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de langlopende schulden en minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen zoals opgenomen in de balans.

Onder het FTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de UFR dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen.

GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING

Algemeen

Baten en lasten worden toegerekend aan het boekjaar waarop deze betrekking hebben. De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorzieningen pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen (werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte dan wel te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Onder premiebijdragen risico fonds is separaat opgenomen de hoogte van de inkoop(som)(men) inzake ingekochte pensioenaanspraken uit hoofde van VPL.

Beleggingsresultaten

De beleggingsresultaten voor beleggingen voor risico fonds en beleggingen inzake VPL worden op dezelfde wijze vastgesteld.

(In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de herwaarderingen.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Kosten van vermogensbeheer

Onder kosten van vermogensbeheer worden de externe en de daaraan toegerekende interne kosten verstaan. Exploitatiekosten van onroerende zaken in exploitatie zijn in de kosten van vermogensbeheer opgenomen.

Verrekening van kosten

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie technische voorzieningen voor risico pensioenfonds

Pensioenopbouw

De pensioenopbouw is de contante waarde van de pensioenaanspraken die toegekend zijn in het boekjaar.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De interesttoevoeging wordt tegen de rekenrente primo boekjaar berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de technische voorziening. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenuitkeringen in de verslagperiode.

Jaarlijks wordt 2,5% (2015: 4%) van de pensioenopbouw toegevoegd aan de technische voorziening ten behoeve van de pensioenuitvoeringskosten. Daarnaast valt 2,5% (2015: 4%) van de uitkeringen en afkopen vrij uit de technische voorziening ten behoeve van pensioenuitvoeringskosten (excassokosten).

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

Hieronder zijn opgenomen de aan het verslagjaar toe te rekenen overdrachtswaarde van de overgenomen respectievelijk overgedragen pensioenaanspraken met betrekking tot de actuariële waarde.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt hieronder verantwoord.

Inkoop uit hoofde van VPL-regeling

De inkoop van aanspraken vindt plaats op basis van de grondslagen ultimo boekjaar, inclusief een solvabiliteitsopslag die minimaal gelijk is aan de UFR dekkingsgraad en maximaal gelijk is aan het vereist eigen vermogen.

Overige wijzigingen

De onder deze post opgenomen mutaties van de voorziening hebben betrekking op de kanssystemen.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Overige baten en lasten

De overige baten en lasten worden opgenomen voor de aan het verslagjaar toe te rekenen bedragen.

GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT

Het kasstroomoverzicht is opgesteld overeenkomstig de directe methode. Alle ontvangsten en uitgaven worden hierbij als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

6.5 TOELICHTING OP DE BALANS

(x € 1.000)

ACTIVA

1. Beleggingen voor risico fonds

Verloopoverzicht per beleggingscategorie

	Vastgoed beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2016	360.732	685.035	923.454	-	91.172	2.060.393
Aankopen	3.545	152.987	289.730	553	230.172	676.987
Verkopen	-31.356	-152.325	-232.368	-	-236.937	-652.986
Overige mutaties	-2.083	-27.901	-581	-	32.028	1.463
Waardemutaties	14.880	38.245	89.842	-1.065	11.833	153.735
Stand per 31 december 2016	<u>345.718</u>	<u>696.041</u>	<u>1.070.077</u>	<u>-512</u>	<u>128.268</u>	<u>2.239.592</u>
Bij: Derivaten met een negatieve waarde						1.370
						<u>2.240.962</u>

Derivaten met een negatieve waarde zijn verantwoord onder de overige schulden en overlopende passiva.

In 2016 is het beleggingsfonds SAVB Infrastructure Pool gereclassificeerd van aandelen naar overige beleggingen. Het bedrag (€ 34.559) is verantwoord onder de overige mutaties.

Van het totaal van de beleggingen heeft een bedrag van € 11.117 betrekking op de VPL-regeling (2015: € 53.041). Dit saldo wordt niet separaat belegd en maakt onderdeel uit van de totale beleggingen.

	Vastgoed beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Overige beleggingen	Totaal
Stand per 1 januari 2015	375.291	617.533	954.572	42.389	1.989.785
Aankopen	4.529	262.060	263.995	234.832	765.416
Verkopen	-5.748	-236.146	-256.039	-191.677	-689.610
Overige mutaties	-145	-377	-720	5.442	4.200
Waardemutaties	-13.195	41.965	-38.354	186	-9.398
Stand per 31 december 2015	<u>360.732</u>	<u>685.035</u>	<u>923.454</u>	<u>91.172</u>	<u>2.060.393</u>

De overige mutaties hebben onder andere betrekking op mutaties liquide middelen onder beheer bij de vermogensbeheerders, lopende interest en nog af te handelen beleggingstransacties.

Reële waarde

Afgezien van de beleggingsvorderingen en -schulden zijn de beleggingen van het fonds gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum. Het is over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Voor de meerderheid van de beleggingen van het fonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde beleggingen zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van 'netto contante waarde'-berekeningen dan wel ander methoden.

- Genoteerde marktprijzen: Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld aan een effectenbeurs of betreffen liquide middelen. Hieronder vallen aandelen, obligaties, onderpanden en banktegoeden.
- Onafhankelijke taxaties: Deze worden toegepast voor de waardering van onroerend goed in bezit van het fonds. Alle vastgoedobjecten worden jaarlijks getaxeerd door externe taxateurs waarvan de onafhankelijkheid ten opzichte van de waardering onbetwist is. De juistheid en volledigheid van de gebruikte informatie voor de taxatie wordt gecontroleerd.
- NCW berekeningen: De 'netto contante waarde'-methode wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende markttrente. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico.
- Andere methode: marktwaardebepaling niet gebaseerd op marktdata, maar gebaseerd op aannames en schattingen die de prijs significant beïnvloeden. Hieronder vallen de equity linked swaptions en inflations swaps, swaptions, options OTC en de deelnemingen.

Daarnaast worden beleggingsfondsen waarvan door een externe partij de Net Asset Value (NAV) wordt opgegeven onder deze methode verantwoord.

Tevens worden fondsen die gewaardeerd worden op intrinsieke waarde onder de "Andere methode" opgenomen. Dit betreffen fondsen waarbij de marktwaarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fundmanagers en de fund-to-fund managers. Voor fondsbeleggingen in vastgoed, private equity en infrastructuur wordt de waardering bepaald op basis van de laatst ontvangen fondsrapportages. Deze rapportages zijn door een onafhankelijke accountant gecontroleerd maar de periode van deze rapportages loopt niet synchroon met het boekjaar van het pensioenfonds. Om deze onzekerheid te mitigeren wordt jaarlijks achteraf een aansluiting gemaakt.

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW berekeningen	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2016					
Vastgoedbeleggingen	-1.841	347.559	-	-	345.718
Aandelen	686.034	-	-	10.007	696.041
Vastrentende waarden	1.067.267	-	-	2.810	1.070.077
Derivaten	-	-	-512	-	-512
Overige beleggingen	92.819	-	-	35.449	128.268
Totaal	<u>1.844.279</u>	<u>347.559</u>	<u>-512</u>	<u>48.266</u>	<u>2.239.592</u>

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW berekeningen	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2015					
Vastgoedbeleggingen	242	360.490	-	-	360.732
Aandelen	637.779	-	-	47.256	685.035
Vastrentende waarden	920.468	-	-	2.986	923.454
Overige beleggingen	91.172	-	-	-	91.172
Totaal	<u>1.649.661</u>	<u>360.490</u>	<u>-</u>	<u>50.242</u>	<u>2.060.393</u>

Het beleggingsfonds SAVB Infrastructure Pool is in 2016 geassocieerd van aandelen naar overige beleggingen en is opgenomen onder de "Andere methode".

Opgemerkt wordt dat schattingen naar hun aard subjectief zijn en dat de geschatte actuele waarden van financiële instrumenten derhalve inherent onderhevig zijn aan onzekerheden en waardeoordelen ten aanzien van volatiliteit, rentestand en kasstromen. Deze schattingen zijn momentopnames, gebaseerd op de marktomstandigheden en de op dat moment beschikbare informatie.

Vastgoedbeleggingen

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie vastgoedbeleggingen naar soort:		
Direct vastgoed	328.906	345.383
Indirect vastgoed	18.653	15.107
Beleggingsdebiteuren	682	-
Liquide middelen	713	2.046
Beleggingscrediteuren	-3.236	-1.804
	<u>345.718</u>	<u>360.732</u>

In 2016 is 100% (2015: 100%) van het directe vastgoed getaxeed door onafhankelijke, beëdigde taxateurs.

Aandelen

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie aandelen naar soort:		
Private equity aandelen	10.007	47.256
Aandelenbeleggingsfondsen	679.356	637.759
Beleggingsdebiteuren	11.304	3.509
Beleggingscrediteuren	-4.626	-3.489
	<u>696.041</u>	<u>685.035</u>

Vanaf 2016 wordt het fonds SAVB Infrastructure Pool verantwoord onder de overige beleggingen. Het fonds is ultimo 2015 verantwoord onder Private equity aandelen (€ 35.597).

Vastrentende waarden

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie vastrentende waarden naar soort:		
Staatsobligaties	643.640	576.553
Bedrijfsobligaties (credits)	176.938	277.176
Leningen op schuldbekentenissen	2.810	2.986
Inflation linked bonds	55.432	55.975
Hypotheken	163.153	2.306
Kortlopende vorderingen op banken	23.326	3.099
Beleggingsdebiteuren	4.669	5.013
Liquide middelen	109	346
	<u>1.070.077</u>	<u>923.454</u>

Derivaten

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:		
Valutaderivaten	-512	-

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruikgemaakt van derivaten. Als hoofdregel geldt dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het algemene beleggingsbeleid. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Het fonds gebruikt derivaten voornamelijk om het valutarisico en het renterisico af te dekken. Eén van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met te goeder naam en faam bekend staande partijen. Bovendien geldt dat zoveel mogelijk wordt gewerkt met onderpand.

Gebruik wordt gemaakt van onder meer de volgende instrumenten:

- Valutatermijncontracten: dit zijn met individuele banken afgesloten contracten waarbij de verplichting wordt aangegaan tot het verkopen van een valuta en de aankoop van een andere valuta, tegen een vooraf vastgestelde prijs en op een vooraf vastgestelde datum. Door middel van valutatermijncontracten worden valutarisico's afgedekt.
- Beleggingsfondsen: het renterisico wordt gedeeltelijk afgedekt door beleggingen in Insight LDI Solutions Plus fondsen.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2016:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Forward EUR/USD	136.028	-	1.370
Forward EUR/GBP	51.711	857	-
Forward EUR/USD	4.740	1	-
		<u>858</u>	<u>1.370</u>

Overige beleggingen

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie overige beleggingen naar soort:		
Beleggingsfondsen (Geldmarktfondsen)	89.560	85.382
Infrastructuur	35.449	-
Liquide middelen	3.260	5.797
Beleggingscrediteuren	-1	-7
	<u>128.268</u>	<u>91.172</u>

Vanaf 2016 wordt het fonds SAVB Infrastructure Pool verantwoord onder de overige beleggingen. Het fonds is ultimo 2015 verantwoord onder de aandelen (€35.597).

2. Vorderingen en overlopende activa

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Vordering op werkgevers	2.333	2.707
Nog te factureren premie	6.738	4.619
Batig liquidatie saldo Stivus	1.121	-
Uitkeringen	-	22
Omzetbelasting	290	290
Overige vorderingen	-	35
	<u>10.482</u>	<u>7.673</u>

Bij de waardering van vorderingen wordt rekening gehouden met het risico van oninbaarheid door hiervoor een voorziening in aftrek te brengen op het saldo van de uitstaande vorderingen. Voor gelijksoortige posten met gelijksoortige risico's wordt gezamenlijk een schatting gemaakt van verliezen en risico's op balansdatum. Deze systematiek om de voorziening vast te stellen wordt gerekend tot de statische methode.

In 2016 is het fonds Stivus geliquideerd. Het batig liquidatiesaldo van Stivus is overgedragen aan het fonds en is bestemd voor de VPL-regeling.

De te vorderen omzetbelasting betreft een teruggaafverzoek over de jaren 2010 tot en met 2014, aangezien in het verleden te weinig omzetbelasting in aftrek is genomen.

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Nadere specificatie 'Vorderingen op werkgevers'		
Werkgevers	3.079	3.435
Voorziening dubieuze debiteuren	-746	-728
	<u>2.333</u>	<u>2.707</u>

In 2016 is een bedrag van € 177 gedoteerd aan de voorziening (2015: gedoteerd € 344). Er werd een bedrag van € 159 aan premies over voorgaande jaren als oninbaar afgeschreven (2015: € 235).

3. Overige activa

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Liquide middelen	<u>4.908</u>	<u>5.300</u>

Onder de liquide middelen worden opgenomen die kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen die onmiddellijk dan wel op korte termijn opeisbaar zijn. Bankrekeningen die beheerd worden door de vermogensbeheerder zijn onder beleggingen voor risico fonds opgenomen.

Er zijn geen kredietfaciliteiten van toepassing.

PASSIVA

4. Eigen vermogen

Mutatieoverzicht eigen vermogen

	<u>Beleidsreserve</u>	<u>Solvabiliteits- reserve</u>	<u>Totaal</u>
Stand per 1 januari 2016	-276.011	407.437	131.426
Uit bestemming saldo van baten en lasten	57.016	-47.920	9.096
Stand per 31 december 2016	<u>-218.995</u>	<u>359.517</u>	<u>140.522</u>

	<u>Beleidsreserve</u>	<u>Solvabiliteits- reserve</u>	<u>Totaal</u>
Stand per 1 januari 2015	-170.559	346.461	175.902
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-105.452	60.976	-44.476
Stand per 31 december 2015	<u>-276.011</u>	<u>407.437</u>	<u>131.426</u>

	<u>31-12-2016</u>		<u>31-12-2015</u>	
		In %		In %
Solvabiliteit				
Pensioenvermogen	2.240.785	106,7	2.017.411	107,0
Af: technische voorzieningen	2.100.263	100,0	1.885.985	100,0
Eigen vermogen	<u>140.522</u>	<u>6,7</u>	<u>131.426</u>	<u>7,0</u>
Af: vereist eigen vermogen	<u>359.517</u>	<u>17,1</u>	<u>407.437</u>	<u>21,6</u>
Vrij vermogen	-218.995	-10,4	-276.011	-14,6
Minimaal vereist eigen vermogen	90.454	4,3	80.533	4,3
UFR dekkingsgraad		106,7		107,0
Beleidsdekkingsgraad		101,5		108,4

Voor het bepalen van het vereist eigen vermogen (de solvabiliteitstoets) maakt het fonds gebruik van het standaardmodel. De uitkomsten van de solvabiliteitstoets zijn opgenomen onder toelichting solvabiliteitsrisico.

De UFR dekkingsgraad is als volgt berekend: (Totale activa -/- schulden) / Technische voorzieningen * 100%.

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de UFR dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden.

Als het eigen vermogen lager is dan het minimale vereiste eigen vermogen bevindt het fonds zich in een situatie van dekkingstekort. Indien het eigen vermogen lager is dan het vereiste eigen vermogen, maar wel tenminste gelijk is aan het minimale vereiste eigen vermogen, bevindt het fonds zich in een situatie van reservetekort.

De solvabiliteit van het fonds is niet toereikend. Er is sprake van een reservetekort.

Het verloop van de UFR dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2016	2015
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	107,0	109,9
Premie	-0,3	-0,3
Uitkeringen	0,2	0,2
Toeslagverlening	-	-
Verandering van de rentetermijnstructuur	-9,9	-7,2
Rendement op beleggingen	9,8	4,1
Overige oorzaken en kruiseffecten	-0,1	0,3
Dekkingsgraad per 31 december	<u>106,7</u>	<u>107,0</u>

Herstelplan

Per 1 januari 2016 was de beleidsdekkingsgraad van het fonds 108,4% en lag daarmee onder het vereist eigen vermogen. Er was sprake van een reservetekort en het fonds was verplicht om op uiterlijk 1 april 2016 een herstelplan in te dienen bij DNB. Het fonds heeft op 31 maart 2016 het herstelplan verstuurd naar DNB.

In het nieuwe herstelplan heeft het fonds aangegeven welke maatregelen worden ingezet om binnen 11 jaar het vereist eigen vermogen te behalen. Volgens dit plan is de beleidsdekkingsgraad in 2021 hoger dan het vereist eigen vermogen. Bij het opstellen van het herstelplan heeft het bestuur zich laten ondersteunen door externe adviseurs.

De UFR dekkingsgraad is in het verslagjaar met 0,3% van 107,0% naar 106,7% gedaald. Ten opzichte van het herstelplan betekent dit dat het herstel 4,3% lager is dan verwacht.

Het bestuur heeft besloten dat in 2017 geen kortingsmaatregelen noodzakelijk zijn.

Eind 2016 verkeerd het fonds in een dekkingstekort. Het fonds was wederom verplicht om op uiterlijk 1 april 2017 een herstelplan in te dienen bij DNB. Het fonds heeft op 30 maart 2017 het herstelplan verstuurd naar DNB.

In 2016 heeft de UFR dekkingsgraad zich ten opzichte van het herstelplan als volgt ontwikkeld:

	Werkelijk 2016	Herstelplan 2016
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	107,0	106,9
Premie	-0,3	-0,4
Uitkeringen	0,2	0,1
Verandering van de rentetermijnstructuur	-9,9	-
Rendement op beleggingen	9,8	4,4
Overige oorzaken en kruiseffecten	-0,1	-
Dekkingsgraad per 31 december	106,7	111,0

De UFR dekkingsgraad bedroeg op 31 december 2016 106,7% en liep daarmee achter op het herstelplan dat uitgaat van 111,0% op die datum.

De verandering van de rentetermijnstructuur heeft geleid tot een daling van de dekkingsgraad. In het herstelplan is geen rente verandering meegenomen waardoor de bijdrage van de verandering van de rentetermijnstructuur nihil is. Bij de bepaling van de dekkingsgraad is van de daadwerkelijke rentetermijnstructuur ultimo van het boekjaar uitgegaan die lager is dan de rentetermijnstructuur primo het jaar.

Het rendement op beleggingen heeft meer bijgedragen aan de dekkingsgraad dan verwacht volgens het herstelplan. Dit wordt verklaard doordat in het herstelplan is uitgegaan van een lager rendement dan het rendement op de beleggingen werkelijk was.

5. Technische voorzieningen voor risico fonds

Mutatieoverzicht technische voorzieningen

	2016	2015
Stand per 1 januari	1.885.985	1.773.535
Pensioenopbouw	32.551	33.945
Rentetoevoeging	-1.134	3.222
Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten	-41.261	-37.284
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-229	-2.027
Wijziging marktrente	193.029	124.258
Wijziging actuariële uitgangspunten	-13.491	-9.714
Inkoop uit hoofde van VPL-regeling	50.071	2.388
Overige wijzigingen	-5.258	-2.338
Stand per 31 december	2.100.263	1.885.985

Voor een verdere toelichting op de verschillende posten wordt verwezen naar de toelichting op de verschillende posten uit de staat van baten lasten.

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie technische voorziening naar aard:		
Basisregeling	2.076.093	1.862.983
Premievrijstelling / IBNR	24.170	23.002
	<u>2.100.263</u>	<u>1.885.985</u>

Specificatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds:

	31-12-2016		31-12-2015	
	Aantal		Aantal	
Actieve deelnemers	13.451	647.113	13.619	579.375
Gewezen deelnemers	46.340	786.578	47.838	671.689
Pensioentrekkenden	9.957	591.266	9.726	540.030
Overigen	-	24.137	-	22.454
Netto pensioenverplichtingen	<u>69.748</u>	<u>2.049.094</u>	<u>71.183</u>	<u>1.813.548</u>
Toekomstige kosten uitvoering pensioenregeling	-	51.169	-	72.437
	<u>69.748</u>	<u>2.100.263</u>	<u>71.183</u>	<u>1.885.985</u>

Korte beschrijving van de pensioenregeling

De pensioenregeling kan worden gekenmerkt als een voorwaardelijk geïndexeerde middelloonregeling met een pensioenleeftijd van 67 jaar. In 2016 wordt een aanspraak op ouderdomspensioen opgebouwd van 1,60% van de in dat jaar geldende pensioengrondslag (2015: 1,65%). De pensioengrondslag is gelijk aan het loon volgens de Wet financiering sociale verzekeringen verminderd met de franchise van € 12.953. De franchise wordt jaarlijks vastgesteld. Tevens bestaat er recht op nabestaandenpensioen. Deelname aan de regeling is mogelijk vanaf de leeftijd van 21 jaar. Jaarlijks beslist het bestuur van het fonds de mate waarin de opgebouwde aanspraken worden geïndexeerd. Overeenkomstig artikel 10 van de Pensioenwet kan de pensioenregeling worden gekwalificeerd als een uitkeringsovereenkomst.

Toeslagverlening

Het bestuur streeft ernaar jaarlijks per 1 januari toeslagen toe te kennen. Het bestuur hanteert hierbij als maatstaf de prijsinflatie (te weten het CBS-consumentenindexcijfer, alle huishoudens afgeleid). Voor deze voorwaardelijke toeslagverlening is geen reserve gevormd. De toeslagverlening wordt uit beleggingsrendement gefinancierd. In de gedempte kostendeckende premie wordt rekening gehouden met het verwachte rendement van het fonds en de financiering van toeslagen.

Indien een toeslag toegekend wordt, worden de aanspraken van deelnemers, aanspraken van gewezen deelnemers en de ingegane pensioenen met eenzelfde percentage verhoogd.

Vanaf 1 januari 2016 valt het toeslagbeleid onder het financiële toetsingskader dat geldt vanaf 1 januari 2015. Dit betekent dat het beleid toekomstbestendig moet zijn:

- ┆ Tot een beleidsdekkingsgraad van 110% mag er niet geïndexeerd worden.
- ┆ Bij een beleidsdekkingsgraad vanaf 130% (deze bovengrens wordt periodiek vastgesteld conform de wettelijke voorschriften) mag volledig conform de ambitie worden geïndexeerd.
- ┆ Tussen genoemde grenzen kan een pro-rata toeslag toegekend worden.

Deze staffel is een richtlijn; het bestuur beslist jaarlijks over het al dan niet toekennen van een toeslag.

Vanaf een beleidsdekkingsgraad hoger dan de bovengrens van de nieuwe beleidsstaffel kan het bestuur inhaaltoeslagen verlenen, maar pas als eventuele kortingen ongedaan zijn gemaakt en de toeslagverlening volledig is voldaan. Voor inhaaltoeslagverlening mag jaarlijks maximaal 1/5 van het voor inhaal beschikbare vermogen worden ingezet.

In 2016 is besloten om per 1 januari 2017 geen toeslag te verlenen. Vanaf 1 januari 2010 zijn de pensioenen niet meer verhoogd. Dit geldt voor deelnemers, gewezen deelnemers en gepensioneerden.

6. Langlopende schulden (uit hoofde van VPL)

	2016	2015
Stand per 1 januari	53.041	49.745
Premie	5.332	3.644
Rendementstoerekening	5.039	2.040
Toekenning VPL-aanspraken	-53.416	-2.388
Batig liquidatie saldo Stivus	1.121	-
Stand per 31 december	<u>11.117</u>	<u>53.041</u>

Bij inkoop van de rechten wordt de inkoopsum (en hiermee de vrijval uit de langlopende schuld) als separate post onder de overige premiebaten verantwoord. Beleggingsresultaten inzake VPL en voor VPL bestemde premies worden direct toegevoegd aan de langlopende schuld.

7. Overige schulden en overlopende passiva

	31-12-2016	31-12-2015
Derivaten met negatieve waarde	1.370	-
Belastingen en premies sociale verzekeringen	978	838
Waardeoverdrachten	12	868
Administratiekosten	663	63
Vermogensbeheerkosten	892	545
Overige schulden en overlopende passiva	535	600
	<u>4.450</u>	<u>2.914</u>

Alle schulden hebben een resterende looptijd van korter dan één jaar.

Risicobeheer en derivaten

Solvabiliteitsrisico

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de reële waarde van de pensioenverplichtingen.

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als naar de specifieke normen die door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslag van opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

De UFR dekkingsgraad heeft zich als volgt ontwikkeld:

	31-12-2016	31-12-2015
Het tekort op FTK-grondslagen is als volgt:		
Technische voorzieningen voor risico fonds	2.100.263	1.885.985
Buffers:		
S1 Renterisico	85.291	95.679
S2 Risico zakelijke waarden	275.073	299.189
S3 Valutarisico	68.648	97.221
S4 Grondstoffenrisico	-	22
S5 Kredietrisico	46.320	65.330
S6 Verzekeringstechnisch risico	64.733	58.108
S7 Liquiditeitsrisico*	-	-
S8 Concentratierisico**	-	35.857
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheerrisico	24.357	38.812
Diversificatie-effect	-204.905	-282.781
Totaal S (vereiste buffers)	359.517	407.437
Vereist vermogen (artikel 132 Pensioenwet)	2.459.780	2.293.422
Pensioenvermogen (totaal activa - schulden)	2.240.785	2.017.411
Tekort	-218.995	-276.011

*) In 2015 is het liquiditeitsrisico (S7) opgenomen onder het Risico zakelijke waarden (S2), omdat dit risico sterk samenhangt met de liquiditeit van de vastgoedportefeuille. Ultimo 2016 wordt dit risico adequate beheerst en worden door het fonds hiervoor geen extra buffers aangehouden in de solvabiliteitstoets.

***) In 2015 was er binnen de portefeuille direct vastgoed onvoldoende diversificatie op sector en op internationaal niveau. Hierdoor werd de standaardtoets uitgebreid met het concentratierisico. Ultimo 2016 wordt dit risico adequate beheerst en worden door het fonds hiervoor geen extra buffers aangehouden in de solvabiliteitstoets.

Het fonds heeft ter afdekking van risico's derivatencontracten afgesloten. Hiermee is bij het bepalen van de vereiste buffers rekening gehouden. Deze derivatencontracten zijn valutatermijncontracten of onderdeel van beleggingsfondsen en verantwoord onder de vastrentende waarden.

Bij de berekening van de buffers past het fonds het standaardmodel van DNB toe, waarbij uitgegaan wordt van het vereist vermogen in evenwichtssituatie, gebaseerd op de strategische asset mix.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- beleggingsbeleid;
- premiebeleid;
- herverzekeringsbeleid;
- toeslagbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings)risico's. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruik gemaakt van derivaten.

Marktrisico's (S1 - S4)

Het marktrisico omvat het renterisico, het prijs(koers)risico, valutarisico en het grondstoffenrisico. Marktrisico omvat de mogelijkheden voor winst of verlies en door een verandering van marktfactoren. Marktfactoren kunnen bijvoorbeeld marktprijzen zijn van aandelen, grondstoffen, vastgoed en private equity (prijsrisico), maar ook valutakoersen (valutarisico) of rentes (renterisico).

De strategie van het fonds met betrekking tot het beleggingsrisico wordt bepaald door de beleggingsdoelstellingen. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis beheerst in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overallmarktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

De mate waarin de beleggingsportefeuille van het fonds gevoelig is voor het prijs- en renterisico is in de volgende alinea weergegeven, vervolgens worden de risico's die het fonds loopt nader toegelicht.

S1 Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen wijzigen als gevolg van veranderingen in de marktrente.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration geeft aan hoeveel procent bij benadering de reële waarde van een belegging of verplichting verandert bij een parallelle verschuiving van de rentecurve. Een hoge duration geeft een hoge gevoeligheid voor veranderingen in de rente weer.

In de hieronder genoemde balanswaarde vastrentende waarden zijn ook de beleggingen Geldmarktfondsen opgenomen, daar deze worden meegerekend voor de duration. De Geldmarktfondsen zijn verantwoord onder Overige beleggingen.

	31-12-2016		31-12-2015	
	Balanswaarde	Duration	Balanswaarde	Duration
Duration van de vastrentende waarden (voor derivaten)	1.162.896	6,0	1.014.626	7,5
Duration van de vastrentende waarden (na derivaten)	1.162.896	17,3	1.014.626	17,1
Technische voorzieningen voor risico fonds	2.100.263	20,8	1.885.985	20,3

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van verplichtingen (bij toepassing van de reële marktrentestructuur) daalt, waardoor de dekkingsgraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Het beleid van het fonds is gericht op het verkleinen van de "duration-mismatch". Dit wordt gerealiseerd door het kopen van meer langlopende obligaties in plaats van aandelen (aandelen hebben per definitie een duration van nul), binnen de portefeuille kortlopende obligaties vervangen door langlopende obligaties of door middel van renteswaps.

Bij een renteswap wordt een vaste lange rente geruild tegen een variabele korte rente. Het fonds ontvangt in dit geval een lange rente, vergelijkbaar met de kasstroom van een langlopende obligatie en betaalt daarvoor een variabele korte rente (bijvoorbeeld Euribor). Hierdoor wordt de "duration-mismatch" verkleind, maar het fonds wordt wel afhankelijk van de ontwikkeling van de korte rente die het fonds aan de tegenpartij betaalt. Bij het afsluiten van een swap kunnen dus mismatchrisico's worden afgedekt en worden nieuwe risico's geïntroduceerd die gepaard gaan met dit soort instrumenten (zoals liquiditeit, tegenpartij en juridisch risico).

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2016		31-12-2015	
	in %		in %	
Resterende looptijd < 1 jaar	5.484	0,5	8.426	0,9
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	115.953	10,8	65.972	7,1
Resterende looptijd > 5 jaar	257.536	24,1	290.702	31,5
Funds	691.104	64,6	558.354	60,5
	<u>1.070.077</u>	<u>100,0</u>	<u>923.454</u>	<u>100,0</u>

S2 Risico zakelijke waarden

Het risico zakelijke waarden of prijsrisico is het risico van waardeveranderingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardeveranderingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico wordt gemitigeerd door diversificatie.

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie vastgoed beleggingen naar aard:				
Winkels	150.489	43,4	162.010	44,9
Woningen	173.043	50,1	174.912	48,5
Participaties in vastgoedmaatschappijen	24.027	7,0	23.568	6,5
Beleggingsdebiteuren	682	0,2	-	-
Liquide middelen	713	0,2	2.046	0,6
Beleggingscrediteuren	-3.236	-0,9	-1.804	-0,5
	<u>345.718</u>	<u>100,0</u>	<u>360.732</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
	ln %		ln %	
Specificatie vastgoed beleggingen naar regio:				
Nederland	347.559	100,5	360.490	99,9
Beleggingsdebiteuren	682	0,2	-	-
Liquide middelen	713	0,2	2.046	0,6
Beleggingscrediteuren	-3.236	-0,9	-1.804	-0,5
	<u>345.718</u>	<u>100,0</u>	<u>360.732</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
	ln %		ln %	
Specificatie aandelen naar sector:				
Basismaterialen	39.871	5,7	31.016	4,5
Cyclische consumptiegoederen	70.688	10,2	71.887	10,5
Financiële instellingen	168.273	24,2	150.467	22,0
Niet cyclische consumptiegoederen	106.010	15,2	66.210	9,7
Gezondheidszorg	13.144	1,9	63.360	9,3
Nutsbedrijven	25.598	3,7	45.512	6,6
Telecommunicatie	73.251	10,5	36.283	5,3
Energie	54.315	7,8	54.022	7,9
Industrie	83.227	12,0	72.693	10,6
Technologie	51.101	7,3	76.346	11,1
Diversen	3.885	0,6	17.219	2,5
Beleggingsdebiteuren	11.304	1,6	3.509	0,5
Beleggingscrediteuren	-4.626	-0,7	-3.489	-0,5
	<u>696.041</u>	<u>100,0</u>	<u>685.035</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
	ln %		ln %	
Specificatie aandelen naar regio:				
EU-landen	310.865	44,6	247.833	36,1
Europa buiten EU	54.207	7,8	99.181	14,5
Noord-Amerika	190.669	27,4	218.716	31,9
Azië	90.304	13,0	94.901	13,9
Pacific	30.296	4,4	12.864	1,9
Overige landen	13.022	1,9	11.520	1,7
Beleggingsdebiteuren	11.304	1,6	3.509	0,5
Beleggingscrediteuren	-4.626	-0,7	-3.489	-0,5
	<u>696.041</u>	<u>100,0</u>	<u>685.035</u>	<u>100,0</u>

S3 Valutarisico

Het valutarisico is het risico dat de waarde van een financieel instrument zal fluctueren als gevolg van veranderingen in valutawisselkoersen.

Het totaalbedrag van de gehele beleggingsportefeuille dat buiten de euro wordt belegd bedraagt ultimo 2016 circa € 573.041 (2015: € 562.294). Het strategische beleid van het fonds is om 50% van de belangrijkste valutaposities af te dekken.

De vreemde valutapositie voor en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	Positie voor afdekking	Valuta- derivaten	Nettopositie na afdekking 2016	Nettopositie na afdekking 2015
EUR	1.667.063	183.169	1.850.232	1.498.099
USD	246.281	-132.785	113.496	248.091
GBP	103.719	-50.896	52.823	102.069
JPY	9.263	-	9.263	4.687
HKD	33.964	-	33.964	18.790
CAD	2.045	-	2.045	3.113
AUD	3.246	-	3.246	1.426
SEK	19.781	-	19.781	19.156
CHF	39.842	-	39.842	35.693
DKK	7.301	-	7.301	6.106
NOK	5.759	-	5.759	6.197
Overige	101.840	-	101.840	116.966
	<u>2.240.104</u>	<u>-512</u>	<u>2.239.592</u>	<u>2.060.393</u>

S5 Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het fonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het fonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het fonds; het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en dergelijke bij hypothecaire geldleningen en het uitlenen van effecten; het hanteren van prudente verstrekkingnormen bij hypothecaire geldleningen. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het fonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementsysteem functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot OTC-derivaten wordt door het fonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het fonds adequaat worden afgedekt door onderpand. Er wordt gebruik gemaakt van dagelijkse waarderingen.

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie vastrentende waarden naar sector:				
Staatsobligaties	364.546	34,1	352.278	38,2
Financiële instellingen (waaronder banken en verzekeraars)	9.648	0,9	7.463	0,8
Belangen in beleggingsinstellingen	691.105	64,6	558.354	60,5
Beleggingsdebiteuren	4.669	0,4	5.013	0,5
Liquide middelen	109	-	346	-
	<u>1.070.077</u>	<u>100,0</u>	<u>923.454</u>	<u>100,0</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Specificatie vastrentende waarden naar sector:				
Mature markets	1.028.000	96,1	876.055	94,9
Emerging markets	37.299	3,5	42.040	4,6
Beleggingsdebiteuren	4.669	0,4	5.013	0,5
Liquide middelen	109	-	346	-
	<u>1.070.077</u>	<u>100,0</u>	<u>923.454</u>	<u>100,0</u>

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven:

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
AAA	446.159	41,7	401.803	43,5
AA	264.331	24,7	228.390	24,7
A	60.150	5,6	102.794	11,1
BBB	73.408	6,9	143.033	15,7
Lagere rating	6.299	0,6	30.664	3,3
Geen rating	214.952	20,1	11.411	1,2
Beleggingsdebiteuren	4.669	0,4	5.013	0,5
Liquide middelen	109	-	346	-
	<u>1.070.077</u>	<u>100,0</u>	<u>923.454</u>	<u>100,0</u>

Onder 'geen rating' is in 2016 voornamelijk het hypotheekfonds opgenomen € 163.153 (2015: 2.306).

S6 Verzekeringstechnisch risico

Langlevenrisico

Langlevenrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de technische voorziening. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting.

Door toepassing van de prognosetafels AG 2016 met adequate correcties voor ervaringssterfte wordt gereserveerd voor een in de toekomst verwachte verbetering van de overlevingskansen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor door het fonds geen voorzieningen zijn getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen. Het beleid van het fonds is om het risico op overlijden niet te herverzekeren.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen (schadereserve). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien. Het beleid van het fonds is om het arbeidsongeschiktheidsrisico niet te herverzekeren.

Toeslagrisico

Het bestuur van het fonds heeft de ambitie om het pensioen te indexeren. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in de rente, rendement, looninflatie en demografie. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de toeslagtoezegging voorwaardelijk is.

Het beleid en de ambitie inzake toeslagverlening zijn weergegeven in de toelichting van de post 'Indexering en overige toeslagen'.

S7 Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen. Hierdoor kan het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico wordt beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er wordt eveneens rekening gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies. Inzake het liquiditeitsrisico wordt vermeld dat het fonds in haar beleggingsportefeuille over voldoende obligaties beschikt die onmiddellijk zonder waardeverlies te gelde kunnen worden gemaakt om eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren.

S8 Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen, moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt. Concentratierisico is gemeten naar concentratie van een land of bij een tegenpartij.

Dit betreft per 31 december 2016 de volgende posten:

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Obligaties:		
Duitsland (staatsobligaties)	126.108	128.850
Nederland (staatsobligaties)	76.185	69.595
Frankrijk	67.463	66.107

In het algemeen geldt dat concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van beleggingen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Ultimo 2016 wordt dit risico adequate beheerst en worden door het fonds hiervoor geen extra buffers aangehouden in de solvabiliteitstoets.

S9 Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts. Deze kwaliteitseisen worden periodiek getoetst door het bestuur.

De beleggingsportefeuille is ondergebracht bij Kempen Capital Management N.V. (fiduciair manager) en Syntrus Achmea Real Estate & Finance B.V. (vastgoedbeheerder). Met deze partijen zijn overeenkomsten en service level agreements gesloten. De afhankelijkheid van deze partijen wordt beheerst doordat de bewaring van de stukken uit de portefeuille is ondergebracht bij Custodian Kasbank N.V.

De pensioenuitvoering is uitbesteed aan Syntrus Achmea Pensioenbeheer. Met Syntrus Achmea Pensioenbeheer zijn een uitvoeringsovereenkomst en een service level agreement (SLA) gesloten.

Het bestuur beoordeelt jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering door middel van performancerapportages (alleen vermogensbeheerders), SLA-rapportages en onafhankelijk getoetste internebeheersingsrapportages (ISAE 3402-rapportages).

Aangezien hiermee sprake is van adequate beheersing van de operationele risico's worden door het fonds hiervoor geen buffers aangehouden in de solvabiliteitstoets.

Systemrisico

Systemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

S10 Actief beheerrisico

Het actief beheerrisico heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nageleefde portefeuille. De mate van actief beheer is bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de portefeuille vastgestelde benchmark.

Bij de bepaling van het vereist vermogen past het pensioenfonds het standaardmodel van DNB toe.

Verbonden partijen

Identiteit van verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen het fonds, de aangesloten ondernemingen en hun bestuurders.

Transacties met bestuurders

Inzake de beloning van bestuurders wordt verwezen naar de toelichting op de pensioenuitvoeringskosten. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is er sprake van vorderingen op, (voormalige) bestuurders. Enkele bestuurders nemen deel aan de pensioenregeling van het fonds op basis van voorwaarden in de pensioenregeling.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Ontvangen zekerheden en garanties

Er zijn geen zekerheden of garanties ontvangen.

Investerings- en stortingsverplichtingen

Per balansdatum bedragen de investeringsverplichtingen inzake activa in ontwikkeling € 71,6 miljoen. De investeringsverplichtingen van het fonds bestaan uit zekere en onzekere projecten en worden hieronder kort toegelicht:

- In de discretionaire portefeuille bevindt zich een ontwikkelproject (Nijrees-Noord te Almelo) die voortkomt uit de Rotij grondbanken en die door het fonds is goedgekeurd. Het fonds verwacht voor dit projecten nog investeringen ter grootte van € 0,4 miljoen.
- Met betrekking tot de investering in Achmea Dutch Value Added Residential Partnership (ADVARP) is de verwachting dat ADVARP nog voor ongeveer € 10,0 miljoen zal afroepen bij het fonds.
- Ten aanzien van Rotij heeft het fonds verplichtingen voor de afname van bouwkavels. In de praktijk wordt niet slechts bouwrijpe grond, maar grond bebouwd met beleggershuurwoningen afgenomen. Voor de resterende contractperiode die loopt van 2017 tot en met 2024 wordt verwacht dat het fonds nog voor € 61,2 miljoen aan vastgoedprojecten krijgt toebedeeld.

Voorwaardelijke verplichtingen

Per jaareinde lopen er geen juridische procedures tegen het pensioenfonds en heeft het pensioenfonds tevens geen juridische procedures aangespannen tegenover derden.

Verstekte zekerheden en garanties

Er zijn geen zekerheden verstrekt en geen garanties gesteld.

Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum

Er zijn na de balansdatum geen gebeurtenissen geweest van dien aard dat een wezenlijk ander beeld zou ontstaan van de financiële positie per einde 2016 dan op grond van dit verslag kan worden verkregen.

6.6 TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(x € 1.000)

8. Premiebijdragen voor risico pensioenfonds (van werkgevers en werknemers)

	2016	2015
Werkgevers- en werknemersgedeelte	32.148	32.490
FVP bijdragen	-	36
Vrijwillige voortzetting	11	25
	<u>32.159</u>	<u>32.551</u>
Inkoopsom toekenning VPL aanspraken	53.416	2.388
	<u>85.575</u>	<u>34.939</u>

De totale bijdrage van werkgever en werknemers bedraagt 20,3% (2015: 20,3%) van de grondslag.

De kostendeekkende, gedempte en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2016	2015
Kostendeekkende premie	44.863	45.359
Gedempte premie	28.783	31.401
Feitelijke premie	32.159	32.551

De kostendeekkende premie is gebaseerd op de marktrente (nominale rentetermijnstructuur van 31 december 2015 gepubliceerd door DNB). Het bestuur heeft de gedempte premie vastgesteld op basis van een verwacht toekomstig rendement. De feitelijke premie is in 2016 hoger dan de gedempte premie.

De samenstelling van de kostendeekkende premie is als volgt:

	2016	2015
Kosten pensioenopbouw	34.809	35.810
Pensioenuitvoeringskosten	2.535	2.566
Solvabiliteitsopslag	7.519	6.983
	<u>44.863</u>	<u>45.359</u>

De samenstelling van de gedempte premie is als volgt:

	2016	2015
Kosten pensioenopbouw	15.755	24.130
Pensioenuitvoeringskosten	2.535	2.566
Solvabiliteitsopslag	3.403	4.705
Opslag in verband met minimale verwachtingswaarde voor de prijsindex	7.090	-
	<u>28.783</u>	<u>31.401</u>

De kosten pensioenopbouw betreffen de kosten van de jaarinkoop van de pensioenaanspraken inclusief de kosten voor premievrijstelling voor nieuwe arbeidsongeschiktheidsgevallen. De toeslagverlening is voorwaardelijk en daarom geen onderdeel van de kosten pensioenopbouw. De pensioenuitvoeringskosten volgen uit de staat van baten en lasten en de vrijval voor kosten uit de technische voorziening. De solvabiliteitsopslag 2016 wordt berekend door het percentage vereist vermogen per 31 december 2015 te vermenigvuldigen met de kosten pensioenopbouw. De opslag in verband met minimale verwachtingswaarde voor de prijsindex wordt berekend door rekening te houden met kosten van toekomstige toeslagverlening. Deze wordt bepaald op basis van een prijsinflatie van 2% per jaar.

Er is geen sprake van premiekortingen dan wel premieopslagen.

9. Beleggingsresultaten voor risico pensioenfonds

2016	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Kosten van vermogensbeheer	Totaal
Vastgoedbeleggingen	22.061	14.880	-8.035	28.906
Aandelen	13.696	38.245	-598	51.343
Vastrentende waarden	10.102	89.842	-920	99.024
Derivaten	-	-1.065	-	-1.065
Overige beleggingen	-72	11.833	-1.558	10.203
	<u>45.787</u>	<u>153.735</u>	<u>-11.111</u>	<u>188.411</u>
Af: Rendementstoerekening VPL				-5.039
				<u>183.372</u>
2015	Directe beleggingsopbrengsten	Indirecte beleggingsopbrengsten	Kosten van vermogensbeheer	Totaal
Vastgoedbeleggingen	25.210	-13.195	-5.892	6.123
Aandelen	15.315	41.965	-662	56.618
Vastrentende waarden	55.427	-38.354	-892	16.181
Overige beleggingen	-69	186	-824	-707
	<u>95.883</u>	<u>-9.398</u>	<u>-8.270</u>	<u>78.215</u>
Af: Rendementstoerekening VPL				-2.040
				<u>76.175</u>

De kosten van vermogensbeheer bedragen in 2016 €11.111 (2015: €8.270). Transactiekosten zijn onderdeel van de aan- en verkooptransacties van beleggingen. Deze zijn eveneens onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten en bedragen over 2016 €1.552 (2015: €2.150).

Onder de kosten van vermogensbeheer is in 2016 voor €6.607 aan exploitatiekosten voor vastgoed opgenomen. In 2015 is voor €5.939 aan exploitatiekosten voor vastgoed opgenomen, waarvan €3.724 is verantwoord onder de kosten van vermogensbeheer en €2.215 onder de indirecte beleggingsopbrengsten.

De rendementstoekenning VPL bedraagt in 2016 €5.039 (2015: €2.040). Dit saldo wordt niet separaat belegd en maakt deel uit van het totale beleggingsresultaat.

10. Overige baten

	2016	2015
Interest	50	14
VUT-Surplus (overkook)	-	164
Teruggaaf omzetbelasting	-	290
	<u>50</u>	<u>468</u>

De te vorderen omzetbelasting in 2015 betreft een teruggaafverzoek over de jaren 2010 tot en met 2014, aangezien in het verleden te weinig omzetbelasting in aftrek is genomen.

11. Pensioenuitkeringen

	2016	2015
Ouderdomspensioen	28.718	27.555
Partnerpensioen	8.785	8.396
Wezenpensioen	43	51
Afkopen	3.283	1.449
	<u>40.829</u>	<u>37.451</u>

De post afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan € 465,94 (2015: € 462,88) per jaar overeenkomstig de Pensioenwet (artikel 66).

De toeslag op de uitkeringen per 1 januari 2016 zoals vastgesteld door het bestuur bedraagt 0% (2015: 0%).

12. Pensioenuitvoeringskosten

	2016	2015
Administratiekosten	2.704	2.556
Controle- en advieskosten (excl. accountantskosten)	809	650
Accountantskosten	78	116
Bestuurskosten	657	515
Contributies en bijdragen	187	151
Overige	-27	20
	<u>4.408</u>	<u>4.008</u>

De transitiekosten over 2016 bedragen € 276, deze kosten zijn verantwoord onder de administratiekosten (€ 157) en de controle- en advieskosten (€ 119).

Onder 'overige' is een bate verantwoord betreffende in rekening gebrachte incassokosten.

Honoraria accountant

	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
2016			
Controle van de jaarrekening	67	-	67
Andere controlewerkzaamheden	-	-	-
Fiscale advisering	11	-	11
Andere niet-controle diensten	-	-	-
	<u>78</u>	<u>-</u>	<u>78</u>
	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
2015			
Controle van de jaarrekening	79	-	79
Andere controlewerkzaamheden	-	-	-
Fiscale advisering	37	-	37
Andere niet-controle diensten	-	-	-
	<u>116</u>	<u>-</u>	<u>116</u>

Deze werkzaamheden zijn zowel in 2016 als 2015 uitgevoerd door Deloitte Accountants B.V.

Overeenkomstig artikel 96 van de Pensioenwet wordt vermeld dat:

- het pensioenfonds in het boekjaar 2016 geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd;
- het pensioenfonds in het boekjaar 2016 geen aanwijzing als bedoeld in artikel 171 van de Pensioenwet is gegeven;
- in het boekjaar 2016 geen bewindvoerder als bedoeld in artikel 173 van de Pensioenwet is aangesteld.

Overeenkomstig artikel 104 van de Wvb wordt vermeld dat het pensioenfonds in het afgelopen jaar geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd.

Personeelsleden

Bij het fonds zijn geen werknemers in dienst.

Bezoldiging bestuurders

De transacties met bestuurders hebben betrekking op de vergoedingen voor de werkzaamheden verband houdende met de bestuurs- en commissievergaderingen. De vergoedingen bestaan uit een vaste vergoeding, vergoeding van reis- en verblijfkosten en overige bestuurskosten 2016: € 657 (2015: € 515).

Afgezien hiervan zijn geen bezoldigingen toegekend.

13. Mutatie technische voorzieningen voor risico fonds

Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariael berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

Indexering en overige toeslagen

Deze post bestaat uit de lasten van de in het boekjaar toegekende toeslagen uit hoofde van de voorwaardelijke toeslagverlening. Het bestuur heeft in het boekjaar besloten per 1 januari 2016 geen toeslagen toe te kennen.

Rentetoevoeging

De voorziening pensioenverplichtingen is in het boekjaar opgerent met -0,060% (2015: 0,181%). Dit is de éénjaarsrente uit de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur per 31 december 2015.

Onttrekking pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte pensioenuitkeringen in de verslagperiode.

Toekomstige pensioenuitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuarieel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de verwachte uitvoeringskosten in de verslagperiode.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de actuele waarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijziging actuariële uitgangspunten

De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruikgemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien van sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het fonds. De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het fonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien.

Vanaf boekjaar 2016 is de grondslag voor overlevingskansen gebaseerd op de Prognosetafel AG2016 van het Actuarieel Genootschap (AG). Als gevolg van de invoering van de nieuwe AG-Prognosetafel is in het verslagjaar 2016 een last verantwoord van € 8,2 miljoen. Per dezelfde datum is ook de gebruikte ervaringssterfte gewijzigd, waardoor een last van € 8,3 miljoen is verantwoord.

Ultimo 2016 is de kostenopslag van de technische voorzieningen verlaagd van 4% naar 2,5%. Dit heeft geleid tot een verlaging van de voorziening pensioenverplichtingen van € 30,0 miljoen.

In totaal is hierdoor in boekjaar 2016 onder wijziging actuariële uitgangspunten een bate verantwoord van € 13,5 miljoen.

Inkoop uit hoofde van VPL-regeling

In 2016 heeft de inkoop tweede tranche plaatsgevonden inzake de VPL-regeling. Dit verhoogt de voorziening met € 50.071 (2015: € 2.388).

Overige wijzigingen

	2016	2015
Resultaat op kanssystemen:		
Resultaat op sterfte	-3.309	-1.089
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	1.332	-835
Resultaat op mutaties	-3.281	-414
	<u>-5.258</u>	<u>-2.338</u>

Per saldo is in 2016 sprake van een batig saldo van € 5,3 miljoen onder resultaat op kanssystemen.

14. Saldo overdrachten van rechten voor risico pensioenfonds

	2016	2015
Inkomende waardeoverdrachten	-169	-660
Uitgaande waardeoverdrachten	378	2.465
	<u>209</u>	<u>1.805</u>
	2016	2015
Wijziging technische voorziening inzake overdracht van rechten:		
Toevoeging aan de technische voorzieningen	203	816
Onttrekking aan de technische voorzieningen	-432	-2.843
	<u>-229</u>	<u>-2.027</u>
	2016	2015
Het resultaat op de waardeoverdrachten is als volgt:		
- de overgenomen pensioenverplichting	34	156
- de overgedragen pensioenverplichting	-54	-378
	<u>-20</u>	<u>-222</u>

Een inkomende waardeoverdracht betreft de ontvangst van het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar van de vorige werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers, die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. Een uitgaande waardeoverdracht betreft de overdracht aan het pensioenfonds of de pensioenverzekeraar van de nieuwe werkgever van de contante waarde van premievrije pensioenaanspraken van deelnemers, die tot de ontslagdatum zijn opgebouwd. De ontvangen koopsommen worden aangewend voor de inkoop van extra pensioenaanspraken.

15. Overige lasten

	2016	2015
Dotatie voorziening dubieuze debiteuren	<u>177</u>	<u>344</u>

Belastingen

De activiteiten van het fonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

Bestemming saldo van baten en lasten

Het voorstel resultaatbestemming 2016 is opgenomen in de paragraaf van de staat van baten en lasten in de jaarrekening.

Vaststelling van de jaarrekening door het bestuur

Het bestuur van "Stichting De Samenwerking", Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf heeft de jaarrekening 2016 vastgesteld op 26 juni 2017.

Namens het bestuur,

26 juni 2017, Woerden,

W. van den Brink (werkgeversvoorzitter)

J.E. Klijn (werknemersvoorzitter)

W.C.M. Daams-van Geijn

R. Dik

W.P. Hoogenboom

R.B.E. van Kessel

H.J. van der Meer

F.A. van de Veen

W.A.J. Geurts

L.T.M. de Leede

A.J.M. Jansen

7 Overige gegevens

7.1 Actuariële verklaring

Opdracht

Door “Stichting De Samenwerking”, Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf te 's Gravenhage is aan Triple A – Risk Finance Certification B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden..**

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaaris ben ik onafhankelijk van “Stichting De Samenwerking”, Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Omdat Triple A – Risk Finance Certification B.V. beschikt over een door de toezichthouder goedgekeurde gedragscode, is het toegestaan dat andere actuarissen en deskundigen aangesloten bij Triple A – Risk Finance Certification B.V. wel andere werkzaamheden verrichten voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 15.400.000 (0,7% van het balanstotaal). Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 1.100.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik ondermeer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk vereist eigen vermogen, maar niet lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132 vanwege het vermogenstekort.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van “Stichting De Samenwerking”, Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Amsterdam, 26 juni 2017

drs. R.E.V. Meijer AAG CERA

verbonden aan Triple A – Risk Finance Certification B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan het bestuur van 'Stichting De Samenwerking', Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN JAARREKENING 2016

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2016 van 'Stichting De Samenwerking', Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf te 's-Gravenhage gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van 'Stichting De Samenwerking', Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf op 31 december 2016 en van het resultaat over 2016 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. De balans per 31 december 2016.
2. De winst- en verliesrekening over 2016.
3. De toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie "Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening".

Wij zijn onafhankelijk van 'Stichting De Samenwerking', Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op € 22 miljoen. De materialiteit is gebaseerd op 1% van de som van het aanwezige stichtingskapitaal en reserves en de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met het bestuur overeengekomen dat wij aan het bestuur tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven € 1,1 miljoen rapporteren, alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met het bestuur en de organen belast met governance gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

Beschrijving van het kernpunt	De wijze waarop dit kernpunt door ons is gecontroleerd
<p>Financiële positie en de gevoeligheden ten aanzien van de waardering van de technische voorzieningen</p> <p>De technische voorzieningen, waaronder de voorziening voor pensioenverplichtingen, betreffen de belangrijkste verplichtingen in de balans van het pensioenfonds en bedragen € 2.100 miljoen, zijnde 93% van het balanstotaal. De voorziening voor pensioenverplichtingen is berekend aan de hand van de deelnemersgegevens rekening houdend met inschattingen met name ten aanzien van overlijden en toekomstige rente. Voorts vormen de technische voorzieningen één van de belangrijkste componenten voor de berekening van de dekkingsgraad, die de verhouding weergeeft tussen de bezittingen en de verplichtingen. Per 31 december 2016 bedraagt de dekkingsgraad 106,7%. De dekkingsgraad is van een belangrijk aantal factoren afhankelijk.</p> <p>In paragraaf "6.5.4 Eigen Vermogen" zijn deze factoren in een figuur inzichtelijk gemaakt.</p> <p>Wij verwijzen naar hoofdstuk "Specifieke grondslagen" waar de grondslagen voor de waardering van de technische voorzieningen zijn toegelicht, waaronder de in 2016 toegepaste actuariële grondslagen, en noot "6.5.5 Technische Voorzieningen voor risico fonds" voor een verdere detaillering (de samenstelling en het verloop) van de technische voorzieningen.</p>	<p>Om het risico te ondervangen hebben wij onder meer de volgende werkzaamheden verricht:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Onze controle richt zich enerzijds op de basisgegevens die zijn gehanteerd voor de berekening van de technische voorzieningen, maar ook op de gehanteerde modellen en de veronderstellingen die zijn gehanteerd. Daarnaast hebben wij ook specifiek aandacht besteed aan de collectieve waardeoverdrachten die in 2016 aan het pensioenfonds zijn overgedragen. • Bij onze controle hebben wij bijzondere aandacht gegeven aan de technische voorzieningen die ten grondslag liggen aan de dekkingsgraad en waarvan de waardering gevoelig is voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen. • Wij hebben de opzet en het bestaan van de administratieve organisatie en interne controle van de totstandkoming van de technische voorzieningen beoordeeld. • Wij hebben de redelijkheid van de veronderstellingen en schattingen van het bestuur met betrekking tot de gekozen actuariële grondslagen en de gehanteerde waarderingsgrondslagen getoetst en besproken met de waarmede actuaire. De certificerend actuaire onderzoekt onder meer de toereikendheid van de voorziening pensioenverplichtingen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen. Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde basisgegevens te toetsen. • Verder hebben wij de in de jaarrekening opgenomen toelichtingen beoordeeld.

Beschrijving van het kernpunt	De wijze waarop dit kernpunt door ons is gecontroleerd
<p>De waardering en presentatie van (illiquide) beleggingen</p> <p>De beleggingen zijn een significante post op de balans van het pensioenfonds en bedragen € 2.241 miljoen, zijnde 99% van het balanstotaal. Alle beleggingen dienen volgens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde.</p> <p>In hoofdstuk “6.4 Specifieke grondslagen” bij de jaarrekening geeft het pensioenfonds inzicht in de gehanteerde waarderingmethoden van de beleggingen.</p> <p>In de jaarrekening is onder de algemene grondslagen onder noot “6.5.1 Beleggingen voor risico fonds” een nadere toelichting opgenomen. Uit deze toelichting blijkt dat ultimo 2016 ruim € 395 miljoen (18% van totale beleggingen) is gewaardeerd met behulp van waarderingmodellen en technieken.</p>	<p>Om het risico te ondervangen hebben wij onder meer de volgende werkzaamheden verricht:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Voor het uitvoeren van onze controlewerkzaamheden hebben wij gebruikgemaakt van de accountant van de vermogensbeheerder (“component auditor”). Wij hebben kennisgenomen van de opzet, het bestaan en de werking van het interne proces rondom de waardering van de beleggingen. Daarnaast hebben wij de veronderstellingen die het bestuur hierbij heeft gemaakt geëvalueerd om de redelijkheid hiervan vast te stellen. • Voor een groot deel van de beleggingen is de marktwaarde te toetsen aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten. Er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van waarderingmodellen. Het met behulp van deze modellen bepalen van de marktwaarde is complex en bevat subjectieve elementen die bij de berekening worden gehanteerd. • Voor het uitvoeren van onze controlewerkzaamheden hebben wij gebruikgemaakt van onze eigen waarderingsspecialisten, specifiek voor de controle van de waardering van het vastgoed. Specifiek is bij de inzet van eigen waarderingsspecialisten aandacht besteed aan de gehanteerde uitgangspunten voor de waardering en deskundigheid van taxateurs. • Onze werkzaamheden hebben zich naast de waardering ook gericht op de toelichting op de balans.
<p>De betrouwbare uitvoering van processen voor pensioenbeheer en vermogensbeheer bij de uitvoeringsorganisatie</p> <p>Het pensioenfonds heeft de uitvoering van de pensioenadministratie en het vermogensbeheer uitbesteed, maar blijft conform wetgeving eindverantwoordelijk voor de gehele dienstverleningsketen. In het verslag van het bestuur wordt dit nader toegelicht in het hoofdstuk Risicobeleid.</p>	<p>Om het risico te ondervangen hebben wij onder meer de volgende werkzaamheden verricht:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wij hebben de werking van interne beheersingsmaatregelen bij de uitvoeringsorganisatie, voor zover relevant voor onze controle van de jaarrekening, beoordeeld. Hierbij hebben wij gebruikgemaakt van de ontvangen ISAE 3402 type II-rapportages. Verder hebben wij kennisgenomen van de rapportages van de uitvoeringsorganisatie en de toelichtingen hierop aan het bestuur. Daarnaast hebben wij gegevensgerichte cijferanalyses en deelwaarnemingen uitgevoerd, gericht op de uitkomsten van de relevante financiële informatiestromen.

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN ANDERE INFORMATIE

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- Verslag van het bestuur
- Verslag verantwoordingsorgaan
- Verslag Raad van Toezicht
- Overige gegevens

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- Met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat.
- Alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het meerjarenoverzicht, verslag van het bestuur, intern toezicht en overige gegevens, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

VERKLARING BETREFFENDE OVERIGE DOOR WET- OF REGELGEVING GESTELDE VEREISTEN

Benoeming

Wij zijn door het bestuur benoemd als accountant van 'Stichting De Samenwerking', Pensioenfonds voor het Slagersbedrijf vanaf de controle van het boekjaar 2011 en zijn sinds die datum tot op heden de externe accountant.

BESCHRIJVING VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING

Verantwoordelijkheden van het Bestuur voor de jaarrekening

Het Bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het Bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het Bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het Bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het Bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het Bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het

enige realistische alternatief is, waarbij opgemerkt wordt dat het Bestuur op basis van de Pensioenwet het korten van pensioenen als ultimum remedium kan inzetten.

Het Bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De organen belast met governance zijn verantwoordelijk voor het uitvoeren van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het Bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het Bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze

controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven.

- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen.
- Het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de groepscontrole. In dit kader hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de groepsonderdelen. Bepalend hierbij zijn de omvang en/of het risicoprofiel van de groepsonderdelen of de activiteiten. Op grond hiervan hebben wij de groepsonderdelen geselecteerd waarbij een controle of beoordeling van de volledige financiële informatie of specifieke posten noodzakelijk was.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Amsterdam, 26 juni 2017

Deloitte Accountants B.V.

Paraaf voor identificatiedoeleinden:

E.M. van der Hall RA

8 Bijlagen

8.1 Meerjarenoverzicht

	2016	2015	2014	2013	2012
Aantallen (31-12)					
Werkgevers ¹	2.397	2.538	2.506	2.518	2.586
Deelnemers	13.451	13.619	13.379	13.608	13.444
<i>waarvan premievrije opbouw AO</i>	622	618	557	583	654
Gewezen deelnemers	46.340	47.838	47.255	47.525	46.878
Gepensioneerden	9.957	9.726	9.548	9.655	8.945
<i>Ouderdomspensioen</i>	7.199	6.917	6.808	6.730	6.240
<i>Weduwepensioen</i>	2.320	2.335	2.292	2.465	2.329
<i>Weduwnaarspensioen</i>	399	417	385	411	328
<i>Wezenpensioen</i>	39	57	63	49	48
Premiepercentage					
Ouderdomspensioen	20,30%	20,30%	19,40%	18,80%	18,80%
Uurfranchise	€ 6,53	€ 6,37	€ 6,10	€ 5,52	€ 5,47
Regeling Voorwaardelijk Pensioen (VPL-regeling) – <i>vanaf 1 mei 2015</i>	2,00%	2,00%			
Opbouwpercentage per dienstjaar					
Ouderdomspensioen	1,60%	1,65%	2,00%	2,05%	2,05%
Toeslag op pensioen en pensioenaanspraken	<i>per 1-1-2017</i>	<i>per 1-1-2016</i>	<i>per 1-1-2015</i>	<i>per 1-1-2014</i>	<i>per 1-1-2013</i>
Actieven	0%	0%	0%	0%	0%
Gewezen deelnemers en gepensioneerden	0%	0%	0%	0%	0%
Korting op pensioen en pensioenaanspraken	<i>In 2016</i>	<i>In 2015</i>	<i>In 2014</i>	<i>In 2013</i>	<i>In 2012</i>
Actieven	0%	0%	0%	0%	0%
Gewezen deelnemers en gepensioneerden	0%	0%	0%	0%	0%

1 Exclusief 2 vrijgestelde werkgevers, te weten

- Enkco BV te Holten (plm. 319 werknemers) &
- Coop Nederland U.A. te Velp Gld. (plm. 36 werknemers)

Financiële gegevens (bedragen x € 1.000)

	2016 EUR	2015 EUR	2014 EUR	2013 EUR	2012 EUR
<i>Pensioenregeling (excl. VPL)</i>					
Feitelijke premie	32.159	32.551	31.555	33.495	33.718
Kostendeekkende premie	44.863	45.359	45.815	52.473	51.726
Gedempte kostendeekkende premie	28.783	31.401	26.055	28.267	27.321
Uitkeringen ¹	40.829	37.451	35.901	35.536	34.093
Negatieve derivaten	1.370	-	-	-	-
Belegd vermogen ²	2.226.718	2.048.982	1.982.840	1.657.733	1.670.528
Beleggingsopbrengsten ³	188.411	78.215	330.099	-7.674	162.432
Gemiddeld rendement (excl. hedges/matching)	7,2%	5,56%	7,5%	5,0%	6,80%
Gemiddeld rendement (incl. hedges/matching)	9,0%	4,10%	20,2%	-0,1%	10,80%
Reserves ⁴	140.522	131.426	175.902	172.411	184.071
Technische voorziening	2.100.263	1.885.985	1.773.535	1.465.444	1.509.218
UFR dekkingsgraad	106,7%	107,0%	109,9%	111,8%	109,4%
Vereiste dekkingsgraad	117,1%	121,6%	119,5%	119,7%	117,8%
Resultaat	9.096	-44.476	3.491	30.229	32.864
Vastgoedbeleggingen	345.718	360.732	375.291	430.365	473.500
Aandelen	696.041	685.035	617.533	490.769	418.511
Vastrentende waarden	1.070.077	923.454	954.572	679.492	759.188
Derivaten	-512	-	-	-	-
Overige beleggingen	128.268	91.172	42.389	66.107	29.491

[1] Onder "uitkeringen" verstaan wij de betaalbaar gestelde uitkeringen inclusief afkopen van kleine pensioenen van gewezen deelnemers.

[2] Het belegd vermogen is net als voorgaande jaren weergegeven exclusief beleggingsdebiteuren, liquide middelen en beleggingscrediteuren.

[3] De regel Beleggingsopbrengsten omvat mede het resultaat op de portefeuille ter afdekking van het renterisico, de rentehedge. De rentehedge is bedoeld om fluctuaties van de beleidsdekkingsgraad te beperken die ontstaan door waardeveranderingen van de voorziening pensioenverplichtingen als gevolg van rentebewegingen. Daarmee staat deze hedge naast de actief beheerde beleggingsportefeuille. Het resultaat op de rentehedge wordt daarom afzonderlijk van het rendement op de beleggingsportefeuille gerapporteerd. De regel Gemiddeld rendement op beleggingen in deze tabel is daarom exclusief dat resultaat. Het bedrag is inclusief het beleggingsresultaat dat aan de VPL-regeling wordt toegerekend.

[4] Met ingang van verslagjaar 2014 zijn de verplichtingen uit hoofde van de VPL regeling opgenomen als langlopende schuld (voorheen als reserve).

8.2 Volumeveranderingen

Ontwikkelingen ten aanzien van deelnemers en pensioengerechtigden

In dit hoofdstuk worden een aantal tabellen weergegeven die betrekking hebben op de deelnemers en de pensioengerechtigden. Allereerst een overzicht van de aantallen mannelijke en vrouwelijke deelnemers die bij het fonds zijn geregistreerd. Dit is inclusief de ex-deelnemers die op basis van het arbeidsongeschiktheid de pensioenopbouw premievrij voortzetten.

Aantallen verzekerden waarvoor wordt bijgedragen

	2016	2015	2014	2013	2012
Mannen	5.447	5.577	5.603	5.706	5.716
Vrouwen	8.004	8.042	7.776	7.902	7.728
Totaal	13.451	13.619	13.379	13.608	13.444

Deelnemers met premievrije rechten

	2016	2015	2014	2013	2012
Mannen	18.284	17.892	17.655	18.114	17.856
Vrouwen	28.056	29.946	29.600	29.411	29.022
Totaal	46.340	47.838	47.255	47.525	46.878

Het aantal deelnemers dat een periodieke uitkering ontvangt (op 31 december) en de hoogte van de jaarlijkse som aan ingegane pensioenrechten op jaarbasis daarvan wordt in de volgende tabellen over de jaren 2012 tot en met 2016 zichtbaar gemaakt.

Aantallen pensioenen in uitkering

	2016	2015	2014	2013	2012
Ouderdompensioen					
<i>Mannen</i>	4.937	4.736	4.702	4.701	4.404
<i>Vrouwen</i>	2.262	2.181	2.106	2.029	1.836
Weduwepensioen	2.320	2.335	2.292	2.465	2.329
Weduwnaarspensioen	399	417	385	411	328
Wezenpensioen	39	57	63	49	48
Totaal	9.957	9.726	9.548	9.655	8.945

Ingegane pensioenrechten op jaarbasis x € 1.000

	2016	2015	2014	2013	2012
Ouderdompensioen					
<i>Mannen</i>	24.772	23.368	22.757	22.136	20.815
<i>Vrouwen</i>	4.154	3.834	3.701	3.454	3.110
Weduwepensioen	8.065	7.496	7.261	7.098	6.709
Weduwnaarspensioen	670	572	517	501	453
Wezenpensioen	38	48	53	62	61
Totaal	37.699	35.318	34.289	33.251	31.148

Individuele waardeoverdracht

Het fonds werkt, op basis van het wettelijk recht op waardeoverdracht, mee aan individuele overdrachten bij wisseling van dienstverband. Het doel hiervan is het voorkomen van pensioenbreuk en versnippering van pensioenaanspraken. Werknemers die vóór het ontstaan van het wettelijk recht op waardeoverdracht, zijnde 8 juli 1994, van dienstbetrekking zijn gewisseld hebben geen wettelijk recht op waardeoverdracht. Met het oog op de doelstelling tot het voorkomen van pensioenbreuk van deze 'oude' gevallen, werkt het fonds ook mee bij deze overdrachten.

	2016	2016	2015	2015
	Aantal	Overdrachtswaarde (bedragen x € 1.000)	Aantal	Overdrachtswaarde (bedragen x € 1.000)
Inkomende overdrachten	19	169	47	660
Uitgaande overdrachten	38	378	141	2.465

Pensioenopbouw tijdens arbeidsongeschiktheid

Voor deelnemers die arbeidsongeschikt zijn geworden, wordt de pensioenopbouw vanaf de eerste WAO- respectievelijk WIA-dag zonder verdere premiebetaling voortgezet. Hierbij wordt uitgegaan van de laatst bekende pensioengrondslag.

	31-12-2016	2016	31-12-2015	2015
	Aantal	Opbouw (bedragen x € 1.000)	Aantal	Opbouw (bedragen x € 1.000)
Opbouw tijdens WAO/WIA			618	426

Vrijwillige voortzetting pensioenopbouw

De pensioenopbouw kan onder bepaalde voorwaarden (met name minstens 3 jaar deelnemer, geen andere pensioenregeling) vrijwillig voor maximaal 3 jaar voortgezet worden. Bij vrijwillige voortzetting komt de premie volledig voor rekening van de deelnemer.

	2016	2016	2015	2015
	Aantal	Opbouw in het jaar (bedragen x € 1.000)	Aantal	Opbouw in het jaar (bedragen x € 1.000)
Vrijwillige voortzetting	5	2	7	2

Gemoedsbezwaarden

Het pensioenreglement kent een regeling voor werknemers die gemoedsbezwaren hebben tegen iedere vorm van verzekering. Deze werknemers kunnen vrijstelling van de verplichtgestelde collectieve pensioenregeling verkrijgen. In dat geval gaan de deelnemers dezelfde premiebijdragen betalen als de reguliere deelnemers. Deze bijdragen worden op een aparte spaarrekening geboekt. Het gespaarde bedrag wordt vanaf de pensioneringsdatum in gelijke termijnen aan de werknemer uitgekeerd gedurende 15 jaar. Ingegane uitkeringen worden jaarlijks per 1 januari verhoogd met een door het bestuur vastgestelde intrestvoet.

Van de 19 personen die eind 2015 een spaarsaldo hebben, werkt er één nog en deze heeft in 2015 bijdragen ingelegd.

	2016	2016	2015	2015
	Aantal	Spaarsaldo 31 dec (bedragen x € 1.000)	Aantal	Spaarsaldo 31 dec (bedragen x € 1.000)
Gemoedsbezwaarden	19	224	19	216

Mutatieoverzicht deelnemers en gepensioneerden

	Deelnemers (exclusief arbeidsongeschikten)	Gewezen deelnemers	Arbeidsongeschikte deelnemers	Gepensio- neerden	Totaal
Stand per 1 januari 2016	13.001	47.838	618	9.726	71.183
(Her)Toetreding	3.990	-1.471	-6	0	2.513
Pensionering	-102	-889	0	991	0
Arbeidsongeschiktheid	-75	0	75	0	0
Revalidering	3	53	-56	0	0
Overlijden	-9	-174	-11	-406	-600
Ingang nabestaandenpensioen	0	0	0	334	334
Premievrij gemaakt door uitdienst	-3.822	3.822	0	0	0
Waardeoverdracht	-1	-39	0	0	-40
Afkoop klein pensioen	-1	-2.774	0	-639	-3.414
Beëindiging wezenpensioen			0	-8	-8
Overige oorzaken	-155	-26	2	-41	-220
Stand per 31 december 2016	12.829	46.340	622	9.957	-69.748

Aantallen naar leeftijd

Leeftijd	Deelnemers met opbouw (incl. AO)	Gewezen deelnemers	Gepensioneerden
< 20	1	0	38
20-25	1.956	1.621	1
25-30	1.430	2.789	0
30-35	1.194	2.173	1
35-40	1.201	2.518	8
40-45	1.565	4.488	12
45-50	1.895	8.282	55
50-55	1.735	9.515	127
55-60	1.428	8.131	231
60-65	922	5.691	272
65-70	124	1.132	2.815
70-75	0	0	2.710
75-80	0	0	1.859
80-85	0	0	1.031
85-90	0	0	479
90-95	0	0	258
>95	0	0	60
	13.451	46.340	9.957

8.3 Kenmerken pensioenregeling

De pensioenregeling in 2016

Pensioensysteem

Het fonds hanteert een pensioenregeling in de vorm van een middelloonregeling. Dit betekent dat de deelnemer elk jaar pensioen opbouwt over de pensioengrondslag. De deelnemer ontvangt dus een pensioen (+ AOW) dat gebaseerd is op het gemiddelde salaris dat hij heeft verdiend gedurende de deelname aan het fonds.

Werknemers die geboren zijn voor 1950 konden tot 1 januari 2015 onder voorwaarden nog gebruikmaken van de VUT-regeling van de Stichting Vrijwillig Uittreden Slagersbedrijf (STIVUS).

Voor werknemers die geboren zijn vanaf 1950 is het sinds 2007 mogelijk om het ouderdomspensioen te vervroegen tot maximaal de 60ste verjaardag. Vanaf 1 januari 2014 is uitstellen tot maximaal 70 jaar mogelijk. De deelnemer kan daarbij ook kiezen voor een deeltijdpensioen of een hoog-laag pensioen

Voor werknemers die op 31 december 2006 en 1 januari 2007 deelnamen aan de pensioenregeling wordt onder voorwaarden extra pensioen ("VPL-Overgangsregeling") ingekocht. Dit extra pensioen wordt op drie momenten ingekocht: op 31 december 2011, 31 december 2016 en 31 december 2021. Een van de voorwaarden is dat de deelnemer op die data nog steeds actief deelneemt aan het fonds.

Toetredingsleeftijd

Een werknemer die in dienst is bij een werkgever die is aangesloten bij het fonds, neemt vanaf de eerste dag van de maand waarin de werknemer 21 jaar wordt verplicht deel aan de pensioenregeling.

Pensioenleeftijd

De pensioenleeftijd is met ingang van 1 januari 2014 67 jaar, ingaande de 1^e dag van de maand van 67 jaar worden.

Pensioengrondslag

De pensioengrondslag, die gebruikt wordt om de opbouw van het pensioen te berekenen, is het pensioengevend salaris min de franchise. In 2016 bedroeg de franchise € 6,53 voor elk gewerkt contractuur, met een jaarlijks maximum van € 12.953,00.

Opbouwpercentage ouderdomspensioen

In 2016 werd 1,60% van de pensioengrondslag opgebouwd aan ouderdomspensioen.

Partnerpensioen

Voor eventuele nabestaanden wordt jaarlijks partnerpensioen opgebouwd ter hoogte van 70% van het ouderdomspensioen.

Wezenpensioen

Het wezenpensioen bedraagt 20% van het totale partnerpensioen en wordt uitgekeerd tot 18 jaar. Als beide ouders zijn overleden, wordt het wezenpensioen verdubbeld.

Uitruilen partnerpensioen ↔ ouderdomspensioen

Het omzetten van partnerpensioen (opgebouwd na 1 januari 2002) in ouderdomspensioen is mogelijk. Met ingang van 2008 is ook het recht om ouderdomspensioen om te zetten in partnerpensioen opgenomen in het pensioenreglement. Deze "uitruil" kan plaatsvinden op de datum van pensionering.

Het ouderdomspensioen kan ook (gedeeltelijk) uitgeruild worden in partnerpensioen. Dit is mogelijk bij beëindiging van de deelneming of op de pensioneringsdatum.

Premie

De te betalen premie was in 2016 20,30% van de pensioengrondslag. Hiervan kwam 12,20% voor rekening van de werkgever en 8,10% voor rekening van de werknemer.

Premievrijstelling

Als een deelnemer een WIA- of WAO-uitkering ontvangt, voorziet het pensioenreglement in een premievrije opbouw. Voor de voortzetting van de pensioenopbouw is over dit inkomensgedeelte geen bijdrage verschuldigd.

Vrijwillige voortzetting

De pensioenopbouw kan in bepaalde situaties vrijwillig worden voortgezet voor maximaal 3 jaar, waarbij de werknemer de volledige premie dient te betalen. Indien er winst uit onderneming wordt genoten kan dit voor maximaal 10 jaar

Klachten- en geschillenprocedure

In het pensioenreglement is de klachtenprocedure opgenomen voor de (gewezen) deelnemers, andere aanspraakgerechtigden of pensioengerechtigden. Bij klachten gaat het om de uitvoering van de pensioenregeling. De klacht richt zich dus primair tot de administrateur. De klachtenprocedure is ook vermeld in het uitvoeringsreglement, omdat ook werkgevers een klacht kunnen hebben over de uitvoering van de pensioenregeling.

In het pensioenreglement is ook de geschillenprocedure voor de hierboven genoemde groep belanghebbenden opgenomen. Bij geschillen gaat het om een bezwaar tegen een besluit van het bestuur, niet zijnde een besluit van algemene strekking. In dat geval is er een geschil met het bestuur van het fonds.

Hier tegen kan een beroep worden ingesteld bij de Commissie van Scheidslieden, welke bestaat uit drie onafhankelijke leden.

De geschillenprocedure is ook vermeld in het uitvoeringsreglement, omdat ook werkgevers een bezwaar kunnen hebben tegen een besluit van het bestuur.

8.4 Bestuur en commissies

8.4.1 Bestuur

Het paritaire bestuur is op 31 december 2016 als volgt samengesteld:

Namens werkgevers	Man/Vrouw	Leeftijd	Benoemd tot	Voorgedragen door
W. van den Brink	M	57	1-1-2017	KNS
W.T.M. Runderkamp	M	66	1-1-2017	KNS
W.A.J. Geurts	M	54	1-1-2019	KNS
W.P. Hoogenboom	M	61	1-1-2019	KNS
R.B. E. van Kessel	M	54	1-1-2018	KNS
<i>Vacature (vanaf 1 juli 2014)</i>			1-1-2020	KNS

Namens werknemers	Man/Vrouw	Leeftijd	Benoemd tot	Voorgedragen door
J.E. Klijn	M	54	1-1-2019	FNV
W.C.M. Daams-van Geijn	V	58	1-1-2017	FNV
R. Dik	M	51	1-1-2020	FNV
R.W. Vlietman	M	67	1-1-2017	CNV Vakmensen
F.A. van de Veen	M	51	1-1-2018	CNV Vakmensen

Namens gepensioneerden	Man/Vrouw	Leeftijd	Benoemd tot
H.J. van der Meer	M	62	1-1-2018

- De heer Klijn was in 2016 voorzitter namens de werknemers. De heer Van den Brink was voorzitter namens de werkgevers en fungerend bestuursvoorzitter.
- De heer Runderkamp is per 1 januari 2017 opgevolgd door mevrouw L.T.M. de Leede, De vacature namens werkgevers is per 1 januari 2017 vervuld door de heer A.J.M. Jansen.
- Bij werknemers is de heer R.W. Vlietman met ingang van 1 januari 2017 geen bestuurslid meer en daar is een vacature.

Beleggingscommissie

Samenstelling per 31 december 2016, de samenstelling is in 2016 niet gewijzigd:

Leden	Organisatie
W. van den Brink	KNS
W.T.M. Runderkamp	KNS
J.E. Klijn	FNV
F.A. van de Veen	CNV Vakmensen

- De heer Runderkamp is per 1 januari 2017 opgevolgd door mevrouw L.T.M. de Leede.

Risicocommissie

Samenstelling per 31 december 2016:, de samenstelling is in 2016 niet gewijzigd:

Leden	Organisatie
W.P. Hoogenboom	KNS
W.T.M. Runderkamp	KNS
H.J. van der Meer	Gepensioneerden

F.A. van de Veen   CNV Vakmensen

- De heer Runderkamp is per 1 januari 2017 opgevolgd door de heer A.J.M. Jansen.

Communicatiecommissie

Samenstelling per 31 december 2016: De samenstelling is in 2016 gewijzigd:

Leden	Fonds-orgaan	Organisatie
W.C.M. Daams-van Geijn	Bestuur	FNV (voorzitter commissie)
W.A.J. Geurts	Bestuur	KNS
W.P. Hoogenboom	Bestuur	KNS
R. Dik	Bestuur	FNV

- De heren H.C.M. van Kempen en de heer J. te Riele hebben zich in 2016 terug getrokken uit de communicatiecommissie vanwege het lidmaatschap van het verantwoordingsorgaan.

Overzicht nevenfuncties bestuursleden per 31 december 2016

De met een * aangegeven functies zijn betaald, al dan niet via de arbeidsrechtelijke werkgever van het bestuurslid.

De heer Klijn

- Vakbondsbestuurder bij FNV *
- Voorzitter Bpf VLEP *
- Bestuurslid Stichting Stivus (Stichting Vrijwillig Uittreden Slagersbedrijf)
- Bestuurslid Stichting VOS (Stichting Vormings – en Ontwikkelingsfonds Slagersbedrijf)
- Bestuurslid Stichting SAS Zorgportaal
- Bestuurslid Stichting SAS I
- Cao-onderhandelaar voor de Slagers-cao
- Cao-onderhandelaar voor de Vlees-cao en Vleeswaren-cao

De heer Van den Brink

- Directeur belangenbehartiging Werkgeversvereniging Koninklijke Nederlandse Slagersorganisatie *
- Bestuurslid Stichting Stivus (Stichting Vrijwillig Uittreden Slagersbedrijf)
- Bestuurslid Stichting VOS (Stichting Vormings – en Ontwikkelingsfonds Slagersbedrijf)
- Bestuurslid Stichting SAS Zorgportaal
- Bestuurslid Stichting SAS I
- Bestuurslid Stichting Kenniscentrum SVO
- Cao-onderhandelaar voor de Slagers-cao

Mevrouw Daams-Van Geijn

- Vakbondsbestuurder bij FNV *
- Gemeenteraadslid gemeente Duiven *
- Bestuurslid SOVVB
- Bestuurslid Stichting VOS (Stichting Vormings – en Ontwikkelingsfonds Slagersbedrijf)
- Bestuurslid Stichting SAS I
- Bestuurslid SAS Zorgportaal
- Plaatsvervangend bestuurslid Stichting Stivus (Stichting Vrijwillig Uittreden Slagersbedrijf)
- Cao-onderhandelaar voor de Slagers-cao
- Cao-onderhandelaar voor de Vlees-cao en Vleeswaren-cao
- Lid commissie arbeidsvoorwaarden Slagersbedrijf
- Penningmeester buurtvereniging

De heer Hoogenboom

- Algemeen Directeur Werkgeversvereniging Koninklijke Nederlandse Slagersorganisatie *

- Lid Raad van Toezicht MBO SVO Vakopleiding food
- Voorzitter Raad van Toezicht MBO Amersfoort
- Voorzitter Georganiseerd Overleg cao slagersbedrijf
- Cao-onderhandelaar voor de Slagers-cao
- Lid bestuur Stivus (Stichting Vrijwillig Uittreden Slagersbedrijf)
- Lid bestuur VOS (Stichting Vormings – en Ontwikkelingsfonds Slagersbedrijf)
- Lid bestuur Sovvb (Stichting Opleidingsfonds Vleesverwerkende en -bewerkende bedrijven)
- Lid bestuur SAS Zorgportaal
- Lid bestuur SAS I
- Lid algemeen bestuur MKB Nederland
- Lid bestuur Vereniging Detailhandel Nederland
- Lid bestuur CBS Comore
- Lid bestuur Daan Schop stichting

De heer Van Kessel

- Hoofd Beleid Sociale Zaken en Onderwijs Koninklijke Nederlandse Slagersorganisatie *
- Secretaris van de STIVUS
- Secretaris van de Stichting VOS
- Secretaris van de Sovvb
- Secretaris van de stichting SAS I
- Secretaris van de stichting SAS Zorgportaal
- Secretaris van het Georganiseerd Overleg Slagersbedrijf
- Secretaris van de commissie arbeidsvoorwaarden slagersbedrijf
- Secretaris van de geschillencommissie cao Slagersbedrijf
- Secretaris van de beroepscommissie STIVUS
- Lid van de paritaire commissie SVO

De heer Runderkamp

- Adviseur bij Keurslager Runderkamp *
- Voorzitter OG WC De Stient Volendam

De heer Van de Veen

- Vakbondsbestuurder bij CNV Vakmensen voor de voedingssector en vleessector *
- Cao-onderhandelaar Slagers namens CNV Vakmensen
- Bestuurslid VOS
- Bestuurslid Stivus
- Bestuurslid SAS Zorgportaal
- Bestuurslid SAS I
- Bestuurslid SOVVB
- Lid bestuur Pensioenfonds Horeca en Catering
- Secretaris/penningmeester Sociaal Fonds CAO Graan
- Lid stuurgroep Slagerspassie
- Lid sociale begeleidingscommissie sociaal plan cao Philip Morris Holland

De heer Vlietman

- Pensioenbestuurder bij CNV Vakmensen *
- Bestuurslid Bpf Vlakglas *
- Bestuurslid Bpf Baksteen *
- Bestuurslid Bpf Rijn en Binnenvaart *
- Lid pensioenraad Bpf Koopvaardij *
- Penningmeester/secretaris bij NDC (Vereniging van Duikers)
- Bestuurslid STIVU (VUT fonds voor havenwerkers) *

- Lid ledenraad Rabobank Hilversum en Vecht en Plassen

De heer Dik

- Pensioenbestuurder FNV *
- Juridisch medewerker FNV *
- Bestuurslid Bpf Schoenmakerij *
- Lid geschillencommissie cao Slagersbedrijf
- Lid geschillencommissie Bpf Schoonmaak- en Glazenwassersbedrijf

De heer Van der Meer

- Vakbondsbestuurder FNV *
- Voorzitter Bpf Tandtechniek
- Bestuurslid Bpf MITT *
- Bestuurslid Bpf STIP (IKEA) *
- Voorzitter Bpf Groente- en fruitverwerkende industrie *

De heer Geurts

- Mede-eigenaar Act4u BV*

8.4.2 Het Verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan is op 31 december 2016 als volgt samengesteld:

Namens gepensioneerden:	Man/vrouw:	Leeftijd:	Benoemd tot:	Benoemd door:
H.C.M. van Kempen	M	68	1 januari 2020	CSO
M. Hoose	M	74	1 januari 2017	CNV Vakmensen
J. van der Kooi	M	69	1 januari 2018	FNV-zetel, ingevuld door CNV Vakmensen
Namens werknemers:				
T. van Donselaar	M	61	1 januari 2019	FNV
B. Van Bijsteren	V		1 januari 2020	FNV
J.M. Stoots	M	63	1 januari 2017	FNV
E. Snaas	M	56	1 januari 2018	FNV
M. Truijen	M	38	1 januari 2018	CNV-zetel, ingevuld door FNV
Namens de werkgevers:				
H. J. Hofmeester	M	72	1 januari 2020	KNS
G.L. Witteveen	M	71	1 januari 2017	KNS
J. van Egmond	M	69	1 januari 2019	KNS
J.L.M. te Riele	M	69	1 januari 2018	KNS

In 2016 is de samenstelling gewijzigd De heer W.A.J. Groot Kormelinck is vervangen door mevrouw B. van Bijsteren Met ingang van 1 januari 2017 is een vacature ontstaan in verband met het vertrek van de heer J.M. Stoots.

8.4.3 De Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht is op 31 december 2016 als volgt samengesteld:

	Man/vrouw:	Leeftijd:	Benoemd tot:
M. Simon	M	56	1 juli 2018
P.A. de Bruijn - Nootboom	V	56	1 juli 2018

- Met ingang van 1 juli 2014 is de heer Simon gekozen als voorzitter.

Overzicht nevenfuncties leden Raad van Toezicht per 31 december 2016

De met een * aangegeven functies zijn betaald, al dan niet via de arbeidsrechtelijke werkgever van het bestuurslid.

De heer Simon

- Mede-eigenaar Xudoo B.V. Pensionboard Consultancy *
- Bestuurslid Bpf Banden & Wielen *
- Voorzitter Raad van Toezicht Bpf VLEP *
- Voorzitter Raad van Toezicht Bpf PPVGI *
- Lid Raad van Toezicht Bpf True Blue *
- Lid Raad van Toezicht Bpf Beton *
- Lid Raad van Toezicht Bpf Molenaars *

Mevrouw De Bruijn

- Eigenaar Avistra, adviesorganisatie *
- Onafhankelijk voorzitter bestuur Bpf Meubel *
- Bestuurslid Pensioenfonds Zorg en Welzijn *
- Lid Raad van Toezicht SPW
- Bestuurslid Pensioenfederatie

De heer Den Uyl

- Lid Provinciale Staten Noord Holland *
- Vice-voorzitter bestuur Bpf PWRI *
- Bestuurslid Pensioenfonds ABP
- Voorzitter Raad van Toezicht Bpf Notarieel Medewerkers *
- Bestuurslid Principles for Responsible Investment

8.5 Samenwerkende organisaties

8.5.1 Interne partijen

KNS, CNV Vakmensen en FNV dragen bestuursleden voor, en benoemen de leden van het verantwoordingsorgaan. Het NVOG, één van de partners binnen de Centrale Samenwerkende Ouderenorganisaties benoemt één lid van het verantwoordingsorgaan.

Koninklijke Nederlandse Slagersorganisatie (KNS)

Postbus 1234
2280 CE Rijswijk
(070) 390 63 65
www.knsnet.nl

FNV

Postbus 9208
3506 GE Utrecht
(0900) 96 90 (€ 0,10 p/m)
www.fnv.nl

CNV Vakmensen

Postbus 2550
3500 GM Utrecht
(030) 751 10 07
www.cnvvakmensen.nl

Nederlandse Vereniging van Organisaties van Gepensioneerden (NVOG)

Postbus 2069
3500 GB Utrecht
(030) 2846080
www.gepensioneerden.nl

8.5.2 Externe partijen

Het fonds werkt samen met de volgende externe partijen.

Uitvoeringsorganisaties

Pensioenbeheer

- Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Vermogensbeheer (Fiduciair manager)

- Kempen Capital Management N.V.

Vastgoedbeheer

- Syntrus Achmea Real Estate & Finance B.V.

Beleggingsadministrateur (Bewaarder – custodian)

- Kasbank N.V.

Externe adviseurs

- M.M. van IJzerloo, Actor Bureau voor Sectoradvies, bestuursbureau (*algemeen advies & bestuursondersteuning*)
- C. Rouw, Actor Bureau voor Sectoradvies, bestuursbureau (*algemeen advies & bestuursondersteuning*)
- M. Verheul - ICC Verheul (*vermogensbeheer*)
- F. Verschuren - Sprenkels & Verschuren B.V (*adviserend actuaris*)

Waarmerkend actuaris

drs. R.E.V. Meijer AAG CERA

Triple A - Risk Finance Certification B.V.

Externe accountant

E.M. van der Hall RA

Deloitte Accountants B.V.

Compliance ondersteuning

Actor, Bureau voor Sectoradvies

8.6 Begrippenlijst

ABTN (Actuariële en bedrijfstechnische nota)

Pensioenfondsen dienen te werken volgens een ABTN. Hierin zijn de financiële opzet van een pensioenfonds en de grondslagen waarop deze berust, gemotiveerd omschreven.

ALM (Asset Liability Management)

Een methode om modelmatig de samenstelling van de strategische beleggingsportefeuille te bepalen, rekening houdend met de pensioenverplichtingen.

Benchmark

Vergelijkingsmaatstaf. Representatieve herbeleggingsindex waartegen de prestaties van een beleggingsportefeuille worden afgezet.

Boekwaarde

Het bedrag waarvoor een bezitting in de balans is opgenomen.

Converteerbare obligatie

Een obligatie die omgezet kan worden in aandelen.

Dekkingsgraad

De waarde van het pensioenvermogen uitgedrukt als percentage van de waarde van de pensioenverplichtingen. De dekkingsgraad wordt als graadmeter beschouwd voor de mate van zekerheid dat de toegezegde pensioenen ook daadwerkelijk kunnen worden uitbetaald.

- De **UFR dekkingsgraad** is gelijk aan het pensioenvermogen gedeeld door de technische voorzieningen.
- De **beleidsdekkingsgraad** betreft de dekkingsgraad waarop beleidsmaatregelen gebaseerd zullen worden. Deze beleidsdekkingsgraad wordt berekend als een voortschrijdend gemiddelde van de aanwezige dekkingsgraden over de afgelopen twaalf maanden, inclusief de maand waarin de beleidsdekkingsgraad wordt vastgesteld.
- De **reële dekkingsgraad** is gedefinieerd als de verhouding tussen het aanwezige vermogen en de technische voorzieningen waarbij voor de toekomstige jaren rekening wordt gehouden met toekenning van de voorwaardelijke toeslagverlening.
- De **vereiste dekkingsgraad** is de verhouding tussen het vereist eigen vermogen en de verplichtingen.
- De **minimaal vereiste dekkingsgraad** is de verhouding tussen het minimaal vereist eigen vermogen en de verplichtingen.

Deposito

Tegoed bij een bankinstelling, waarover eerst na verloop van een overeengekomen tijdsduur (maximaal 2 jaar) kan worden beschikt.

Derivaat

Financieel contract waarvan de waarde is afgeleid van een andere (onderliggende) waarde, zoals een aandeel, obligatie of grondstof. Bijvoorbeeld: futures, swaps.

Duration

Gewogen gemiddelde looptijd van een lening. Maatstaf om de prijsgevoeligheid van de lening te bepalen voor renteveranderingen.

Franchise

Vrijgesteld bedrag. Over dit deel van het pensioengevend loon wordt geen premie betaald en worden geen aanspraken opgebouwd.

FTK (Financieel Toetsingskader)

Stelsel van De Nederlandsche Bank voor in de toekomst te hanteren waarderingsmethoden.

Geamortiseerde kostprijs

Het bedrag waarvoor financiële activa of verplichtingen bij eerste verwerking worden gewaardeerd minus aflossingen, plus of minus de cumulatieve afschrijving, gebruikmakend van de effectieve-rentemethode voor het verschil tussen het oorspronkelijke bedrag en het bedrag op de vervaldatum, en minus bijzondere waardeverminderingen of niet ontvangen bedragen.

High Yield

Hoogrenderende obligaties, uitgegeven door ondernemingen met een lage kredietwaardigheid.

IBNR

"Incurred but not reported" Dit zijn voorzieningen (voor schade) die zich wel hebben voorgedaan, maar die nog niet gemeld zijn of bekend zijn.

Integriteitsrisico

Het integriteitsrisico is het risico dat de integriteit van de instelling dan wel het financiële stelsel wordt beïnvloed als gevolg van niet integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers of de leiding in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijke en door de instelling opgestelde normen.

Intrinsieke waarde

De actuele waarde van een belegging. Dit is de daadwerkelijke waarde op dat moment, die hoger of lager kan liggen dan de boekwaarde. Bij de boekwaarde wordt enkel naar de waarde in de balans gekeken.

Marktwaarde

Het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een passief kan worden afgewikkeld tussen terzake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn. Ook wel reële waarde genoemd,

Nominale waarde

De waarde die vermeld staat op een munt of een verhandelbaar waardepapier zoals een aandeel of obligatie

Outperformance

Er wordt een beter resultaat behaald dan de benchmark.

Reële waarde

Het bedrag waarvoor een actief kan worden verhandeld of een passief kan worden afgewikkeld tussen terzake goed geïnformeerde partijen, die tot een transactie bereid en onafhankelijk van elkaar zijn. Ook wel Marktwaarde genoemd,

Rekenrente

Fictief rendementspercentage dat het belegde vermogen in de toekomst wordt geacht op te brengen.

Solvabiliteit

Het vermogen dat op langere termijn aanwezig moet zijn om de verplichtingen te kunnen nakomen.

Sterftegrondslag

Berekeningsmethode gebaseerd op een statistisch overzicht van sterftেকansen per leeftijd van een bepaalde groep personen.

Swap

Ruil van het rendement op een vastgestelde referentiewaarde tegen een variabele rente gedurende een vastgestelde looptijd.

Swaption

Een swap waarbij de eigenaar van de swaption het recht heeft, maar niet de verplichting, om een swap tegen vooraf bepaalde voorwaarden af te sluiten op of binnen een bepaald tijdstip.

Underperformance

Er wordt een slechter resultaat behaald dan de benchmark.

Vastrentende waarden

Beleggingssoort waarover in beginsel een vaste rentevergoeding en een vaste looptijd geldt, zoals obligaties, onderhandse leningen en hypotheekleningen.

VPL (Vroegpensioen, Prepensioen, Levensloop)

Zo genoemd naar de Wet aanpassing fiscale behandeling VUT/Prepensioen en introductie levensloopregeling (Wet VPL), waardoor de belastingvoordelen voor VUT en prepensioenregelingen met ingang van 2006 zijn afgeschaft.

Bij de afschaffing van VUT en prepensioen hadden werkgevers en werknemers in 2006 en 2007 de mogelijkheid om arbeidsvoorwaardelijke afspraken te maken over extra pensioenopbouw over verstreken dienstjaren (hierna: VPL-toezeggingen). Het belangrijkste verschil tussen een VPL-toezegging en een pensioen is dat de opbouw en financiering van een VPL-toezegging maximaal 15 jaar kan worden uitgesteld. Pensioenfondsen is het als nevenactiviteit toegestaan om een rol te spelen bij VPL-toezeggingen door sociale partners. Het fonds beheert in dat geval de door sociale partners bijeengebrachte gelden (VPL-gelden) totdat de VPL-toezegging wordt omgezet in pensioen en bij het fonds wordt ingekocht. Daarna is de Pensioenwet van toepassing.

Technische voorzieningen

De passiva van het pensioenfonds, gelijk aan de waarde van de pensioenverplichtingen.

Waardeoverdracht

Het naar een andere pensioenregeling overdragen van de waarde van een tot zeker moment opgebouwde pensioenaanspraak, in het geval de deelnemer verandert van werkgever of verzekeraar.

Z-score

Mate waarin het werkelijke rendement van een pensioenfonds afwijkt van het rendement van de door het bestuur vastgestelde normportefeuille.